

Forord

Her jeg sitter en sen nattetime føles det riktig å ta en pause og tenke tilbake på den lange reisen som har ført meg hit. På mange måter begynte den allerede høsten 2002, da jeg nærmest på impuls meldte meg på et kurs i Russland-, Øst-Europa og Balkankunnskap ved Universitetet i Oslo, som skulle få store ringvirkninger. Særlig Balkan var et område jeg visste lite om utover nyhetsoverskriftene, og som fort skulle bli en av mine varige hovedinteresser. Samme sommer besøkte jeg for første gang Serbia for et sommerkurs ved universitetet i Novi Sad, det første av en lang rekke besøk. Jeg vil begynne med å takke Serbia for gang på gang å ha tatt imot meg med åpne armer, og for all den lærerike og berikende tiden jeg har hatt gleden av å tilbringe der.

Oppgaven har tatt meg nesten tre år å skrive. Dette gjør at listen over personer jeg ønsker å takke også blir tilsvarende lang. Jeg vil først av alt takke Tore Slaatta for verdifull veiledning, ikke minst for å ha satt meg på ideen om å gjøre en sammenlignende undersøkelse. Videre vil jeg gjerne takke Roald Færseth og Anne-Marie Berge for økonomisk støtte underveis i prosjektet, Vladimir Markovic for enestående gjestfrihet og hjelpsomhet under flere besøk i Serbia, Steinar Bryn for å tipse meg om bøkene til Tilly og Mertus, som etter hvert ble sentrale deler av det teoretiske perspektivet i oppgaven, og International Crisis Group for en fascinerende rapport som først gjorde meg oppmerksom på Sandzak og på at området kunne bli et mulig tema for masteroppgaven.

Videre vil jeg gjerne takke alle som har stilt opp til intervjuer i Novi Pazar, Bujanovac og Vranje, Amela, Muhammed, Bajram og Sladena for tolking og oversettelse, og Safeta Bisevac og Sonja Biserko for svært verdifulle innspill. Jeg vil også takke Anders Moe for korrekturlesning og Egil Haraldsson Stenseth og Lars Dybwad-Holmboe for hjelp med kart og grafikk.

93 til Miroslav Krnjajic for godt vennskap og uendelig mange spennende samtaler om alt annet enn medievitenskap, og til Ogi, Saša, Bozhidar og alle andre i Novi Sad, Beograd og Šabac.

Oslo, 27. mai 2009.

INNHold

Kapittel 1 - Introduksjon

1.1 Innledning

1.2 Problemstillinger

1.3 Hvorfor studere lokal journalistikk i et konfliktområde?

1.4 Kapitteloversikt og oppbygning

1.5 Noen språklige presiseringer

Kapittel 2 – Bujanovac og Novi Pazar: To konfliktområder

2.1 Litt bakgrunn: Serbia på 2000-tallet

2.2 To konfliktområder

Kapittel 3- Teori

3.1 Utvikling av konflikter

3.2 Hvilken rolle kan mediene spille?

3.3 Forutsetninger for konfliktdependente nyhetsproduksjon

Kapittel 4 – Metode

4.1 Valg av metode

4.2 Utvalg av informanter

4.3 Intervjuform og struktur

4.4 Tolkning av dataene

4.5 Verifisering av påstander og hypoteser

4.6 Noen metodiske problemer

Kapittel 5 – Den lokale mediekonteksten

5.1 Medielandskapet i Novi Pazar

5.2 Medielandskapet i Bujanovac

Kapittel 6 – Den politiske konteksten

6.1 Tale er sølv - Offentlig eide mediers rolle

- 6.2 Politisk styring av andre medier**
- 6.3 Legalt og ekstralegalt press**
- 6.4 Taushet er gull?**
- 6.5 Oppsummering og foreløpige konklusjoner**

Kapittel 7 – Den økonomiske konteksten

- 7.1 Den økonomiske situasjonen for mediebedrifter**
- 7.2 Påstander om salg av sendetid**
- 7.3 Den økonomiske situasjonen for journalister**
- 7.4 Utenlandske donorerers rolle**
- 7.5 Oppsummering og foreløpige konklusjoner**

Kapittel 8 – Den profesjonelle konteksten, del 1: Medienes organisering

- 8.1 Den interne arbeidsdelingen i redaksjonene**
- 8.2 Redaktørens rolle**
- 8.3 Oppsummering og foreløpige konklusjoner**

Kapittel 9 – Den profesjonelle konteksten, del 2: Profesjonelle kulturer

- 9.1 Utdannelse og erfaring**
- 9.2 Politisk og organisatorisk bakgrunn og tilknytning**
- 9.3 Regionalt, lokalt eller etnisk fokus?**
- 9.4 Syn på konfliktene og på medienes rolle**
- 9.5 Nyhetsverdier og prioriteringer**
- 9.6 Forhold til kilder**
- 9.7 Oppsummering og midlertidige konklusjoner**

Kapittel 10 - Oppsummering og konklusjoner

10.1 Oppsummering av underkontekstene

10.2 Konklusjoner

10.3 Forholdet mellom lokal og korrespondentbasert nyhetsdekning

10.4 Noen mulige innspill til donorsamfunnet

Litteraturliste

Appendiks 1: Kart over Serbia

Appendix 2: Innholdsanalyse av nyhetstekster fra RTV

Kapittel 1 – Introduksjon

1.1 Innledning

Når man reiser sørover i Serbia, kan det virke som om fattigdommen og den dårlig utbygde infrastrukturen er proporsjonal med avstanden fra Beograd. Selv midt på dagen blir man slått av folkelivet i småbyene i det sørlige Serbia: Folk spaserer i gatene eller sitter i ivrig passiar på de mange kafeene. Ved første øyekast virker dette pittoresk, til man blir klar over årsaken: Arbeidsledigheten er ekstremt høy, også etter serbisk standard, og har forverret seg etter hvert som de siste statlige industribedriftene har blitt nedlagt. Hverken Novi Pazar eller Bujanovac, de to regionene jeg studerer i denne oppgaven, er noe unntak fra dette. Begge har en arbeidsledighet på omkring 60%, og det finnes den dag i dag landsbyer uten strøm og telefon. Novi Pazar og Bujanovac ligger i henholdsvis Sandžak og Preševo-dalen, to serbiske distrikter med betydelige minoritetsbefolkninger. Sandžak har siden sent på 1800-tallet vært den vanligste betegnelsen på fjelltraktene mellom Serbia og Montenegro, som på tross av at de aldri har utgjort noen formell region, like fullt har en klart definert identitet som skriver seg fra det store innslaget av bosnjaker (slaviske muslimer). Det bor bosnjaker i hele Sandžak, på serbisk side særlig i de tre sørligste kommunene Novi Pazar, Sjenica og Tutin, der de er majoriteten. Her finnes det moskeer i stedet for kirker, og bønnerop erstatter kirkeklokkene. Novi Pazar har mellom 86 000 og 100 000 innbyggere¹, hvorav ca. 78% bosnjaker, og omtales ofte som Sandžaks og den bosnjakiske minoritetens uformelle hovedstad. De fleste bosnjaker i Sandzak tilhører den liberale Hanifi-retningen, selv om det har vært en viss islamistisk oppblomstring de senere årene. Flertallet drikker alkohol og spiser svinekjøtt, og skiller seg lite fra den serbiske befolkningen. Preševo-dalen, også kjent som Sør-Serbia, utgjøres av tre små kommuner lengst sør i Serbia, som etter tapet av Kosovo forbinder rest-Serbia med Makedonia og Hellas. Av de tre kommunene er Preševo nesten rent albansk, Medvedja hovedsakelig serbisk og Bujanovac halvt av hvert med et forholdsvis stort innslag av roma eller sigøynere. I likhet med Sandžak er Preševo-dalen et av de fattigste områdene i hele det tidligere Jugoslavia, og finansieres stort sett av de mange gjestearbeiderne i Sveits og Tyskland, noe det er lett for en utlending å se spor etter fordi tysk fungerer langt bedre som *lingua franca* enn engelsk. En industri som er unntatt fra den økonomiske nedgangen, og blomstrer i motsetning til de tidligere statsforetakene, er kriminaliteten - en av Europas

¹ Antallet er vanskelig å anslå nøyaktig på grunn av stor migrasjon både inn og ut av byen de senere årene (*Serbia's Sandžak: Still forgotten*, s. 2).

viktigste smuglerruter for narkotika går gjennom Preševo-dalen. Organisert kriminalitet, ikke minst trafficking, er også et problem i Novi Pazar (Slezovic, 2007).

Siden 1990-tallet har både Sandžak og Preševo-dalen vært preget av dype spenninger som har gitt seg voldelige utslag, og som har gjort begge til konfliktområder og til stadig tilbakevendende temaer for serbiske og til en viss grad også internasjonal medier (*Self-Isolation: Reality and the Goal*, s. 307, 311). Av de to er Sandžak det som oftest er tilstede i serbiske medier, som regel i forbindelse med de politiske spenningene som har gitt set utslag i gjentatte voldshandlinger og som truer med å rive hele lokalsamfunnet i stykker. Et annet tilbakevendende tema er Sandžak som tilholdssted for for islamsk fundamentalisme, senter for terrorisme og en potensiell trussel for Serbia og hele Europa. Preševo-dalen er derimot mindre til stede i serbiske medier i dag enn i 2000-2001, da lokale albanere som resultat av langvarig diskriminering og inspirert av den vellykkede oppstanden i Kosovo grep til våpen og først etter 17 måneder gikk med på våpenhvile. Situasjonen i dag er begge steder preget av spenninger med en etnisk og en politisk dimensjon. Den etniske dimensjonen består av spenninger mellom minoritetsbefolkningen og den serbiske staten, og mellom de lokale etniske gruppene. Den politiske består av forholdsvis alvorlige politiske konflikter innad i minoritetsbefolkningen, som blant annet handler om deres fremtidige tilknytning til Serbia og det serbiske samfunnet.

1.2 Problemstillinger

Denne oppgaven er en studie av produksjonskontekstene for lokale nyhetstekster i de to kommunene Novi Pazar og Bujanovac, der fokuset er på hvorvidt disse produksjonskontekstene påvirker nyhetsmedienes mulighet til å spille en rolle i de lokale konfliktene. Novi Pazar og Bujanovac har begge et forholdsvis stort antall lokale nyhetsmedier, både trykte og elektroniske. Disse mediene, som produseres på stedet av journalister som selv befinner seg midt oppe i de aktuelle konfliktene, er hovedtemaet for denne studien. Nyhetstekster er et produkt som blir til innenfor en kontekst bestående av ytre påvirkning og press, mediens organisasjonsstruktur og arbeidsform og journalistenes internaliserte normer og konvensjoner for hva som f.eks. er god journalistikk. Denne konteksten påvirker og former hele tiden journalistenes arbeid, og dermed det endelige produktet (McNair, s. 61). Å studere produksjonskontekstene for lokal avis-, radio- og fjernsynsjournalistikk i Bujanovac og Novi Pazar kan dermed forhåpentligvis gi en forståelse

av hvordan denne former det endelige produktet.

Kan produksjonskontekstene være med på å forme nyhetstekstene på en slik måte at de kan spille en rolle lokalt gjennom å dempe eller forsterke konfliktene som eksisterer i de to aktuelle områdene? Denne oppgaven søker å besvare dette spørsmålet, og kan dermed plasseres innenfor det Brian McNair kaller nyhetssosiologi. Nyhetssosiologi tar for seg nyhetsmediers påvirkning og bidrag til hvordan samfunnet fungerer, men er også opptatt av å studere nyhetsproduksjonens "social determinants", altså de sidene ved sosialt liv og organisasjon som former, påvirker og begrenser nyhetstekstenes form og innhold (McNair, s. 3). For å studere produksjonskonteksten har jeg valgt å dele den opp i tre "underkontekster": Den politiske, økonomiske og profesjonelle. Dette er en inndeling som delvis følger Brian McNairs bok *The Sociology of Journalism*, men som har blitt gjenstand for et par endringer. McNair opererer med fem underkontekster, som han omtaler som "environments" eller miljøer: Den politiske, den økonomiske, den profesjonelle, den teknologiske og det han kaller "kildenes sosiologi". Jeg har kort fortalt valgt å utelate den teknologiske konteksten, som jeg anser som lite relevant for denne oppgaven², og delt den profesjonelle konteksten i to kapitler om henholdsvis mediens organisering og profesjonelle kulturer. I tillegg har jeg valgt å integrere "kildenes sosiologi", dvs. hvordan ulike kildeorganisasjoner søker å forme nyhetene gjennom f.eks. "spin", i kapitlene om politisk og profesjonell kontekst.

Spørsmålet om hvordan konteksten for nyhetsproduksjon påvirker det endelige produktet kan utdypes til følgende spørsmål:

- Hvordan arter de ulike underkontekstene som påvirker nyhetsjournalistikken seg i de to områdene? Hva er felles og hva er forskjellig?
- Er det grunn til å tro at de ulike kontekstene har en tendens til å styre nyhetsjournalistikken i henholdsvis konfliktforsterkende eller konfliktdependende retning?
- Dersom produksjonskontekstene tenderer til å styre nyhetsproduksjonen i konfliktforsterkende retning, er det likevel mulig for nyhetsmediene å spille en konfliktdependende rolle på tross av denne påvirkningen?

² Den teknologiske konteksten vil så vidt bli tangert i kapitlet om økonomisk kontekst på den måten at noen av representantene for trykte medier ønsket seg mer moderne utstyr og mulighet for å trykke aviser og tidsskrifter lokalt.

De to første underspørsmålene er hovedsakelig rent faktaorienterte spørsmål, som forhåpentligvis kan besvares med en beskrivelse av egenskaper ved regionene og deres betydning for lokal nyhetsproduksjon. De to siste vil derimot i større grad trekke inn journalistenes egne oppfatninger av de lokale konfliktene, miljøet de arbeider i og muligheten for å arbeide på tvers av dette, hva som etter deres mening utgjør konfliktdepende journalistikk og hva de selv ønsker eller mener de kan bidra med i området. For å kunne studere hvorvidt det er grunn til å tro at produksjonskontekstene virker konfliktdepende eller konfliktfremmende, har jeg videre valgt å sette opp tre forutsetninger for at nyhetsmedier skal kunne spille en konfliktdepende rolle: Uavhengighet, kontakt med alle parter og refleksjon over sin egen rolle. I oppgaven vil jeg derfor forsøke å undersøke i hvilken grad disse tre kriteriene er til stede i de to områdene, hovedsakelig gjennom intervjuer med journalister og til en viss grad også andre lokale aktører.

Fordelen med en sammenlignende studie, er at de to områdene skiller seg fra hverandre både når det gjelder politisk situasjon og internasjonalt nærvær. Gjennom å sammenligne dem er det mulig å trekke konklusjoner om samspillet mellom de ulike kontekstene, hvilke som spiller størst rolle i å forme nyhetsproduksjonen og hvorvidt elementer i en kontekst gjør det mulig å overstyre det som i utgangspunktet er en sterk påvirkning fra en annen.

1.3 Hvorfor studere lokal journalistikk i et konfliktområde?

Noen spørsmål jeg flere ganger stilte meg selv, særlig i begynnelsen av prosjektet, var: “Hvor viktig er det egentlig å studere lokale medier i en hverdag der folk uansett har tilgang til nasjonale og internasjonale nyheter? Hvor stor rolle spiller de egentlig i lokalmiljøet? Kan de gjøre noen forskjell?” Det er flere gode grunner til å være opptatt av lokale medier.

En rask titt på nyhetssaker om de to aktuelle områdene viser at de i liten grad dekkes i serbiske medier og at det som finnes av dekning i hovedsak er retroaktivt og konfliktorientert, dvs. at områdene stort sett bare er til stede i nasjonale medier når det har skjedd ”noe galt”, noe som neppe er tilfredsstillende for et lokalt publikum med et ønske om informasjon om sitt eget lokalsamfunn³. For det tredje er et stort antall lokale medier (og da spesielt kringkastere)

³ 14.5.2009 var fire av fem nyhetssaker fra Sandzak i avisen *Blics* nettutgave konfliktorienterte, det samme gjaldt to av fire saker fra Presevo-dalen (de to andre omtalte området i forbindelse med Kosovo). På grunn av måten nettsiden er bygget opp på var det vanskelig å gjøre noen nøyaktig opptelling av saker hos tabloidavisen *Kurir*, men fordelingen av saker så ut til å være tilsvarende. Flere av artiklene der omtalte albanere med den nedsettende betegnelsen ”Siptar”.

et karakteristisk trekk ved dagens serbiske medievirkelighet. Dette er delvis en effekt av den kaotiske politiske og økonomiske situasjonen i landet (Radosavljevic 2004), men viser også behovet og interessen for slike medier lokalt.

Kritikk av korrespondenter og tilreisende journalister er et vanlig tema i litteratur om medias dekning av konflikter. Davis kritiserer korrespondenter og tilreisende journalister som han omtaler som ”brannmenn” fordi de først ankommer etter at en spent situasjon har gitt seg uttrykk i åpne konflikter eller væpnede sammenstøt, og drar videre til neste konfliktområde straks sammenstøtene er over (Davis, s. 8). Ifølge Lynch og McGoldrick (s. 8-9, 59-74) fører denne formen for mediadekning til en retroaktiv og forenklet fremstilling av situasjonen som vektlegger enkelthendelser i stedet for å forklare prosessene som ledet frem mot disse, og som er opptatt av å legge skylden for hendelsene på en av partene. For Howard har den i bunn og grunn et distansert, sensasjonalistisk utgangspunkt der konflikter i praksis gjøres til underholdning og gjengis på samme måte som sportskonkurranser (Howard: *Media in War and Peacebuilding*, s. 6).

Nasjonal og internasjonal mediadekning av de to områdene som er tema for min studie er tilsynelatende et godt eksempel på alt dette. Til tross for at det begge steder finnes dype lokale spenninger som kan eskalere igjen og få ringvirkninger for hele Vest-Balkan, er de praktisk talt ikke til stede i internasjonale nyhetsmedier, og i liten grad i serbiske. Unntaket er fjernsynsstasjonen B92, som ofte har nyheter fra Sandžak på nettsidene sine. Også disse nyhetssakene føyer seg i stor grad inn i det enkelthendelsesorienterte mønsteret som kritiseres av Lynch og McGoldrick, og er ofte forbundet med voldelige hendelser som betegnende nok plasseres under den faste spalteoverskriften ”Unrest in Sandžak”.

Ifølge Davis har lokale medier og journalister i konfliktområder et annet utgangspunkt for dekningen enn tilreisende korrespondenter. De har i likhet med sitt publikum selv praktiske og følelsesmessige interesser i lokalsamfunnet og blir direkte berørt av konflikter der, slik at de i mindre grad vil gjøre konfliktene til underholdning. I motsetning til korrespondenter er de også til stede i området før det oppstår åpne konflikter, og har en dypere forståelse av lokale strukturer. Dette gjør at de kan følge utviklingen på nært hold over tid. Nyhetsdekningen deres har dermed potensiale for å bli mindre retroaktiv og hendelsesfokusert, de kan følge med på langvarige prosesser og oppdage og rapportere om potensielle konflikter i god tid før de eventuelt blir internasjonale eller nasjonale nyheter. Sist men ikke minst må de ”bli værende” på stedet og fortsette å forholde seg til den videre utviklingen i det som nå er et

postkonfliktområde.

Også publikum er i en annen situasjon enn nasjonale og internasjonale mediers fordi de også påvirkes direkte av konfliktene. Informasjonen mediene gir dem spiller også en rolle i å forme deres bilde av situasjonen lokalt sammen med deres egne erfaringer, og ligger dermed til grunn for svært viktige avgjørelser. En nasjonal serbisk undersøkelse fra 2007 viste at de lokale kringkasterne i de to aktuelle områdene var blant de mest sette lokale TV-stasjonene i hele Serbia. Dette åpner for å gi dem en potensielt stor påvirkningskraft, særlig fordi journalister som arbeider for lokale medier har større sjanse til å oppnå troverdighet enn andre (Thompson: *Forging Peace*, s. 17). De får dessuten en helt spesiell betydning i Bujanovac og det øvrige Sør-Serbia fordi språkbarrieren gjør at lokale albanere og serbere er orientert mot hvert sitt mediasystem basert i henholdsvis Beograd og Pristina. I motsetning til disse to mediasfærene har lokale medier mulighet til å ta opp nyheter og problemer av felles interesse, bygge bro over den etniske mediekjøften⁴ og over tid hjelpe til med å bygge en felles lokal identitet på tvers av de etniske (Negrine/Eyre, i Franklin/Murphy (red.), s. 41).

En studie som denne kan bidra til å prøve en rekke av påstandene i kritikken mot korrespondentbasert kontra lokal nyhetsjournalistikk i konfliktområder. Vil journalistene være mer opptatt av langsiktige prosesser og mindre retroaktive i nyhetsdekningen? Og hvis den blir mindre retroaktiv og hendelsesfokuseret, vil den da i mindre grad legge skylden på en av partene og i større grad se konfliktene fra begge sider, eller vil journalistenes personlige interesser og engasjement i stedet føre til at de i enda større grad tar side i konfliktene? Og ikke minst, vil elementer i den lokale produksjonskonteksten, som politiske og økonomiske forhold, spille en like viktig eller viktigere rolle i å bestemme dette enn journalistenes egne interesser?

I tillegg til alt dette har en uavhengig mediesektor fått økt betydning for ”det internasjonale donorsamfunnet” og for statlige og ikke-statlige tiltak i konflikt- og postkonfliktområder de siste tiårene, ikke minst i det tidligere Jugoslavia. Tiltak for å utvikle en slik sektor har inkludert treningsprogram for journalister for å bedre kvaliteten på arbeidet deres og støtte til å bygge opp profesjonelle organisasjoner, i tillegg til økonomisk og materiell støtte til ulike medieforetak, tiltak for å privatisere offentlige medier eller gjøre dem om til public service og

⁴ Se Kolar-Panow, i Busch/Kelly-Holmes, s. 38-48 for en beskrivelse av en tilsvarende situasjon i Makedonia.

tiltak for å gjøre medieforetak mer økonomisk levedyktige (Kumar, xi, 2). Flere av disse har siden midten av 1990-tallet og frem til i dag blitt gjennomført i de to aktuelle områdene. Denne oppgaven kan derfor fungere som mitt lille bidrag til debatten om effektiviteten av slike tiltak.

1.4 Kapitteloversikt og oppbygning

Kapittel 2- To konfliktområder

Dette kapitlet beskriver de etniske og politiske motsetningene i de to aktuelle områdene, med vekt på den historiske, politiske og sosiale bakgrunnen for disse. For å sette disse inn i en større sammenheng gir jeg også en kort skisse av den politiske situasjonen i Serbia sent på 2000-tallet.

Kapittel 3 - Teori

Dette kapitlet skisserer en modell for hva slags rolle lokale medier kan spille i konfliktområder, med vekt på demokratisering og bygging av tillit. Jeg gjør hovedsakelig bruk av Mann (2000) og hans åtte teser for hva som får etniske konflikter til å trappes opp, Tillys teorier om betydningen av ulike tillitsnettverk (2005) samt Mertus' begrep om "Sannheter", dvs. grunnleggende antagelser eller virkelighetsoppfatninger som ligger til grunn for konstruksjon og resepsjon av nyhetstekster.

Kapittel 4 – Metode

Grunnlaget for denne oppgaven er en kombinasjon av komparativ case study og kvalitativ intervjuundersøkelse. Dette kapitlet tar for seg bakgrunnen for valg av denne metoden, beskriver utvalg av informanter og hvordan intervjuene ble gjennomført og tolket, og noen problemstillinger rundt dette.

Kapittel 5- Den lokale mediekonteksten

Dette kapitlet gir en kort overskrift over hvilke medier som eksisterte i de to områdene da jeg gjorde undersøkelsen.

Kapittel 6 – Den politiske konteksten

Journalister og medier arbeider innenfor et politisk system, som kontrollerer, begrenser og tilrettelegger for nyhetsproduksjonen gjennom offentlig eierskap, lovgivning og eventuelt

også gjennom legalt og ekstralegalt press i form av sensur, trusler eller angrep mot journalister og nyhetsmedier (McNair, s. 82-83). Nyhetproduksjonen skjer også innenfor rammene av en politisk kultur, definert av McNair som *”the informal, non-institutionalised relations which develop in every society between politicians and journalists over time”*, altså et sett uskrevne normer og antagelser som ligger til grunn for hvordan medier og politiske aktører forholder seg til hverandre. Disse normene har ofte dype historiske røtter som gjør dem vanskelige å ”avlære” selv om det politiske systemet endrer seg (McNair, s. 89). Sentralt i kapitlet er hvordan den politiske konteksten i de to områdene påvirker mediernes mulighet til å være uavhengige og balanserte og til å pleie kontakt med alle partene i de lokale konfliktene. Jeg vil først ta for meg den enkleste formen for politisk styring av mediene, nemlig offentlig eller kommunalt eierskap, samt eventuell politisk instrumentalisering av privateide medier, for til slutt å ta opp andre måter å påvirke den redaksjonelle linjen på, gjennom legalt og ekstralegalt press og informasjonsboikott. Sentralt i kapitlet er modellene til Ericson (1989) og Wolfsfeld (2003), som begge ser kamp om representasjon som en viktig del av det politiske spillet, og som oppfatter samspillet mellom journalister og politiske aktører som preget av forhandlinger der mediene tilbyr politiske aktører tilgang til publikum i bytte mot informasjon.

Kapittel 7– Den økonomiske konteksten

I dette kapitlet tar jeg for meg den økonomiske situasjonen for offentlig og privat eide mediebedrifter i Novi Pazar og Bujanovac. Fordi de to aktuelle områdene er blant de fattigste områdene i Serbia er det grunn til å tro at dette medfører vanskeligheter både for journalister og medier, som begge er avhengige av inntekter for å klare seg. Offentlig finansiering og eierskap er allerede diskutert i kapitlet om politisk kontekst, slik at en større del av fokuset vil ligge på privateide medier. Et sentralt spørsmål er om privat eierskap og reklamefinansiering gjør det lettere for private medier enn for offentlige å være uavhengige, pleie kontakt med alle parter og unngå å bli part i konfliktene, eller om de vil være avhengige av ulike former for støtte. Jeg ser også på journalistenes økonomiske situasjon og hvordan denne påvirker deres journalistiske uavhengighet og mulighet til å leve opp til sine egne idealer for god journalistikk.

Kapittel 8 – Medienes organisering

Dette kapitlet tar for seg mediernes ”byråkratiske organisering”, dvs. arbeidsdelingen i redaksjonene, redaktørens rolle og ikke minst forholdet til eiere (McNair, s. 62-64). Fordi

journalister er ansatte i produksjonsorganisasjoner for nyheter, med en organisasjonsstruktur, arbeidsoppgaver og en kommandolinje, som alle er med å avgjøre hva slags saker som fanges opp og får publiseres (McNair, s. 62-63; Meilby s. 7). Dette gjelder spesielt dersom disse organisasjonene også er underlagt eller flettet sammen med andre organisasjoner, for eksempel politiske. I kapitlet tar jeg for meg først for meg arbeidsdelingen i redaksjonene, og hvorvidt disse så ut til å være organisert for å fange opp ulike nyhetssaker eller var basert på andre prinsipper. Deretter tar jeg opp ”kommandolinjene” i redaksjonene, da særlig redaktørens rolle i forhold til journalister og eiere.

Kapittel 9 –Profesjonelle kulturer

Journalisters profesjonelle kultur utgjøres av nyhetsverdier, arbeidsvaner og rutiner, tillært gjennom utdanning og erfaring (McNair, s. 61-62, 65). Til sammen danner dette et sett av standarder for etikk, hva som utgjør god journalistikk (for eksempel om den skal være nøytralt gjengivende, agiterende eller undersøkende), nyhetsverdier, arbeidsvaner og rutiner. Profesjonelle kulturen inkluderer også forholdet til kilder, som nyhetsmedier har et konstant behov for, både for å ”ha noe å skrive om” og for å beholde autorisasjonen som ”sannhetsformidlere” (McNair, s. 6, 76). Kulturen og normene styrer både hva slags kilder man gjør bruk av og hvordan man forholder seg til dem.

I kapitlet forsøker jeg å kartlegge de ulike profesjonelle kulturene som fantes i de to områdene, samtidig som jeg drøfter på hvilke måter rutinene og verdiene som var assosiert med disse kulturene var fordelaktige i forhold til å spille en konfliktdependende rolle. Jeg kommer også inn på hvorvidt journalistene fra de ulike kulturene anerkjente hverandre som medlemmer av samme yrkesgruppe på tvers av disse, noe som er en forutsetning for profesjonalisme (Hallin/Mancini, s. 34-36). Kapitlet forsøker å kartlegge de ulike kulturene som finnes i de to områdene og i hvilken grad rutinene og verdiene assosiert med disse er fordelaktige i forhold.

1.5 Noen språklige presiseringer

Når jeg i denne oppgaven bruker betegnelsen ”Serbia”, sikter jeg når noe annet ikke er spesifisert til ”indre Serbia” og Voivodina, altså ikke Kosovo som våren 2008 erklærte seg selvstendig og som etnisk og politisk skiller seg sterkt fra indre Serbia og har sin egen mediesfære uavhengig av den serbiske. Med ”Sandžak” refererer jeg, om ikke annet er

spesifisert, til den serbiske halvdel av det delvis muslimske fjellområdet mellom Serbia og Montenegro. Bosnjakene på montenegrisk side har i stor grad trukket seg ut av de politiske konfliktene i den serbiske delen. De støtter montenegrisk uavhengighet og orienterer seg politisk mot Podgorica, der de stort sett er tilknyttet ikke-etniske montenegriske partier (*Serbia's Sandžak: Still Forgotten*, s. 19; *Human Rights in an Unfinished Society*, s. 382). Betegnelsene "Sør-Serbia" og "Preševo-dalen" refererer til de tre kommunene Bujanovac, Preševo og Medvedja som alle har et større eller mindre albansk innslag. Hovedsakelig bruker jeg betegnelsen "Sør-Serbia" i stedet for "Preševo-dalen", fordi jeg også gjorde noen intervjuer i den rent serbiskspråklige distriktshovedstaden Vranje som ligger i midten av de tre kommunene men absolutt ikke tilhører Preševo-dalen⁵.

To ord jeg ofte bruker er "politiske aktører" og "sivilsamfunnet". "Politiske aktører" refererer til alle individer og organisasjoner som forsøker å påvirke beslutningsprosessen ved hjelp av organisatoriske og institusjonelle midler (McNair: *An Introduction to Political Communication*, s. 5), inkludert lokale og nasjonale myndigheter, politikere fra opposisjonen og andre politiske partier, samt til tider religiøse ledere. "Sivilsamfunnet" refererer til det store antallet ikke-statlige organisasjoner (NGOs) som fantes begge steder og som særlig arbeidet for å fremme menneskerettigheter og demokrati.

⁵ Pussig nok er begge de vanlige betegnelsene misvisende. Medvedja ligger ikke i Preševo-dalen, men litt lenger nord, mens både Sandžak og Kosovo før løsrivelsen geografisk sett ligger i det sørlige Serbia. Begge betegnelser er imidlertid i såpass vanlig bruk at jeg forholder meg til dem i stedet for å bruke det strengt korrekte men uhyre tungvinte "kommuner i Pcinja-distriktet med albansk befolkning".

Kapittel 2 - Bujanovac og Novi Pazar – to konfliktområder

2.1 Litt bakgrunn: Serbia på 2000-tallet

Den serbiske Helsinki-komiteens rapport for 2006 het betegnende nok *Human Rights in an Unfinished Society*. I 2009, tre år senere, er Serbia fortsatt et samfunn i en endringsprosess mellom et autoritært og et demokratisk system, med elementer av begge (McNair, s. 88). Staten og samfunnet gjennomgår ikke bare politiske og økonomiske endringer, men også samtidig en prosess av selvdefinering og konstituering som stat etter oppløsningen av Jugoslavia, de påfølgende krigene og sannsynligvis også tapet av Kosovo. Forhåpentlig beveger Serbia seg sakte i demokratisk retning, men det er fortsatt fullt mulig at utviklingen i stedet kan gå mot et ”autoritært demokrati” med likheter til Russland eller endog mot en ”failed state” (*Serbia’s New Constitution – Democracy going backwards*, s. 1, 14; *Serbia’s New Government – Turning from Europe*, s. 1-2). Dette henger blant annet sammen med en dyp politisk og kulturell uenighet i dagens Serbia. En sammensatt kulturkamp finner sted i regjeringen og parlamentet, på gaten og ikke minst i mediene. Stridsspørsmålene inkluderer hva slags forhold landet i fremtiden skal ha til EU, NATO og nabolandene i det tidligere Jugoslavia, Kosovo-spørsmålet, synet på landets nære fortid og behovet for et oppgjør med denne, forholdet mellom staten og den serbisk-ortodokse kirken og – spesielt relevant for denne oppgaven - minoritetenes rolle (*Serbia’s New Constitution – Democracy going backwards*, s. 14). Enkeltpersoner og organisasjoners ståsted her avgjør i stor grad deres syn på hva som skal være sivilsamfunnets og mediernes rolle i samfunnet: Skal de være kritiske eller lojale overfor stat og myndigheter? Lokalt påvirker denne kulturkampen etnisk serbiske politikere og mediefolks forhold til minoriteter, media, sivilsamfunnet og utlandet, inkludert internasjonale støttetiltak til lokale medier. For minoritetene er den usikre situasjonen med å opprettholde følelsen av utrygghet og den politiske organiseringen på etnisk grunnlag. Et eksempel på hvordan enkeltsaker kan bringe alle sider av kulturkampen opp i dagen er rettssaken mot biskop Pahomije av Vranje, som våren 2003 ble tiltalt for å ha misbrukt fem gutter seksuelt. Biskopen og tilhengerne hans – som inkluderte store deler av den nasjonalistiske og tradisjonalistiske fløyen - insisterte på at han var uskyldig, og at det var albanere som stod bak anklagene. De beskyldte avisen Vranjske Novine, som først tok opp saken, for å være ”forrædere” som ”samarbeidet med albanere”, og redaktøren ble flere ganger truet på livet. Andre, mer konservative, lokale medier nektet å dekke disse truslene, og

ville heller ikke støtte redaktøren, noe som skapte mye bitterhet som fortsatt var synlig i Vranje tre år senere⁶.

Serbia fikk først i oktober 2006 sin egen grunnlov, etter å ha tilbrakt mesteparten av 1900-tallet som del av en rekke mislykkede statsprosjekter. Dette gjør at også garantiene for minoriteter er av ny dato, mange av minoritetene har dessuten fortsatt dårlige erfaringer fra Milosevic-perioden (*Serbia's Sandzak: Still forgotten*, s. 32-34). Også mekanismer som nøytralt byråkrati, rettsstat og et valgsystem egnet til å styre motsetninger inn i konvensjonell politikk, løse dem på fredelig vis eller i det minste sørge for at de gir seg utslag i protester snarere enn væpnede opprør, er av ny dato, og mangler dermed den tilliten som bygges over tid og som gjør det attraktivt for grupper og enkeltpersoner å investere i dem i stedet for i etnisk baserte nettverk (Mansfield/Snyder, s. 2; Tilly, s. 35-36, 55-56). Den nye grunnloven er dessverre ikke særlig godt egnet til å bygge slik tillit. Mens den anerkjenner minoritetene og garanterer dem ulike rettigheter gir den samtidig myndighetene rett til å suspendere disse rettighetene. Videre definerer den Serbia som en etnisk stat, noe selv ikke den grunnloven som fantes under Milosevic gjorde, slår fast at Serbia er ”en nasjonalstat for det serbiske folket”, og definerer den ortodokse religionen som en del av den serbiske nasjonale identiteten (*Serbia's New Constitution – Democracy going backwards*, s. 13, 15). Grunnloven har derfor blitt kritisert av blant annet den serbiske Helsinki-komiteen, som mener at å basere staten på et etnonasjonalt grunnlag i et såpass blandet område i praksis vil si å utdefinere minoritetsgruppene, bortimot 20% av befolkningen, som fremmedelementer og potensielle femtekolonnister. Dette kan føre til en ond sirkel der minoriteter reagerer på utdefineringen med å kreve spesiell status, autonomi og endog løsrivelse i stedet for integrering, og dermed gjør majoriteten enda mer skeptisk til deres lojalitet (*Human Security in an Unfinished State*, s.11).

2.2 To konfliktområder

Undertrykkelse, opprør og reintegrering

Konfliktene i Sandžak kan sies å ha røtter i den nasjonalistiske oppblomstringen i det daværende Jugoslavia på slutten av 1980-tallet og i undertrykkelsen, og i de omfattende overgrepene den bosnjakiske eller muslimske befolkningen ble utsatt for parallelt med krigene i Bosnia. Overgrepene inkluderte bortføringer, drap og forsøk på etnisk rensing av flere

⁶ Se f.eks. <http://www.freaserbia.net/Articles/2005/Intimidation.html>.

landsbyer langs den bosniske grensen. Overgrep og diskriminering forsterket fokuset på bosnjakisk identitet og på Sarajevo som åndelig setrum for denne. Til tross for at det gjennom store deler av 1990-tallet ble advart mot at undertrykkelsen kunne føre til at opprøret i det muslimske Kosovo spredte seg til Sandžak ”som ild i tørt gress” forholdt bosnjakene seg rolige. Selv ”hardlinere” i det dominerende bosnjakiske partiet SDA gikk aldri inn for mer enn regional autonomi (*Sandžak: Calm for now*, s. 5; *Serbia’s Sandžak: Still forgotten*, s. 13). Like fullt førte hendelsene på 1990-tallet til en generell skepsis til den serbiske staten, som har vanskeliggjort reintegreringen av bosnjakene (Morrison, s.4-5; *Self-Isolation: Reality and the Goal*, s. 307-308).

I stedet for Sandžak var det Preševo-dalen som plutselig havnet på kartet i 2000, da albanerne i Preševo, Bujanovac og Medjveda grep til våpen. Det tok 17 måneder og megling fra NATO før UCPMB-geriljaen gikk med på demobilisering i bytte mot generelt amnesti for geriljasoldatene og løfte om integrering av albanere i lokale offentlige strukturer. Fredsavtalen, omtalt som ”Covic-planen” etter daværende visestatsminister Nebojsa Covic, danner fortsatt mye av bakteppet for situasjonen i Preševo-dalen. I tillegg til amnesti garanterer den retten til å vende tilbake for de mange flyktningene, respekt for menneskerettighetene og opprettelsen av en multietnisk politistyrke. Integreringen av albanere i lokale institusjoner inkluderer også lokal kringkasting, noe som selvsagt er spesielt relevant for denne oppgaven. Covic-planen garanteres av NATO og OSSE, som også har en delegasjon i Bujanovac, og administreres av Koordineringsutvalget for Sør-Serbia som på den tiden da jeg gjorde feltarbeidet ble ledet av Sandžak-bosnjaken og politikeren Rasim Ljajić .

Etniske spenninger

I tillegg til å være senter for hver sin minoritetsgruppe har både Novi Pazar og Bujanovac en lokal ”minoritet” av etniske serbere. Det har ikke vært alvorlige sammenstøt mellom de etniske gruppene noen av stedene, de driver handel og forretninger med hverandre og har selv i Preševo-dalen en viss sosial kontakt. Dette har fått International Crisis Group til å konkludere med at det snarere er snakk om konflikter mellom minoriteter og den serbiske staten enn om lokale etniske konflikter⁷. Dypere motsetninger finnes antagelig hovedsakelig i Preševo-dalen, der det eksisterer en språkbarriere som mangler i Sandžak slik at gruppene har

⁷ Dette støttes begge steder av personer jeg har snakket med lokalt. Det har riktig nok vært flere sammenstøt i Novi Pazar mellom bosnjakiske og tilreisende serbiske hooligans i forbindelse med fotballkamper, med en klar etnisk undertone (Morrison, s. 12).

mindre omgang med og kunnskap om hverandre. Dette skaper en del mistenksomhet, særlig hos de lokale serberne som er skeptiske til albanske æres- og selvtektstradisjoner (*Maintaining Peace in the Preševo Valley*, s. 19, *Southern Serbia's Fragile Peace*, s. 9). Skepsisen bedres heller ikke av at det ikke er mange år siden det fant sted væpnede sammenstøt og at i hvert fall deler av den albanske befolkningen nok ideelt sett ønsker å forenes med Kosovo. I tillegg til mistenksomhet føler lokale serbere begge steder sannsynligvis at de har blitt utsatt for omvendt diskriminering etter at bosnjaker og albanere fikk makten, og svært mange sympatiserer med det nasjonalistiske og i hvert fall delvis minoritetsfiendtlige Serbiske Radikale Partiet (*SRS*). Også SRS oppfører seg imidlertid langt mer moderat både i Novi Pazar og Bujanovac enn på nasjonalt plan, og har vist seg i stand til å samarbeide med både bosnjakiske og albanske partier (*Southern Serbia: In Kosovo's Shadow*, s. 10). I Novi Pazar deltok partiet til og med i en multietnisk koalisjon i perioden 2004-2006, riktig nok primært en "protestkoalisjon" basert på misnøye med det dominerende partiet *SDA* (*Serbia's Sandžak: Still Forgotten*, s. 21).

Politiske konflikter blant minoritetene

I tillegg til spenninger mellom minoritetsgrupper og det serbiske storsamfunnet og mellom lokale minoriteter og majoriteter finnes det begge steder betydelige politiske konflikter innad i minoritetsbefolkningene. Dette gjelder særlig i det etnisk sett forholdsvis fredelige Novi Pazar, der den politiske konflikten mellom de to bosnjakiske partiene *SDA* (Parti for Demokratisk Handling) og *SDP* (Sandzaks Demokratiske Parti) har truet med å rive lokalsamfunnet i stykker gjennom mye av 2000-tallet. Mens temaet for konflikten enkelt sagt er ulike synspunkter på bosnjakisk nasjonsbygning og forholdet til den serbiske staten har den som mye annen Balkan-politikk også et sterkt element av personkonflikt mellom partilederne, Rasim Ljajić og Novi Pazars mangeårige ordfører Sulejman Ugljanin.

SDA ble grunnlagt i 1991, kort tid før splittelsen av Jugoslavia, som en lokal avdeling av det senere regjeringspartiet i Bosnia. Partiet har siden grunnleggelsen hatt tette bånd til det bosnjakiske nasjonalrådet, en minoritetsorganisasjon som i dag er anerkjent av serbiske myndigheter som offisiell representant for den bosnjakiske befolkningen. *SDA* og nasjonalrådet ble grunnlagt samtidig, har begge hovedkvarter i Novi Pazar og har ikke minst samme leder, Sulejman Ugljanin. Politisk har begge et sterkt innslag av bosnjakisk nasjonalisme og nasjonsbygning, og ønsker utstrakt autonomi for Sandžak. *SDP* betrakter denne politikken som farlig og urealistisk, og går i stedet inn for større integrering av

bosnjaker i den serbiske staten og det serbiske samfunnet, noe som har gjort SDP mer villig enn SDA til å gå i koalisjon med serbiske partier. Som ordfører eller partileder har Ugljanin stort sett styrt Novi Pazar de siste tolv årene, samtidig som han har forsøkt å posisjonere seg som lederskikkelse for alle bosnjaker i Serbia og Montenegro. Denne posisjonen har han ifølge International Crisis Group gradvis mistet. Dette skyldes både økonomisk vanstyre og en stadig mer autokratisk linje der SDA nærmest har forsøkt å styre de tre kommunene Novi Pazar, Tutin og Sjenica, der partiet tradisjonelt har stått sterkest, som en ettpartistat (*Serbia's Sandžak: Still forgotten*, s. 18-20). SDA har også blitt kritisert for å forsterke etniske motsetninger mellom bosnjaker og serbere i Novi Pazar. Serbere har blitt fjernet fra stillinger i offentlig administrasjon og offentlig eide bedrifter, og bosnisk språk og islamsk religionsundervisning har blitt innført i skolene. Serbere og bosnjaker snakker i utgangpunktet samme dialekt, som har lite til felles med det bosniske skriftspråket. De bosniske skolebøkene er i stor grad importert fra Bosnia-Hercegovina, og har sterk pro-bosnisk vinkling. Begge deler har derfor blitt sterkt kritisert for å skape nye etniske skiller mellom serbiske og bosnjakiske elever (*Serbia's Sandžak: Still forgotten*, s. 30-31). De politiske konfliktene har etter hvert bredt seg til de fleste områder i samfunnet, og det er svært vanskelig for andre bosnjakiske partier, organisasjoner og for den saks skyld medier å unngå å stille seg bak enten "Suljo" eller "Rasima" (*Human Rights In An Unfinished Society*, s. 375).. Utover 2006 røk Ugljanin, SDA og det bosnjakiske nasjonalrådet også uklare med det bosnjakiske islamske trossamfunnet, en konflikt som i likhet med den politiske handlet om status som lederskikkelse og organisator, kanskje også om hvorvidt bosnjakene primært var en etnisk eller religiøs gruppe. Som del av konflikten har nasjonalrådet støttet opprettelsen av en ny islamsk organisasjon, som har liten støtte blant befolkningen men som har gjort at volden også har spredt seg inn i moskeene (for mer om dette se Færseth (2008), s. 54-46).

De politiske spenningene eskalerte særlig etter lokalvalget i 2004. Dette valget viste at det eksisterte en dyp misnøye med Ugljanin og SDA, og gav flertall til en multietnisk koalisjon med SDP i spissen der også SRS deltok. Novi Pazar fikk imidlertid ikke noe regimeskifte, men en fullstendig fastlåst politisk situasjon der Ugljanin, som fortsatt var ordfører, nektet å anerkjenne det nyvalgte kommunestyret og endog forsøkte å hindre det fra å samle seg ved å sette ut bevæpnede vakter rundt rådhuset (*Human Rights in an Unfinished Society*, s. 375). Regjeringen intervenerte til sist våren 2006, avsatte det nyvalgte kommunestyret, og innsatte

et interimstyre fra SDA, antagelig som del av en politisk hestehandel⁸. Nyvalget som ble utskrevet sommeren 2006 var preget av bombeattentater, trusler og sammenstøt mellom SDAs og SDPs tilhengere, som toppet seg da en SDA -kandidat ble drept utenfor valglokalet. Den politiske konflikten i Sandžak bidrar til å vedlikeholde fordommene mot distriktet og den bosnjakiske minoriteten, og står i veien for økonomisk utvikling. Den har indirekte også påvirket situasjonen i Preševo-dalen, fordi Rasim Ljajić i flere måneder trakk seg som koordinator for Sør-Serbia i protest mot at de serbiske myndighetene intervenerte på Ugljanins side. At regjeringen blandet seg inn utfra egne politiske vurderinger var også til stor skade for reintegreringen av bosnjakene, som fortsatt føler at de har liten grunn til å stole på den serbiske staten (*Self-Isolation: Reality and the Goal*, s. 315, 317).

Politiske motsetninger finnes også hos albanerne i Preševo-dalen, selv om de ikke er like synlige eller alvorlige som i Sandžak. Også der handler konfliktene mye om synet på integrering kontra selvstyre – eller i dette tilfellet forening med Kosovo – og som i Sandžak har de også elementer av personkonflikt. Motsetningene viste seg særlig under det serbiske parlamentsvalget i januar 2007. Selv om de fire albanske partiene i Preševo-dalen på forhånd var blitt enige om å stille til valg endret de to mer ytterliggående partiene *LDP* (Demokratisk Bevegelse for Fremskritt) og *PDSH* (Albanernes Demokratiske Parti) kort tid før valget plutselig mening og oppfordret til valgboikott. De begrunnet dette med at det ikke var gjort nok for å hjelpe den albanske diasporaen i Kosovo og Vest-Europa med å stemme, og med at Serbia ennå ikke hadde oppfylt samtlige løfter fra Covic-planen når det gjaldt lokal desentralisering og integrering av albanere i administrative stillinger. Enkelte har imidlertid også hevdet at boikotten like mye skyldtes press fra politiske, og muligens også paramilitære og kriminelle miljøer i Kosovo (*Maintaining Peace in the Preševo Valley*, s. 6-7). Resultatet var uansett at det bare ble valgt inn én albansk representant, Riza Halimi, leder for det moderate partiet *PDD* (Parti for Demokratisk Handling) og mangeårig ordfører i Preševo, mens det etter manges mening ville vært mulig å få valgt inn to representanter dersom flere hadde gått til valgurnene.

⁸Kort før dette skjedde valgte den SDA-dominerte koalisjonen *Liste For Sandžaks* to representanter å støtte statsminister Vojislav Kostunicas regjering og å bli en del av dens parlamentariske grunnlag. Regjeringens handlemåte bør derfor sees som ”takkk for hjelpen”.

Kapittel 3 - Teori

3.1 Utvikling av konflikter

Nyhetsmediene er, for å si det med Ross Howard, et tveegget sverd. De kan spre feilinformasjon og hat, men kan også gi viktige bidrag til konfliktløsning og forsoning dersom informasjonen de bringer er pålitelig og reflekterer ulike synspunkter (Howard, i *Power of the Media*, kap. 1). I *The Dark Side of Democracy* (2005) setter Michael Mann opp åtte teser om etniske motsetninger og hvordan disse kan utvikle seg mot voldelige sammenstøt. Manns første tese er at den første forutsetningen for etniske sammenstøt er etnonasjonalisme, dvs. at *demos* ("folket" i politisk forstand) identifiseres med *ethnos* ("folket" som folkegruppe med felles kultur og følelse av felles historie). Slik identifikasjon er utbredt både i Sør-Serbia og Sandžak, og har begge steder fungert som mobiliserings- og legitimeringsstrategi for politiske eliter. Den andre tesen sier at etnisk fiendskap øker der etnisitet blir den viktigste formen for sosial lagdeling og tar klasselignende former, slik at en eller flere grupper ser seg som undertrykket eller utbyttet av andre (Mann, 5-6). Dette er også tilfelle både i Sør-Serbia og Sandžak der både albanere og bosnjaker, antagelig med rette, mener seg å ha blitt utsatt for langvarig institusjonell og økonomisk diskriminering. Lokale serbere har også begynt å utvikle tilsvarende følelser etter at minoritetene fikk politisk makt (*Maintaining Peace in the Preševo Valley*, s. 3-5).

Manns utviklingsforløp eskalerer videre mot etnisk rensing og folkemord, noe som heldigvis ikke har funnet sted i noen av mine to områder. Like fullt danner de tre neste tesene et mulig utviklingsforløp som fortjener å gjengis. Den tredje tesen sier at "faresonen" for voldelig etnisk konflikt og etnisk rensing nærmer seg når to eller flere forholdsvis gamle etnisiteter gjør krav på sin egen stat på det samme eller deler av det samme territoriet, og disse kravene oppfattes som legitime og praktisk gjennomførbare (Mann, s. 6). Både bosnjaker, albanere og lokale serbere har dype røtter i Sandžak og Preševo-dalen, samtidig som de har tilknytning til hvert sitt statsprosjekt.⁹ Samtidig er det forskjeller mellom Sandžak og Preševo-dalen her. Bosnjakenes tilknytning til Bosnia er for det meste rent religiøs, og de deler språk og store deler av kulturen med lokale serbere. Løsrivelse av Sandžak eller forening med Bosnia-Hercegovina har heller ikke vært særlig aktuelt, selv om det ble flørtet med av enkelte tidlig på 1990-tallet. Albanerne i Sør-Serbia er derimot så tett knyttet til landsmennene i Kosovo og

⁹ Bosnjakene har bånd til Bosnia og Montenegro, albanerne til landsmenn i Albania, Kosovo og Makedonia og serberne til det øvrige Serbia.

Makedonia gjennom språk, familieband og økonomi at de kan sees som deler av en og samme albanske befolkning (*Southern Serbia's Fragile Peace*, s. 2).¹⁰ Mens albanske ledere i Preševo-dalen for tiden ikke ser på utskilling fra Serbia og forening med et uavhengig Kosovo som noen reell mulighet, er det all grunn til å tro at mange ideelt sett kunne tenke seg dette i en endret politisk situasjon, noe som gjør Manns tredje tese langt mer aktuell enn i Sandžak. Forening med Kosovo har flere ganger blitt fremsatt som et mulig bytte mot det primært serbiske nord-Kosovo (*Maintaining Peace in the Preševo Valley*, s. 3, 10; *Managing Hatred*, s. 242). Ifølge International Crisis Group kan radikale elementer både på serbisk og albansk side finne på å fremprovosere etniske sammenstøt i Preševo-dalen dersom det kommer til nye antiserbiske opptøyer i Kosovo. I så fall vil dette oppfylle Manns fjerde og femte tese. Den fjerde sier at "kanten av stupet" nås når den sterkeste parten mener å ha et legitimt grunnlag og nok slagkraft til å kunne gjennomføre en etnisk rensing uten å pådra seg fysisk eller moralsk risiko, den femte at situasjonen endelig "går over kanten" når staten som kontrollerer området er splittet og radikaliseret og befinner seg i et ustabil geopolitisk miljø slik situasjonen så avgjort fortsatt er i det sørvestlige Balkan. For radikale albanere kan målet med slike sammenstøt være å rense området for serbere og dermed legge grunnlaget for en byttehandel. For serbiske nasjonalister vil målet derimot være å bli kvitt albanerne for godt, gjennom en offisiell eller uoffisiell befolkningsutveksling mot serbere i enklavene i det indre av Kosovo under dekke av uroen like i nærheten, i håp om at dette da vil bli tolerert av det internasjonale samfunnet. Heller ikke i Sandžak er det utenkelig at det kan komme til sammenstøt mellom bosnjaker og serbiske myndigheter, dersom situasjonen fortsetter å forverres slik at sentralmyndighetene reagerer med å innføre unntakstilstand.

3.2 Hvilken rolle kan nyhetsmediene spille?

Manns teser sier lite eller ingen ting om mediens rolle, hverken i å dempe motsetningene før de utvikler seg til nye konflikter eller i å bremse en eventuell konfliktopptrapping. Imidlertid kan både utviklingen av det han omtaler som klasselignende følelser, dvs. at en etnisk gruppe føler seg økonomisk og sosialt underlegen, og derfra videre mot separatisme sies å være utslag av manglende integrering av minoriteter. Slik integrering er noe lokale medier absolutt har potensiale for å bidra til. Samtidig kan de også bidra negativt, gjennom å opprettholde etniske skiller og å styrke radikale eller separatistiske strømninger med feilinformasjon eller

¹⁰ Båndene mellom de ulike delene av den albanske "nasjonen" har blitt styrket av media, og da særlig av kringkasting, de senere årene (Biberaj, i Larrabee (red.), s. 27, 50). Dette er imidlertid en annen diskusjon enn denne oppgaven, som primært omhandler lokale medier.

propaganda.

Hverken bosnjaker eller albanere er i dag fullstendig integrert - eller reintegrert - i den serbiske staten, og det er fortsatt usikkert hvor lang tid denne prosessen vil ta og om den i det hele tatt vil lykkes fullt ut. På lokalt nivå krever en slik integrering at det utvikles politiske og administrative institusjoner som kan oppfattes som verdt å bygge en fremtid på for minoritetsgruppene, i stedet for uoffisielle tillitsnettverk basert på etnisitet og familiebånd eller etnonasjonalistiske politiske prosjekter som separatisme (Tilly: *Democracy*, s. 74, 80).¹¹ Det må også utvikles en følelse av lokalt skjebnefellesskap på tvers av etniske grenser (Mansfield/Snyder, s. 17). Det meste av kontakten mellom borgere og myndigheter foregår overalt på lokalt nivå. Kontakten inkluderer skoler, infrastruktur som strøm og kloakk og ”byråkratisk kontakt” som søknader og tillatelser til å bygge eller drive næringsvirksomhet. Den inkluderer også tildeling av offentlige stillinger, et tema som er spesielt aktuelt i det sørlige Serbia der stillinger i offentlig sektor spiller en stor rolle på grunn av mangel på andre arbeidsplasser. Det er derfor på lokalt nivå at det meste av eventuell offentlig diskriminering finner sted (*Managing Hatred*, s. 25). For at lokale styringsinstitusjoner skal oppfattes som verdt å investere i må de kunne oppfattes som etnisk nøytrale i det daglige, og som garantist for alle gruppers rettigheter og personlige sikkerhet inkludert representanter for majoritetsbefolkningen der disse utgjør en lokal minoritet (Tilly: *Democracy*, s. 108; Mansfield/Snyder, s. 18). I tillegg må det være grunn til å stole på at de vil fungere som ”nøytral tredjepart” i konfliktsituasjoner. Å legge grunnen for slik tillit er blant formålene med Covic-planen. Mangel på slik tillit øker sjansen for at etnisk identitet tar klasselignende former, og gjør det naturlig for de forskjellige etniske gruppene å samle seg rundt partier og ledere med en etnonasjonalistisk eller separatistisk agenda, som kan ha en egeninteresse i å opprettholde et visst konfliktnivå for å beholde inflytelse (*Maintaining Peace in the Preševo Valley*, s. 5,7,9,10).

Nyhetsmedienes rolle i en slik integrerings- og demokratiseringsprosess er todelt. For det første består den i å bidra til lokal demokratisering og åpenhet. For det andre består den i å bygge tillit mellom etniske minoriteter og myndigheter på lokalt og nasjonalt nivå, og mellom de etniske gruppene i lokalsamfunnet. Disse to rollene henger tett sammen, siden et

¹¹“(To) redress years of institutionalised discrimination and convince ethnic Albanians they had an interest in abandoning dreams of ‘eastern Kosovo’ and becoming good citizens of Serbia” har også blitt beskrevet som formålet med Covic-planen (*In Kosovo’s Shadow*, s. 4).

fungerende og multietnisk lokaldemokrati er essensielt for at innbyggerne skal være villige til å investere tillit i det i stedet for i andre former for nettverk og for å unngå at forholdet mellom gruppene tar klasselignende former (Mann, s. 5-6). Medias bidrag til å opprettholde og styrke demokratiet sies ofte å være å gi borgerne korrekt og nødvendig informasjon, å fungere som debattforum eller ”ideenes markeds plass” og å overvåke politiske og andre myndigheter, den såkalte ”vaktbikkjerollen” (Veltmer: *Mass Media and Political Communication in New Democracies*, s. 3-6). Disse tre funksjonene er alle svært relevante for å bygge opp et fungerende multietnisk demokrati i de aktuelle områdene.

Informasjonsformidling

Å informere om lokalpolitikk og lokale myndigheter, og hvordan man henvender seg til disse for å påvirke dem, gjør de lokale myndighetene mer tilgjengelige. Dette øker igjen innbyggernes følelse av at myndighetenes arbeid er noe som angår dem direkte (*Managing Hatred*, s. 210). Informasjonsfunksjonen får dessuten ytterligere betydning i etnisk og politisk spente områder som Bujanovac og Novi Pazar. Begge steder er det grunn til å tro at konfliktene på 1990-tallet har skadet tidligere tillitsnettverk på tvers av etniske skiller, og erstattet disse med gjensidig mistenksomhet eller med åpent eller undertrykt sinne. I tillegg kommer dehumaniseringen og stereotypiseringen av motparten som konflikter fører med seg (Maynard, i Kumar (red.), s. 207, 214). Alt dette kan utnyttes av politikere, og det gjelder dermed å gjenoppbygge troen på at ”de andre” i det store og hele har gode hensikter (Maynard, i Kumar (red.), s. 214)¹². Spesielt i Sør-Serbia eksisterer det dessuten permanente kulturelle skiller mellom de etniske gruppene på tross av at de lever side om side. Det er derfor all grunn til å tro at det er begrenset hvor mye de faktisk vet om hverandres kultur og hensikter, slik situasjonen er andre steder der slaver og albanere lever sammen. Slik mangel på kunnskap opprettholder skepsis og mistillit og dermed også støtte til etnonasjonalistiske politiske partier på begge sider (*Managing Hatred*, s. 191-192, 198-199). Ved jevnlig å bringe informasjon om de ulike gruppene kan media på sikt bidra til å bringe ”sannhetene” deres, som ofte ligger svært fjernt fra hverandre i konfliktområder, nærmere hverandre. Slike ”sannheter”, eller fortellinger om seg selv og andre, er en del av grunnlaget for gruppenes forståelse av seg selv og av hva som har skjedd mellom dem tidligere. Nye hendelser blir hele tiden tolket inn i disse fortellingene, som igjen ligger til grunn for videre adferd inkludert vilje eller manglende vilje til samarbeid. Motsatt kan særlig monoetniske medier videreføre og

¹² Kurspahic i *Prime Time Crime* og MacDonald i *Balkan Holocausts?* beskriver inngående nyhetsmedienes bidrag til dette i det tidligere Jugoslavia på 1990-tallet.

forsterke farlige ”sannheter” som fremstiller andre grupper som ”evige overgripere” og egen gruppe som ”evig offer”. ”Sannheter” som dette er velegnet til å manipuleres i propagandaøyemed, som mobilisering til kamp mot “de andre” (Mertus, s. 1-13).

I en krisesituasjon, for eksempel dersom det bryter ut en ny konflikt i et av områdene, kan korrekt informasjon være livsviktig fordi mangelfull eller feilaktig informasjon kan få gruppene til å handle utfra et ”worst case-scenario” om de andres holdninger og måsetninger, og dermed eskalere konfliktene ytterligere (*Assistance to Media in Tension Areas and Violent Conflict* s. 8, 11). Til slutt skal det heller ikke glemmes at det å bringe lokale nyheter i seg selv kan bidra til følelse av skjebnefellesskap gjennom å stadig vise at alle grupper er medlemmer av et felles lokalsamfunn med felles interesser og problemer (Managing Hatred, s. 199)

Debattforum

I det daglige vil rollen som debattforum si å være et forum for diskusjon om problemer lokalsamfunnet står overfor og som angår innbyggerne uansett etnisitet, som for eksempel søppelhåndtering, fattigdom, arbeidsledighet og narkotikamisbruk. Dette er med på å gjenoppbygge tillit mellom gruppene etter en konflikt (Maynard, i Kumar (red.), s. 217). Det er også med på å integrere partene i en fredelig politisk prosess der partene ikke behøver å ty til voldshandlinger for å bli hørt. I tillegg kan det skape et rom for stemmer utenom partier eller politiske organisasjoner der f.eks. sivilsamfunnet eller vanlige borgere har mulighet til å komme med sine synspunkter, klager eller forslag til løsninger, som ikke nødvendigvis er identiske med eller like polariserte som det offisielle talsmenn for partene står for (Lynch/McGoldrick: *Peace Journalism*, s. 18-20) Slik hindrer det at politikk blir et eksklusivt domene for politikere, som ofte kan være mer opptatt av nasjonale spørsmål enn av lokale problemer slik de har blitt kritisert for å være Novi Pazar (*Serbia's Sandžak: Still forgotten*, s. 19-20).

Vaktbikkjerollen

Vaktbikkjerollen bidrar til økt tillit til lokale myndigheter gjennom å gjøre administrasjonen mer gjennomiktig og ansvarlig overfor innbyggerne slik at det blir mer attraktivt å investere tillit i dem i stedet for i etniske nettverk (*Managing Hatred*, s. 201-202).

Undersøkende journalistikk er også viktig for å motvirke korrupsjon og utvikling av klientnettverk, som hindrer full tillit og opprettholder alternative former for organisering (Kumar: *Promoting Independent Media*, s. 7). Slike nettverk er utbredt i hele Serbia, men kanskje særlig i de fattigste og mest tilbakeliggende områdene i sør (OSSE-representant,

Bujanovac). Media kan motvirke klientnettverk - og etnisk diskriminering - gjennom å overvåke at ansettelse, tildeling av tillatelser eller kjøp av varer og tjenester skjer på basis av kvalifikasjoner, ikke etnisitet eller uoffisielle nettverk, og at lokalt byråkrati, politi og rettsvesen klarer å fungere etnisk og partipolitisk nøytralt. Det første bør imidlertid ikke overdrives, fordi det da risikerer å svekke myndighetenes og systemets legitimitet (Votmer, s. 6), og fordi svært mange i de to områdene faktisk er avhengige av slike nettverk for å i det hele tatt få jobb (samtale med OSSE-representant, Bujanovac). I Sør-Serbia er det også nødvendig å overvåke at partene i fredsavtalen overholder denne, f.eks. når det gjelder flyktingenes rett til å vende tilbake, maktfordeling og integrering av albanere i lokale institusjoner, og å overvåke at integreringen av albanere ikke fører til omvendt diskriminering (*Assistance to Media in Tension Areas and Violent Conflict*, s. 15).

Vaktbikkjerollen får dessuten ekstra betydning i områder med etniske spenninger. I områder som de to jeg har undersøkt vil det hele tiden være fare for at politiske aktører kan forsøke å gjøre bruk av etniske motsetninger til å mobilisere støtte gjennom å hevde at deres egen gruppe er truet av sentralmyndighetene eller andre etniske eller politiske grupper lokalt. Slike påstander kan også brukes til å stemple rivaler som forrædere eller som ikke nidkjære nok når i å beskytte gruppens interesser. Dersom disse svarer med bruke sine eventuelle medier til å forsøke å ”overby” dem i etnonasjonalistisk argumentasjon risikerer man en ”bidding war” der ulike politiske eliter søker å overgå hverandre i å være ”gode nasjonalister” og dermed en stadig opptrapping av etnifisert politikk. I en slik situasjon kan media motvirke dette gjennom å avsløre forsøk på nasjonalistisk mobilisering og å presse politikerne til å fokusere på konkrete lokale problemer (Mansfield/Snyder, s. 9-10, 64, *Managing Hatred*).

3.3 Forutsetninger for konfliktdepende nyhetsproduksjon

For at lokale nyhetsmedier skal kunne utføre de nevnte oppgavene og dermed produsere konfliktdepende journalistikk er tre forutsetninger viktige: Uavhengighet, kontakt og dialog med alle parter og refleksjon over sin egen rolle. Et gjennomgangstema videre i oppgaven vil derfor være hvorvidt disse forutsetningene er tilstede i de undersøkte områdene.

Uavhengighet og profesjonalisme

Uavhengighet settes både av Kumar og Hallin og Mancini i forbindelse med profesjonalisme, dvs. en profesjonell identitet og solidaritet som medlemmer av en ”journaliststand” på tvers av politisk tilknytning. En høy grad av politisk instrumentalisering og klientelisme vil ofte

gjenspeiles i lav profesjonalisme, slik at journalister og nyhetsmedier i liten grad ser hverandre som kolleger, har få felles kriterier for god journalistikk og i stedet styres av politisk eller etnisk lojalitet og et ønske om å fremme bestemte interesser (Hallin/Mancini, s. 37-40). Høy profesjonalisme, særlig i form av felles organisasjoner, gir mediene langt mer ”bargaining power” overfor myndighetene fordi de kan stå sammen mot press og mobilisere støtte utenfra dersom dette er nødvendig (Kumar, s. 26). Profesjonalisme får også ekstra betydning i etnisk blandede områder. Dersom journalister med ulik etnisk bakgrunn ser hverandre som kolleger gjør dette at de får bedre tilgang til hverandres synspunkter og situasjon. Over tid kan bedrer dette deres bakgrunnsviden, og er med på å føre journalistenes ”sannheter” nærmere hverandre. Siden disse ligger til grunn for den journalistiske dekkningen og innrammingen av lokale hendelser vil de over tid også kunne påvirke publikum (Mertus, s. 1-13).

En ”part” som ofte utelates, men som absolutt er relevant i en diskusjon om uavhengighet, instrumentalisering og klientelisme, er utenlandske donorer og da særlig utenlandske myndigheter. Statlige og og ikkestatlige organisasjoner har vært til stede i det serbiske medielandskapet i snart tyve år. Formålene har vært flere: Å bedre den generelle mediesfæren gjennom å støtte uavhengige medier og trene opp journalister, å få minoriteter inn i lokale medier fra multietniske områder og å støtte minoritetesmedier. Imidlertid har det utenlandske nærværet ofte hatt politiske målsetninger som å bidra til å felle Milošević-regimet og å styrke ”demokratiske krefter”, i praksis krefter i sivilsamfunnet og media som står for en mer ”vestlig” linje enn de nasjonalistiske og tradisjonalistiske partiene. Det er derfor fortsatt en viss spenning mellom bistand til demokratibyggning og ”public diplomacy”, dvs. et ønske om å informere og påvirke den serbiske befolkningen for å promotere egne utenrikspolitiske interesser (Kumar, s. 2-4; Thompson, 8-9, 53-54). Den pågående ”kulturkampen” og den generelt utbredte klientelismen gjør at medier som mottar støtte fra slike prosjekter risikerer å bli oppfattet som talerør for utenlandske interesser og dermed miste troverdighet (Kumar: *Promoting Independent Media*, s. 22; *Assistance to Media in Tension Areas and Violent Conflict*, s. 23, 38).

Uavhengige medier fungerer ikke automatisk konfliktdepende. De kan også på eget initiativ bringe ”hate speech” eller åpenlyst negativ omtale av andre grupper som gis skylden for ens egne vanskeligheter (Howard: *Conflict Sensitive Journalism*, s. 7). Andre steder på Balkan (som i Bosnia) har det derfor vært nødvendig for myndighetene og det internasjonale

samfunnet å stanse eller sensurere medier som bedriver ”hate speech”, noe som imidlertid kan misbrukes av myndigheter og andre til å intervensere og stenge medier i det felles bestes navn (*Assistance to Media in Tension Areas and Violent Conflict*, s. 29). For å hindre dette og at uklare begrensninger for hva som er og ikke er akseptabelt i forhold til f.eks. krenkelse av privatpersoner gjør at journalister blir tilbakeholdne når det gjelder å drive undersøkende journalistikk, fremhever Kumar derfor nødvendigheten av klart definerte grenser sammen med et lovverk som sikrer journalister tilgang til informasjon og frihet til å rapportere og analysere. (Kumar: *Promoting Independent Media*, s. 22).

Kontakt og dialog med alle grupper

Å pleie kontakt med alle grupper og parter er en forutsetning for at nyhetene skal gi et korrekt bilde av lokalsamfunnet og situasjonen der og for å gi nyhetsmediene nødvendig troverdighet hos publikum. Det er også nødvendig for å kunne drive undersøkende journalistikk og slik bidra til økt gjennomsiktighet og tillit til lokale institusjoner.

I et område med dype politiske skillelinjer (som f.eks. Novi Pazar og i mindre grad Bujanovac) blir et nyhetsnett som inkluderer alle partene i konflikten spesielt nødvendig for å få troverdighet. Selv om de politiske konfliktene ikke bør dominere nyhetsdekningen fullstendig og fortrenge andre spørsmål av lokal betydning, er journalistikk som profesjon basert på å formidle pålitelig informasjon (McNair i DeBurgh (red.), s. 31-32). I tillegg er mediernes status som pålitelige nyhetsformidlere basert på tilgang til elitekilder som politiske myndigheter og partier. Nyhetsmedier som bare har tilgang til en av partene risikerer derfor å miste troverdigheten i publikums øyne, og å bli oppfattet som et prosjekt for den ene parten og dens støttespillere, som ikke kan tas på alvor som informasjonskilde eller debattforum (se for eksempel Kumar, s. 99-100). Uten tilgang til noen elitekilder i det hele tatt vil nyhetsmediene bli degradert til ”fringe media” med svært liten autoritet når det gjelder å forklare eller påvirke situasjonen (Ericson et al, s. 4-5). Tilgang til alle partene gjør det på den annen side mulig å fungere som ”ideenes markedsplass” der publikum kan sammenligne og vurderer partenes standpunkter. Det gjør det også mulig for mediene å drive ”normal” politisk journalistikk der partene får anledning til å kommentere hverandres utspill.

I etnisk blandede områder bør mediene antagelig aller helst være multietniske, dvs. produsert i fellesskap av journalister med ulike etnisk bakgrunn. Dette gjelder særlig der det eksisterer en språkbarriere som i Preševo-dalen. Dette sikrer at dekningen av området blir relevant og fokuserer på temaer som angår alle, og gjør det dessuten mulig å sette sammen informasjon

ingen av journalistene ville kunnet få tak i alene på grunn av språk- og kulturbarrierer (Hamilton: *Multi-ethnic reporting in Macedonia*, i *How to Conduct a Multi-Ethnic Reporting Project*). Der dette ikke er mulig er det nødvendig at de monoetniske mediene har et kontaktnett som inkluderer representanter for andre etniske grupper for å hindre at etniske spenninger eskalerer på grunn av mangelfull eller feilaktig informasjon.

Et multietnisk kontaktnett gir også journalistene bedre og mer korrekt bakgrunnsviden om alle etniske grupper i lokalsamfunnet og om deres kultur, holdninger og eventuelle vanskeligheter slik at dekningen blir mindre etnosentrisk (Wolfsfeld: *Media and the Path to Peace*, s. 14). Et slikt kontaktnett gjør det også mulig å drive jevn oppsøkende journalistikk i form av intervjuer, observasjon og innsamling av materiale fra hele lokalsamfunnet (Meilby, s. 28-31). Der dette ikke eksisterer vil det lett oppstå ”informasjonshettoer” der hver etniske gruppe har sin adskilte offentlighet og demed får det meste av informasjonen fra journalister med samme etniske bakgrunn som dem selv, og som ser lokalsamfunnet gjennom samme briller. En slik medievirkelighet forsterker og opprettholder etniske skillelinjer og bidrar i liten grad til å bygge et lokalt skjebnefellesskap (Kolar-Panov: *Nashe Maalo: Intended Outcomes TV*, i Howard (red.)). Denne typen monoetniske medier risikerer også å fokusere på det som skiller gruppene fra hverandre og å hovedsakelig omtale andre som et problem eller i forbindelse med negative hendelser (Kolar-Panov, i Busch/Kelly-Holmes (red.), s. 38-48; Galtung/Ruges nyhetsverdier gjengitt hos Abercrombie s. 57-58)¹³. I tillegg kommer risikoen for å ikke se potensielle motsetninger og problemer mens de fortsatt er i opptrappingsfasen, før de bryter ut i åpne konflikter og mens de fortsatt kan kanaliseres inn i demokratiske rammer.

I en krisesituasjon er tilgang til korrekt informasjon om motpartens agenda nødvendig for å hindre at publikum handler ut fra et ”worst case scenario” som fører til ytterligere konfliktopptrapping og åpne etniske sammenstøt (*Assistance to Media in Tension Areas and Violent Conflict*, s. 10). Sist og ikke minst kan nyhetsmedier som har kontakt med alle parter sørge for å opprettholde en viss politisk dialog i politiske og etniske konflikter som er så alvorlige at partene overhodet ikke snakker sammen – de kan da fungere som kanal for ”megafondiplomati” for uttalelser som i praksis er budskap til den andre parten i konflikten

¹³ Kolar-Panow bruker Makedonia, som ligger like i nærheten av Preševo-dalen og som når det gjelder etniske relasjoner og media har mange likhetstrekk med denne, som ”skrekkeeksempel” på dette. Albanske partier ble i praksis tildelt kontroll over den albanskspråklige kringkastingen som del av en politisk hestehandel. Programmet ble stort sett rent monoetnisk både i innhold og vinkling, og sammenlignet blant annet makedonsk politi med den serbiske hærens opptreden i Kosovo.

(Lynch/McGoldrick, s. 146).

Kontakt med alle parter inkluderer også mer marginale grupper, i de to aktuelle gruppene særlig roma eller sigøynere som selv om de ikke er involvert i konfliktene er en del av lokalsamfunnet, og ofte er rammet av fordommer og diskriminering (*Assistance to Media in Tension Areas and Violent Conflict*, s. 38).

Refleksjon over egen rolle

Dette kan defineres som å være klar over sin egen potensielle rolle når det gjelder å konstruere og formidle et bilde av den lokale situasjonen (Lynch/McGoldrick, s. Xvi-xvii). ”Reflektert” journalistikk inkluderer for det første tradisjonelle presseetiske normer som sannferdighet, kildevern, beskyttelse av privatlivet og å unngå krenkende eller stereotype beskrivelser av personer eller grupper. Sistnevnte (ofte omtalt som ”hate speech”) får selvsagt spesiell relevans i områder med etniske spenninger. I tillegg innebærer refleksjon over sin egen rolle i et konfliktområde å etterstrebe en uavhengig og balansert dekning av politiske og etniske konflikter som både unngår å bli et talerør for noen av partene og å demonisere andre, og en kritisk og undersøkende innstilling til alle forsøk på politisk propaganda eller ”spin” (Lynch/McGoldrick, s. 14-15). I tradisjonelt multietniske områder innebærer det også å legge multietnisitet til grunn for deknningen, fokusere på felles problemer og løsninger i stedet for å forsterke grenser og å søke å korrigere eventuelle misforståelser mellom gruppene. Lynch og McGoldrick setter i *Peace Journalism* (Lynch/McGoldrick, s. 6) opp en rekke kriterier for ”fredsjournalistikk, som i parafasert form kan oppsummeres slik:

- Å unngå å fremstille konfliktsituasjoner slik at det bare finnes en mulig vinner og en mulig taper, og i stedet se dem som multifasetterte, samt å ta opp det som er felles for partene i tillegg til det som skiller dem.
- Å ta opp alle gruppers problemer som like nyhetsverdige som ”sine egne”.
- Et fokus på konflikten som et problem, ikke motparten.
- Proaktiv journalistikk, dvs. fokusering på problemer før de gir seg utslag i konflikter.
- Humanisering av samtlige involverte grupper, dvs. å fremstille dem som mennesker og som potensielle ofre for konflikter.
- Gransking av påstander og eventuell propaganda fra begge sider.
- Å dekke initiativer og tiltak som kommer utenfra de politiske miljøene, f.eks. fra privatpersoner eller sivilsamfunnet.

Selv om Lynch og McGoldricks modell har mye for seg vil jeg ikke gjengi den uten å komme med noen motforestillinger. Slik jeg ser det kan den kritiseres for å være noe naiv, i hvert fall dersom den i alt for stor grad legges til grunn for nyhetsproduksjonen. Lynch og McGoldrick kritiserer objektivitetsidealet. Det kan imidlertid være risikabelt å begi seg bort fra dette fordi det ifølge Loyn beskytter mot ”journalism of attachment”, dvs. å velge side i konfliktene (Loyn, s. 5), noe det er lett å bli presset til å gjøre i lokalsamfunn som de to jeg beskriver. Å legge for stor vekt på en bevisst fredsskapende agenda som grunnlag for nyhetsformidlingen kan også være risikabelt. For det første risikerer man å overfokusere på ”positive” nyheter og dermed feie reelle motsetninger under teppet. Nyhetsmedier som i for stor grad har som formål å påvirke og endre publikums holdninger risikerer også å miste troverdigheten som pålitelige nyhetskilder slik at publikum vender seg til andre medier (*Assistance to Media in Tension Areas and Violent Conflict*, s. 13). Det er grunn til å tro at det samme vil skje med medier som i alt for stor grad legger seg på en konfliktdempende ramme og leter med lys og lupe etter fredsinitiativer, slik at publikum til slutt ikke kjenner seg igjen i den beskrevne situasjonen (Loyn, s. 3).

Kapittel 4 – Metode

4.1 Valg av metode

Forskningsmetode kan defineres som ”en planmessig fremgangsmåte for å få tak i kunnskap”(Østbye et al, s. 11). Som nevnt i introduksjonskapitlet har kunnskapen jeg har ønsket å få tak i vært: 1) Kunnskap om produksjonskontekstene for nyhetstekster i de to områdene, 2) Kunnskap om hvorvidt disse kontekstene så ut til å styre nyhetstekstene i henholdsvis konfliktforsterkende eller konfliktdempende retning, og 3) Kunnskap om hvorvidt det likevel var mulig for lokale medier og journalister å spille en konfliktdempende rolle uavhengig av ytre påvirkning dersom det var grunn til å tro at hele eller deler av produksjonskonteksten så ut til å styre nyhetsproduksjonen i en konfliktforsterkende eller konfliktopptrappende retning. Min metode for å generere denne kunnskapen har vært en komparativ case study basert på en serie kvalitative intervjuer jeg gjennomførte i de to aktuelle områdene i periodene august-september 2006 (Novi Pazar) og februar 2007 (Bujanovac).

Serbiske lokalmedier er et emne som til nå ikke har fått egne bøker¹⁴. Mens det har kommet ut en hel del bøker om nyhetsmedienes roller i konflikter (se f.eks. Lynch/McGoldrick, 2005), er disse for det meste av allmenn karakter, og tar i liten grad for seg bestemte områder. Det er heller ikke skrevet særlig mye om de to lokalområdene Sandžak og Preševo-dalen, eller om konfliktene der, utover de nevnte rapportene fra International Crisis Group. Til sammen gjorde dette at jeg begynte prosjektet med en rekke spørsmål som utgangspunkt, uten å ha noe særlig kunnskap hverken om den lokale nyhetsproduksjonen eller om forholdet mellom medier, politikk og økonomi i de aktuelle områdene som kunne ha fungert som grunnlag for en eventuell hypotese å teste. En kvantitativ tilnærming ville dessuten for å være statistisk pålitelig ha krevd et stort antall informanter, muligens større enn antallet lokale journalister i de to aktuelle områdene (Ragin: *Making Comparative Analysis Count*, s. 5-6).

Kombinasjonen av kvalitativ metode og case study var derfor en velegnet metode for denne studien. Kvalitativ metode og case study går begge i motsetning til kvantitativ eller statistisk metode i dybden, og ser situasjoner og miljøer som helheter (Ragin: *Making Comparative Analysis Count*, s. 3-5). De kombineres ofte der miljøene eller cases som skal studeres er få og særpregede, slik tilfellet er med mine to områder. Denne kombinasjonen av to induktive metoder åpner også for å generere forklarende teorier underveis, etter hvert som man

¹⁴ Jeg sikter her til bøker på norsk eller engelsk. Kanskje finnes det slike bøker på serbisk.

identifiserer likheter og forskjeller mellom ulike cases (Ragin: *Making Comparative Analysis Count*, s. 6; Sasaki, i Lewis-Beck et al (red.), s. 150-51).

Komparativ case study

Case study kan defineres som dybdestudie av avgrensede enkelttilfeller, der formålet både er å forstå disse og å forsøksvis produsere mer generelle slutninger om årsakssammenhenger (Gerring, s. 341; Ragin, s. 35). Mine to cases er produksjonskontekstene i to serbiske distrikter. I kraft av å ha store minoritetsbefolkninger og dype etniske og politiske motsetninger er de spesielle også i serbisk sammenheng, men har samtidig nok fellestrekk til å kunne beskrives som ”matching cases”, noe som begrenser antallet mulige forklaringer på forskjeller og likheter og dermed letter arbeidet med å sammenligne og utvikle teorier (Ragin, s. 47). I mitt tilfelle har formålet med studien i tillegg til å kartlegge de to enkelte produksjonskontekstene vært å produsere teorier om forutsetningene som lå til grunn for disse. Dette ble muliggjort av den komparative metoden, altså å systematisk sammenligne likheter og forskjeller mellom dem og se hver case som en kombinasjon av forutsetninger som produserer et bestemt resultat (Ragin, s. 115-119). Oversatt til min studie betydde dette å se forskjellene som resultater av ulikheter i blant annet lokal politisk situasjon, grad av internasjonalt nærvær og lokale språkbarrierer og slik få en bedre forståelse av hvordan disse påvirket nyhetsproduksjonen.

Kvalitativ metode

Dataene som utgjorde de to casene ble fremskaffet gjennom en serie kvalitative intervjuer i de to områdene. Kvalitative intervjuer er en vanlig teknikk for å undersøke produksjonsforholdene for medietekster og medieaktørens virksomhet og strategier (Østby et al, s. 82). Ifølge Buciek forsøker kvalitativ metode å forstå ”*hvordan det levede liv påvirkes af teknologiske ændringer og politiske og økonomiske beslutninger samt (...) hvordan disse ændringer oppleves av dem, der berøres heraf*” slik at kvalitative intervjuer også kan omtales som ”livsverdensintervju” (Buciek, må sjekkes; Kvale, s. 5-6). Bucieks og Kvalets definisjoner stemmer godt med mitt prosjekt: Journalistenes arbeidssituasjon er en klart viktig del av deres livsverden, og formålet med studien har nettopp vært å forsøke å forstå hvordan lokale journalisters arbeid påvirkes av politiske og økonomiske forhold og hvordan de selv daglig forholder seg til denne påvirkningen. Kvalitativ metode åpner også for å utforme teorier og hypoteser – og nye spørsmål som bør undersøkes – allerede under innsamlingen av data, etter

hvert som man får tak i dataene og ser mønstre i disse (Taylor/Bogdan, s. 5), noe som gjorde den velegnet til mitt formål der jeg i stor grad startet med ”blanke ark”.

4.2 Utvalg av informanter

Da jeg begynte prosjektet var planen min å intervju lokale journalister, inkludert redaktører. Videre ville jeg intervju representanter for alle lokale nyhetsmedier på stedet for å få mest mulig generaliserbare resultater, dvs. resultater som kunne antas å beskrive konteksten for all lokal nyhetsproduksjon i hvert område. Informantene skulle med andre ord utgjøre en ”theoretical sample” som kunne gi et forholdsvis godt innblikk i situasjonen uten å gjøre det nødvendig å intervju samtlige lokale journalister (Taylor/Bogdan, s. 83). På et tidlig tidspunkt bestemte jeg meg for å ikke gjøre noe form for kvotemessig utvalg på bakgrunn av kjønn eller alder. Grunnen til dette var at jeg ikke regnet med at det fantes nok journalister lokalt til at det var mulig å gjøre noe slikt utvalg eller vurdere om disse variablene spilte noen rolle. Jeg anså det heller ikke som særlig relevant for min problemstilling. Når det gjaldt å finne informanter i Bujanovac ønsket jeg imidlertid å få tak i informanter med både serbisk og albansk bakgrunn.¹⁵

Å få tak i informanter bød på en rekke problemer. Fremgangsmåten jeg først så for meg var å få tak i en oversikt over hva som fantes av lokale medier og deretter kontakte disse mediene for en avtale. Dette viste seg vanskelig. Sommeren 2006 fantes det ingen sentral oversikt over lokale medier i Novi Pazar eller Serbia for øvrig. Det nærmeste jeg kom var nettsidene til ANEM¹⁶. Her fant jeg en ufullstendig liste over lokale kringkastere, der *RTV* og *TV Jedinstvo* var oppført med email- og gateadresse. Jeg fikk ikke svar fra noen av dem da jeg forsøkte å ta kontakt via email (noe jeg forøvrig etter hvert har funnet ut er et generelt problem i Serbia). Derfor valgte jeg til sist å ganske enkelt ta bussen fra Beograd til Novi Pazar og oppsøke redaksjonene med et introduksjonsskriv på serbisk om meg selv og prosjektet mitt (Repstad, s. 33). Heldigvis fungerte dette bra, og jeg ble tatt godt imot. På rådhuset i Novi Pazar fikk jeg dessuten nok en oversikt over lokale medier. Denne var heller ikke fullstendig – *TV Jedinstvo* manglet – men den inkluderte i tillegg til *RTV Radio 100+* og *Glas Sandzaka*. Et halvt år senere stod jeg overfor de samme vanskelighetene i Bujanovac, og jeg valgte samme

¹⁵ I ettertid har det slått meg at en informant med roma-bakgrunn kunne ha vært interessant, både med tanke på at denne gruppen spiller en unik og viktig politisk rolle i Bujanovac (se f.eks. *Maintaining Peace in the Preševo Valley*, s. 8) og fordi denne gruppen ofte utelates når man diskuterer lokale problemer og løsninger.

¹⁶ Et nettverk av uavhengige kringkastere som blant annet spilte en viktig rolle i opposisjonen mot Milosevic-regimet, som jeg vil komme tilbake til i kapitlet om profesjonell kontekst.

fremgangsmåte med å ganske enkelt ta bussen ned. Her fikk jeg imidlertid hjelp av en av de ansatte i OSSE-delegasjonen som blant annet jobbet med lokale medier, og som kunne fortelle meg hva som fantes og hvor jeg kunne finne dem.

Mens OSSE-representanten til en viss grad var en ”nøytral observatør”, var jeg delvis henvist til å bruke intervjuobjektene mine som kilder til hva som eksisterte av lokale medier i Novi Pazar siden det manglet en sentral, oppdatert oversikt. Mange av informantene mine var på en eller annen måte innblandet i de lokale konfliktene, og dette preget også forholdet deres til kolleger/konkurrenter i andre medier. Sammen med ”skikken” med å boikotte uønskede medier (som jeg vil komme tilbake til i kapitlet om politisk kontekst) gjorde dette det teoretisk mulig at de kunne finne på å tie om et hypotetisk ”lokalt medie X” som de mislikte nok til å ikke anerkjenne og som jeg dermed aldri fikk høre om. Dessverre har jeg ikke noe annet valg enn å stole på at et slikt ”lokalt medie X” ikke eksisterte siden alle alle jeg snakket med til stadighet nevnte de samme tre kringkasterne samt avisen *Glas Sandzaka*. Internt ønsket jeg om mulig å intervju redaktøren og et par av journalistene i hvert av de ulike mediene, noe som stort sett lot seg gjennomføre. I tillegg ønsket jeg spesielt i første del av feltarbeidet å intervju en journalist med ansvar for politisk journalistikk fordi politiske konflikter spilte en såpass stor rolle i Novi Pazar. Så klare arbeidsfordelinger så imidlertid stort ikke ut til å eksistere i redaksjonene, selv om de fleste så ut til å vite hvem de skulle henvise meg til. Jeg er åpen for at dette også kunne ha med andre ting enn fagområde å gjøre, for eksempel tilgjengelighet eller autoritet som talsmenn. Ved en eller to anledninger kunne det også virke som om jeg ble sendt til en journalist som kunne engelsk. Konklusjonen blir derfor at hvem jeg endte opp med å snakke med i de ulike redaksjonene nok hadde et element av slumpmessig utvelgelse (Holme/Solvang, s. 178).

4.3 Intervjuform og struktur

I intervjuene ønsket jeg grovt sett å generere to typer informasjon: Informasjon om kontekstene for nyhetsproduksjon og om hvordan journalistene opplevde og forholdt seg til disse. Dette gjorde at intervjuene både fikk karakter av å være informantintervjuer og respondentintervjuer. I informantintervjuer brukes intervjuobjektene slik det fremgår av ordet som lokalkjente ”erstatningsobservatører”, ”eksperter” eller ”vitner” for å få tak i informasjon om forhold og hendelser som det er vanskelig for forskeren å samle inn på annet vis. I respondentintervjuer er derimot målet å få kunnskap om informantenes egne inntrykk,

hensikter og oppfatninger (Repstad, s. 11; Buciek, s. 30). I mitt tilfelle ville dette si deres tanker omkring den politiske og økonomiske situasjonen, om konfliktsituasjonene i de respektive distriktene, hva som utgjorde god eller konfliktdempende journalistikk og hva de selv ønsket eller følte de kunne bidra med i området. Å bruke samme kilder til begge former for informasjon var antagelig ikke ideelt, spesielt ikke siden de som sagt også var viktige kilder til rene faktaopplysninger, som hvilke medier som eksisterte, hvem som eide dem og hvordan de ble finansiert, i mangel av eksisterende skriftlig informasjon. At intervjuer kan ha karakter av begge deler er dog ikke uvanlig (Repstad, s. 11).

Intervjuene var i utgangspunktet tenkt å ha en strukturert form, dvs. ta utgangspunkt i et sett med forhåndsdefinerte spørsmål med åpne svarmuligheter. De var også tenkt å skulle være mest mulig identiske for alle informantene i hver kategori slik at f.eks. journalister skulle få de samme spørsmålene og redaktører de samme tilleggsspørsmålene. Slik ville svarene bli forholdsvis enkle å kategorisere og sammenligne (Østby et al, s. 84). Denne planen viste seg etter kort tid å fungere dårlig etter som jeg beveget meg bort fra "harde fakta" som når avisen eller kringkasteren ble grunnlagt, hvor mange lesere/seere/lyttere den hadde og hvordan den ble finansiert. Etter hvert som vi kom forbi de innledende og mer faktabaserte spørsmålene og beveget oss over mot journalistenes egne opplevelser begynte intervjuene igjen og igjen å utvikle seg i retning av åpne samtaler. Det ble naturlig å stille oppfølgingsspørsmål, stille planlagte spørsmål i en annen rekkefølge enn opprinnelig tenkt på grunn av noe informantene hadde sagt, eller å kutte ut planlagte spørsmål fordi informantene allerede hadde snakket utfyllende om temaet slik at å stille dem bare ville skape irritasjon. I flere tilfeller kom også informantene med uventet, men svært interessant informasjon som gjorde det nødvendig å stille ad hoc-oppfølgingsspørsmål for å finne ut mer. Selv om jeg gav opp den strengt strukturerte formen fortsatte jeg likevel stort sett å bruke tilsvarende forhåndsdefinerte spørsmål som utgangspunkt for intervjuene i stedet for å gå over til ustrukturerte eller ad hoc-intervjuer. Dette gjør at intervjuene best kan beskrives som semistrukturerte (Østby et al, s. 83, Kvale s. 119). Denne typen intervjuer gir svar som nødvendigvis er vanskeligere å fortolke enn helt strukturerte intervjuer, fordi de ikke er like lett å kategorisere og sammenligne. Samtidig åpner intervjuformen i større grad for spontane ytringer og gjør samtalene mer dynamiske fordi de får lov til å flyte fritt uten de mange avbrytelsene for å bringe intervjuet tilbake på sporet som ville vært nødvendige dersom jeg skulle ha holdt på den strengt strukturerte formen. Semistrukturerte intervjuer har dessuten bedre mulighet til å speile virkeligheten slik informantene opplever den (Kvale, s. 121-122). Sist, men ikke minst

viste den seg å åpne for en lang rekke ”kreative digresjoner” som gav meg informasjon som jeg ellers ikke en gang ville tenkt på å spørre om.

4.4 Tolkning av dataene

Vel hjemme i Norge satt jeg med en forholdsvis stor mengde data, ca. åtti sider i alt. Jeg gikk gjennom de utskrevne dokumentene, og organiserte informantenes uttalelser i kategorier, etter temaer og etter de ulike underkontekstene beskrevet i problemstillingen. Dette ble lettet av at etter å ha gått over til en semistrukturert form fortsatt så langt som mulig forsøkte å stille de samme spørsmålene til de forskjellige intervjuobjektene. Det var derfor i stor grad mulig å bruke spørsmålene som utgangspunkt for ordning av data (Strauss/Corbin, s. 62; Repstad, s. 95-97). Jeg forsøkte deretter å finne mønstre i svarene, dvs. beskrivelser, formuleringer og holdninger som gikk igjen i informantenes beskrivelser for å få et bilde av hvordan journalister flest oppfattet situasjonen (Repstad, s. 94). Denne prosessen der jeg leste gjennom materialet og etter hvert utviklet hypoteser om hvordan ting hang sammen fikk nødvendigvis elementer av hermeneutikk fordi jeg stadig nyleste materialet i lys av de samme hypotesene (Repstad, s. 90-91). Neste ledd var å lete etter likheter og forskjeller mellom de to produksjonskontekstene og sammenligne disse med likheter og forskjeller i politisk organisering, språkbarrierer, nærvær av internasjonale organisasjoner osv. for å finne forklaringsmodeller, omtalt av Ragin som ”the method of agreement” og ”the indirect method of difference” (Ragin, s. 36-43).

4.5 Verifisering av påstander og hypoteser

Spørsmålet om troverdighet er alltid problematisk i forbindelse med kvalitativ forskning. Mange av kildene mine var selv parter i lokale konflikter, eller i det minste såpass påvirket av disse at det var grunn til å tro at dette påvirket svarene deres. Dersom jeg bare hadde holdt meg til noen få informanter ville det med andre ord vært sannsynlig at tolkningene mine også ville blitt farget av deres ståsted. I tillegg kom spørsmålet om ”hvem jeg skulle tro på”. Hverken ”method of agreement” og ”indirect method of difference” er fullstendig sikre. Begge viser strengt tatt bare hvilke fenomener som opptrer sammen, uten å bevise eventuelle årsaksforhold. Jeg forsøkte å avhjelpe dette gjennom ulike former for metodetriangulering (Østby et al, s. 107, Kjær Jensen, s. 107). Den enkleste formen var datatriangulering eller kryss-sjekking av informasjonen (Kjær Jensen, s. 107, Taylor/Bogdan, s. 100). Jeg hadde intervjuet en lang rekke representanter for ulike medier i begge områder, samt en rekke andre

personer som ikke direkte tilhører mediesfæren, men som likevel ble berørt av denne. Det var derfor mulig å se om fortellingene deres støttet hverandre. Et konkret eksempel på slik datatriangulering var intervjuet med den lokale lederen for det Serbiske Radikale Partiet (SRS) i Bujanovac. De fleste av intervjuobjektene mine der virket fornøyde med den kommunale fjernsynsstasjonen RTB, både når det gjaldt samarbeidet mellom albanske og serbiske journalister og den politiske og etniske balansen i nyhetsdekningen. Samtidig virket det som om de samme informantene var tilhengere av en ”konfliktdempende” forsoningslinje i pakt med Covic-planen, som RTB også så ut til å ha lagt seg på. Støtten til RTB kunne derfor være et uttrykk for politiske sympatier eller et ønske om å ikke ”rock the boat”. Det radikale partiet blir ansett for å være skeptiske til minoriteter, demokratisering dersom dette forstås som påtvunget utenfra og til medier som er positivt innstilt til dette. Jeg antok derfor at han ville gi meg andre eventuelle perspektiver dersom disse fantes. Ved et par anledninger har jeg også sjekket tolkningene mine mot vitenskapelige artikler fra Media Online, et tidsskrift for balkansk medieforskning. Dette er ikke fullgod forskertriangulering (Kjær Jensen, s. 116), men har i det minste gitt meg en pekepinn om hvorvidt jeg har vært inne på noe.

Jeg gjorde også bruk av metodetriangulering (Østby, s. 101-102; Kjær Jensen, s. 107-108) for å teste hypotesene jeg kom frem til. Utfra beskrivelsen fra en rekke informanter i Novi Pazar var det grunn til å tro at fjernsynsstasjonen *RTV* både var et talerør for SDA-myndighetene og ble brukt til å angripe opposisjonen. Imidlertid gjorde den sterke politiske polariseringen det vanskelig å vurdere om dette var en korrekt beskrivelse av situasjonen eller et uttrykk for den samme polariseringen. Det kunne også tenkes at *RTV* var et talerør for dem som til enhver tid satt med makten lokalt, altså ikke bare for SDA. Jeg valgte derfor å gjøre en tekstanalyse av *RTV*-nyhetstekster som heldigvis var tilgjengelige i engelsk oversettelse (se appendiks 2).

4.6 Noen metodiske problemer

Språkbarrierer

Det viste seg at flere av intervjuobjektene mine ikke kunne engelsk, eller i det minste ikke var særlig komfortable med det¹⁷. Jeg har et visst kjennskap til serbisk, men ikke godt nok til å kunne gjennomføre intervjuer på det; albansk behersker jeg ikke i det hele tatt. Jeg hadde derfor valget mellom å begrense intervjuene til informanter som behersket engelsk – noe som ville lagt begrensninger på utvalget - eller å bruke tolk. Jeg valgte å gjøre det siste der det var

¹⁷ Det viste seg flere ganger at personer som hevdet å ikke forstå engelsk likevel snakket det forholdsvis bra når det kom til stykket. Mitt kjennskap til serbisk var forøvrig til stor hjelp fordi jeg ofte fikk med meg en god del av svaret før tolken rakk å oversette.

nødvendig. For å begrense problemene rundt dette ekstra leddet mest mulig leide jeg konsekvent profesjonelle tolker, noe jeg fikk hjelp med av den serbiske Helsinki-komiteen og av OSSE-delegasjonen i Bujanovac.

Utvalg

Det første oppholdet mitt i Serbia var en god del lengre enn det andre, noe som gjorde at jeg også fikk langt mer materiale. Dette har gitt den ferdige oppgaven en viss slagside til fordel for Novi Pazar. Jeg mener likevel at dette oppveies av fordelene med en sammenlignende studie. Av forskjellige grunner fikk jeg bare i begrenset grad intervjuet representanter for *TV Jedinstvo* i Novi Pazar, noe som gjør at denne ikke er til stede i like stor grad som den kunne eller burde ha vært.

Geografiske begrensninger

I første del av feltarbeidet holdt jeg meg i Novi Pazar, med unntak av en samtale med journalisten og menneskerettighetsaktivisten Safeta Bisevac på kontoret hennes i Beograd¹⁸ som ikke inngår i undersøkelsen, selv om den var en viktig kilde til informasjon.

I Sør-Serbia tok jeg en tur utenfor Bujanovac (nærmere bestemt en ca. tyve minutters kjøretur) for å intervjuere redaktørene for TV 017 og *Hapi Korak* som begge var basert i distriktssenteret Vranje. Jeg mener dette kan forsvares selv om begge strengt tatt var utenfor grensene for min feltstudie. Både *TV017* og *Hapi Korak* var tilgjengelige i Bujanovac og hadde stoff derfra. I tillegg var de jevnlig i kontakt med lokale journalister og politiske aktører der, og hadde ikke minst et sterkt engasjement rundt konfliktene mellom serbere og albanere i Sør-Serbia som var noe av årsaken til at de eksisterte. De var derfor svært relevante for problemstillingen min, særlig når det gjaldt synet deres på hva media kunne bidra med. Når jeg først hadde brutt mine egne geografiske grenser, kunne jeg strengt tatt også tatt med for eksempel fjernsynstasjonen *RTV Preševo* i undersøkelsen. Denne stasjonen var også basert utenfor Bujanovac, samtidig som i hvert fall deler av husstandene kunne ta den inn. Siden *RTV Preševo* var en kommunalt eid stasjon, på samme måte som RTB i Bujanovac og *RTV* i Novi Pazar, ville dette neppe tilført oppgaven særlig mye mer enn eventuelt å underbygge observasjoner derfra.

Under intervjuet med redaktøren for *Hapi Korak* var det til tider uklart om han snakket om *Hapi Korak* eller om avisen *Vranjske Novine*, som han også var redaktør for. På tross av at

¹⁸ Safeta Bisevac er opprinnelig fra Novi Pazar, men er bosatt i Beograd. Hun er fast bidragsyter til den serbiske Helsinki-komiteen årsrapporter der hun alltid har et eller flere kapitler om Sandzak og om den bosnjakiske minoritetens situasjon.

denne strengt tatt lå utenfor undersøkelsen har jeg likevel valgt å bruke dette materialet fordi det som ble sagt var relevant for begge medier.

Kapittel 5 - Den lokale mediekonteksten

5.1 Medielandskapet i Novi Pazar

Fjernsyn

Serbia utmerker seg ved å ha et svært stort antall lokale medier, spesielt innenfor radio og TV (Radosavljevic, 2004)¹⁹. Mine to områder var ikke noe unntak fra dette. Sommeren 2006 hadde Novi Pazar to fjernsynsstasjoner, *RTV* og *TV Jedinstvo*, en lang rekke radiostasjoner og en ukeavis. *RTV* (Regionalna TV) - det første mediet jeg besøkte i forbindelse med undersøkelsen – hadde en lang historie som regional kringkaster. Den begynte med radiosendinger i 1972, som en lokalavdeling av den serbiske statskringkasteren, og ble utvidet eller omgjort til fjernsynsstasjon i 2004 da kommunen kjøpte de to private fjernsynsstasjonene *TV Center* og *TV Ekran*. Sommeren 2006 dekket *RTV* kommunene Novi Pazar, Sjenica og Tutin, altså de tre ”mest bosnjakiske” kommunene i Sandzak, og var tilgjengelig via kabel i Nova Varoš. Antallet seere lå mellom 300 og 500 000, det eksakte tallet var usikkert fordi de ikke hadde gjort seerundersøkelser. *RTV* var derfor den klart største fjernsynsstasjonen, mens *TV Jedinstvo* bare hadde ca. 150 000 seere. Fjernsynsstasjonen var finansiert av kommunen over budsjettet, men hadde en stadig økende andel reklameinntekter. *TV Jedinstvo* var privat og rent reklamefinansiert. Den ble grunnlagt allerede midt på 1990-tallet, og var den eldste private fjernsynsstasjonen i Sandzak. Sommeren 2006 var *TV Jedinstvo* tilgjengelig i de tre Sandžak- kommunene Novi Pazar, Sjenica, Tutin og Prijepolje. Den sendte også til to kommuner utenfor Sandžak, den rent serbiske nabobyen Raska og det halvt serbiske, halvt albanske Kosovska Mitrovica i det nordlige Kosovo.

Radio

Mens det fantes et stort antall lokale radiostasjoner sendte de fleste bare musikk og gratulasjoner. Unntakene fra dette var *RTV*, som fortsatt drev radio og som overførte de samme nyhetssendingene som på fjernsyn, og radiostasjonen *Radio 100+*, ofte omtalt som Radio Sto Plus (*sto* = 100 på serbisk). *Radio 100+* dekket hele den serbiske delen av Sandžak, kommunene Rožaje og Bijelo Polje på montenegrinsk side og dessuten Kosovska Mitrovica. Stasjonen ble opprettet i 2003 av det uavhengige nyhetsbyrået BETA, som fortsatt

¹⁹ For oppdaterte data se ANEM 2009 (<http://www.anem.org.rs/cms/item/clanice/sr/Punopravne.html>). ANEMs nettsider er nokså mangelfulle, slik at denne listen bare er ”toppen av isfjellet”.

forsynte den med gratis nyheter, mens det tekniske utstyret var donert av det franske utenriksdepartementet. Nyheter og debattprogrammer spilte en viktig rolle i sendingene, og var ifølge redaktøren det som trakk flest lyttere. Redaktøren beskrev gjennomsnittslytteren som forholdsvis ung og med mer enn videregående skole, noe som var en av grunnene til at antallet lyttere var forholdsvis lavt, ca. 7-8000.

Trykte medier

Bortsett fra *Glas Islama*, som ble utgitt av det islamske trossamfunnet magasinet og stort sett omhandlet livssynsrelaterte temaer, var den eneste lokalt produserte avisen i Novi Pazar ukeavisen *Glas Sandžaka*, eid av kulturorganisasjonen Sent, forlaget og nyhetsbyrået Sanapres og menneskerettighetsorganisasjonen Gradanski Forum²⁰. Sommeren 2006 var avisen i fast løssalg i det meste av serbisk Sandžak og i hvert fall i Bijelo Polje på montenegrinsk side, altså både i serbisk- og bosnjakiskdominerte distrikter. På sikt var målet å dekke hele Sandžak og å være tilgjengelig for ”diasporaen” i Tyskland, Australia, Canada og USA. Til tross for at navnet *Glas Sandzaka* betyr ”Sandžaks stemme” var ikke nyhetsstoffet begrenset til Sandžak. Avisen hadde egenproduserte nyheter fra samtlige Balkanland (særlig, så det ut til, fra Bosnia-Hercegovina), og brakte i hvert fall noen nyheter fra de to serbiske nyhetsbyråene BETA og TANJUG og fra det bosniske FENA.

5.2 Medielandskapet i Bujanovac

Fjernsyn

Mediesituasjonen i Bujanovac vinteren 2007 minnet mye om den som fantes i Novi Pazar. Det fantes to fjernsynsstasjoner, RTB og *TV SPEKTRI*, og to nyhetsblader eller aviser. RTB var kommunalt eid, men fikk i motsetning til *RTV* lite reklameinntekter og ble stort sett finansiert av de lokale myndighetene over budsjettet. Både når det gjaldt tilgjengelighet og nyhetsdekning var RTB begrenset til Bujanovac. RTB begynte som radiostasjon rundt 1995, og ble utvidet med fjernsynssendinger i 2006. Frem til 2002 var alle sendingene på serbisk, bortsett fra et kort albansk program hver søndag. I dag hadde stasjonen to like store redaksjoner, en serbisk og en albansk, med hver sin redaktør og henholdsvis fire og fem journalister i hver redaksjon mens teknisk personell var felles. De to redaktørene hadde daglige møter der de gikk gjennom aktuelle nyhetssaker, og forsøkte bevisst å ta opp de samme sakene. Ifølge den albanske redaktøren var dette helt nødvendig for å få nok nyheter i

²⁰ Hva som var det eksakte forholdet mellom Sent, Sanapres og Gradanski Forum var og er uklart. Serbia har et svært stort antall slike organisasjoner, som ofte kan gi et svært forvirrende inntrykk.

et såpass lite lokalsamfunn. Hver redaksjon hadde tre timers sending hver dag, og tre nyhetssendinger.

TV SPEKTRI var kommersiell og reklamefinansiert, og rent albanskspråklig. Den var grunnlagt av tre ildsjeler et par år tidligere; ifølge teknisk ansvarlig, som var en av de tre, begynte prosjektet som en blanding av forretningsidé og idealistisk prosjekt. Albanerne i Bujanovac manglet et lokalt TV-tilbud, noe som hadde fått trioene som ble direktør, redaktør og teknisk sjef til å se en nisje: ”Vi så folk i landsbyene kjøpe sendere. RTK, RT21 og andre stasjoner fra Kosovo - de videresendte dem. Så vi så en mulighet her for å oppnå et mål. Vi var entusiaster i dette, det var noe stort på et lite sted som Bujanovac å ha en egen TV-kanal gående (...) det var først av alt for å bevise ting for oss selv samt å ha en jobb der vi kunne gjøre det vi likte” (Teknisk sjef, *TV SPEKTRI*, Bujanovac). Direktøren og redaktøren eide vinteren 2007 ca. 25% av stasjonen hver, mens de resterende 50% tilhørte en lokal albansk forretningsmann. *TV SPEKTRI* dekket kommunene Bujanovac og Preševo, og hadde ifølge teknisk ansvarlig omkring 40 000 seere. Nyhetssendingene var begrenset til disse to kommunene, og bestod av en lang hovedsending klokken syv og en kortere (omtalt som ”flash news”) klokken 22.45.

Radio

Som i Novi Pazar fantes det flere rene underholdningsstasjoner med musikk og gratulasjoner. I motsetning til i Novi Pazar fantes det ingen uavhengige nyhets- eller informasjonsstasjoner selv om både *TV SPEKTRI* og RTB også hadde radiosendinger. *Srpski Venac* drev tidligere en radiostasjon, som imidlertid så ut til å være nedlagt da jeg besøkte Bujanovac.

Trykte medier

Det fantes to trykte nyhetsmagasiner basert i Bujanovac, *Perspektiva* og *Srpski Venac*, som henvendte seg til et albansk og til et serbisk publikum. *Perspektiva*, som ble grunnlagt i 2007, hadde status som offisielt organ for den albanske minoriteten i Serbia, noe som stod trykt i hvert nummer, og var delvis finansiert av det serbiske utdanningsdepartementet for å fylle denne funksjonen. Siden tidsskriftet var organ for hele den albanske minoriteten var hverken innhold eller målgruppe begrenset til Bujanovac. Det hadde korrespondenter i Preševo og Medvedja, og tok også opp relevante nasjonale nyhetssaker. *Perspektiva* var etterfølger av tidsskriftet *Jehona*, som i hvert fall på et tidspunkt hadde samme redaktør som *Perspektiva*, og som ble utgitt av en albansk kulturstiftelse med samme navn med støtte fra utenlandske

donorer. Det eksisterte fra 1992 til det ble forbudt i 1997, og gjenoppstod tidlig på 2000-tallet for senere å gå inn. *Jehona* var aldri populært hos de daværende myndighetene, som flere ganger kalte redaksjonen inn på teppet. Flere utgaver ble konfiskert eller stoppet slik at det i perioder ble trykket i Skopje, altså utenfor Serbia. Redaktøren ble også arrestert to ganger, først for å ha distribuert tidsskriftet ulovlig og deretter for å ha trykket et dikt som gjorde narr av tradisjonelle serbiske hatter (*Albanians in Serbia*, s. 5, 9)²¹.

Den serbiskspråklige avisen *Srpski Venac* ble grunnlagt i 1995 av en organisasjon med samme navn. *Srpski Venac* betyr fritt oversatt ”Serbisk Blomsterkrans”, og henvendte seg opprinnelig til serbere i hele Sør-Serbia, Kosovo og Makedonia. Slobodan Miloševićs sosialistparti, der redaktøren var mangeårig medlem, var også involvert i grunnleggelsen. *Srpski Venac* brukte kyrillisk skrift, som ofte – men ikke nødvendigvis – assosieres med nasjonalisme og tradisjonisme. Redaktøren beskrev nyhetsdekningen i dag som ”multietnisk” (selv om det var svært uklart hva han mente med dette), og hevdet til tross for at det nummeret jeg fikk nesten bare omhandlet serbere at den både hadde albanske og roma-lesere²². *Srpski Venac* hadde tidligere vært ”offisiell” lokalavis for Bujanovac og ble da finansiert av sosialistpartiet, kommunen og regjeringen, men slet nå med dårlig økonomi. Derfor hadde den måttet gå fra å være en ukeavis til å komme ut annenhver uke og til slutt bare en gang i måneden. Opplaget hadde også gått tilbake, og var nå på bare 1500 eksemplarer.

I tillegg til de lokale fantes det to medier i den rent serbiske distriktshovedstaden Vranje som viet stor plass til situasjonen i Preševo-dalen, og som også var tilgjengelige der - fjernsynsstasjonen *TV017* og nyhetstidsskriftet *Hapi Korak*²³. *TV017* var eid av organisasjonen *ABC (Fred, toleranse og sikkerhet)*, og var nært knyttet til denne. Stasjonen var rent serbiskspråklig, og hadde kritisk og uavhengig journalistikk som ideal. Et annet uttalt formål var å bygge bro over motsetningene mellom albanere og serbere. *Hapi Korak* var grunnlagt og drevet på idealistisk basis av to lokale journalister, en serbisk og en albansk, og utkom i parallelle serbiskspråklige og albanskspråklige utgaver. Ideen var at alle artikler skulle være skrevet av serbiske og albanske journalister i fellesskap. Den albanske medgrunnleggeren studerte i utlandet, og den serbiske redaktøren redigerte derfor for tiden tidsskriftet alene samtidig som han var redaktør for ukeavisen *Vranjske Novine*.

²¹ Se også <http://archiv.medienhilfe.ch/Projekte/SER/JEHONA/2001PROJ.htm>.

²² *Srpski Venac*, 29.4.2005

²³ Jeg har senere blitt klar over radiostasjonen OK Radio, som også holdt til i Vranje og som hadde samme kritiske ideal som *TV017*.

Kapittel 6 – Den politiske konteksten

6.1 Tale er sølv – Offentlig eide mediers rolle

RTV tar ikke opp negative ting. I stedet takker de ordføreren for alt som er bra. "Thank you, president!" – det er en vits her!

- Journalist, Glas Sandžaka, Novi Pazar

Sommeren 2007 fantes det 113 offentlig eide lokale kringkastere i Serbia, eid og i stor grad finansiert av lokale myndigheter over kommunebudsjettet, en etterlevning fra den sosialistiske planøkonomien som ble vedtatt privatisert allerede i 2005 uten at dette i særlig grad har blitt gjennomført (Radosavljevic, 2004; Bozinovic, 2005). Bujanovac og Novi Pazar skilte seg altså ikke noe særlig fra andre serbiske kommuner ved å ha slike kringkastere.

RTV - det første mediet jeg besøkte i forbindelse med undersøkelsen - fikk massiv kritikk av så godt som alle intervjuobjekter som ikke selv var ansatt i redaksjonen. Journalister fra Radio 100+ og Glas Sandžaka, opposisjonspolitikere fra SDP, representanter for ulike frivillige organisasjoner og det islamske trossamfunnet var nærmest samstemte i å fordømte RTV som sterkt politisk ubalansert: "RTV vil ikke nevne denne pressekonferansen, kanskje vil de finne en måte å spytte på domstolsavgjørelsen. Alle der er SDA." (Talsmann for SDP, Novi Pazar, etter en pressekonferanse der partiets valgseier i Sjenica ble kunngjort). Utfallene var ikke bare mot fjernsynsstasjonen, men ofte også mot redaktøren og den daglige lederen, begge blant intervjuobjektene mine. Lederen for menneskerettighetskomiteen i Sandžak hevdet at RTV "tilhørte" Ugljanin og støttet ham i lokalvalget i 2006, og at den "gav veldig liten plass til andre". En etnisk serbisk RTV-journalist som hadde vært redaktør for RTV da opposisjonen satt ved makten, men som nå var suspendert, var enda krassere: "Dessverre har redaksjonen min kranget med hele byen på grunn av den redaksjonelle linjen. De har en liste over folk som bør komme på TV, som alle står nær Ugljanin og hans politikk. Hvis de hører at noen kringkaster andre enn disse, uansett hvorfor, er det ikke plass til dem i RTV.(...) Bare programmer som støtter ham (dvs. Ugljanin) kan sendes. Ofte handler alle 30 minutter med nyheter om ham. Da interimstyret kom var det første de gjorde å utnevne en ny fungerende direktør. Omkring hundre SDA – medlemmer kom inn og okkuperte bygningen, selv om ingen gjorde motstand. Like etterpå begynte de å sende religiøse programmer – samme dag! – religiøse sanger, musikk og musikkvideoer fra Bosnia som ligger nær SDAs politikk. (...) Publikum fikk et budskap med klar signatur fra Ugljanin og hans politikk."

Beskyldningene om politisk partiskhet reiste to spørsmål. Det første var om det var noe hold i dem. Fantes det et reelt grunnlag for beskyldningene om at *RTV* var et talerør for SDA-myndighetene slik informantene hevdet, eller kunne beskyldningene være et utslag av at de var politisk uenige med myndighetene og deler av redaksjonen og derfor så propaganda der det strengt tatt ikke fantes? ²⁴. Det andre spørsmålet var om den eventuelle politiske ubalansen i *RTV* var typisk for den nåværende SDA-administrasjonens politikk eller om den var endemisk slik at stasjonen fungerte som talerør for de til enhver tid sittende makthaverne. På den ene siden hevdet en representant for organisasjonen *Urban-in* (der den tidligere *RTV*-redaktøren arbeidet ved siden av å være journalist) at den politiske dekningen ble langt mer balansert i perioden da opposisjonen styrte: *"I en kort periode var den (dvs. RTV) styrt av Ljajić. I den tiden ble ting litt bedre. De prøvde å informere om ordføreren og ordførerens aktiviteter, ikke om Ugljanin. Ugljanin fikk mye sendetid også da Ljajić hadde kontrollen. Nå kan du ikke engang høre navnet Ljajić, bare noe om 'utfordrerne'."* På den andre siden befant lederen for menneskerettighetskomiteen i Sandžak seg. Hun mente at *RTV* hadde hatt en politisk slagside også under opposisjonen, og at den ganske enkelt *"tilhørte dem som har makten her"*.

For å få svar på disse to spørsmålene undersøkte jeg tilgjengelige *RTV*-nyhetstekster i to perioder: April 2005-mai 2006, da Novi Pazar (og dermed, ifølge intervjuobjektene, også *RTV*) var styrt av den SDP-ledede opposisjonskoalisjonen, og august 2006-mai 2007, dvs. etter at Beograd hadde gjeninnsatt SDA ved makten. Undersøkelsen, som er gjengitt i appendiks 2, viste at det var en politisk slagside i begge periodene, men at den var klart sterkere i perioden da SDA var tilbake ved makten. I utvalget av tekster fra perioden da opposisjonen styrte Novi Pazar var det en viss slagside til fordel for SDP i fordelingen av tekster med politiske aktører som kilde eller protagonist (10 mot 3 tekster). 8 av 26 tekster inneholdt angrep på lokale politiske motstandere. Uttalelser og påstander fra en av partene, også de daværende myndighetene, ble alltid presentert som påstander, ikke som ubestridte fakta. Det eneste unntaket fra dette var en nyhetstekst som omhandlet et tyveri av TV-utstyr i Tutin som sannsynligvis politisk motivert. Den presumptivt skyldige ble omtalt av nyhetsannonsøren som *"den såkalte formannen for den såkalte kommunale informasjonstjenesten"* i Tutin, og litt senere ble det lest opp en uttalelse fra SDP om at

²⁴ Jfr. alle anklagene om å være "ARK (Arbeiderpartiets Riksringkasting)" som tidligere ble rettet mot NRK.

tyveriet var koordinert av ”*the very top echelon of the municipal authorities and the List for Sandžak coalition*²⁵” (*Serbia: Sandžak party says opponents trying to set up TV with stolen equipment, RTV 26/4 2005*). Antallet nyhetssaker som kunne karakteriseres som anti-SDA økte mot slutten av perioden (januar-april 2006). Sakene omhandlet ofte temaer som kunne knyttes direkte til den pågående maktkampen, noe som tydet på at økningen gjenspeilet den eskalerende konflikten. Blant tekstene fra denne tiden omhandlet to en pågående streik i RTV (ifølge den daværende, i dag suspenderte redaktøren organisert av SDA). Her henvendte stasjonen seg direkte til seerne som “*ærede seere*”, før den gikk videre til å omtale de streikende i en negativ tone og gi dem skylden for at de ikke hadde noen ordinær nyhetssending.

Av tekstene fra den andre perioden hadde hele 18 av 36 tekster SDA eller det bosnjakiske nasjonalrådet som protagonist og/eller kilde. 19 av tekstene – altså godt over halvparten av tekstene - inneholdt her angrep mot muftien, det islamske trossamfunnet eller SDP. I fire av tekstene med angrep på opposisjonen eller det islamske samfunnet ble uttalelser eller påstander fra SDA og nasjonalrådet presentert som ubestridte fakta, eller det ble gjort klart at de var “*utløst av løgner og desinformasjon fra Ljajić som ønsker å ødelegge Ugljanins rykte ved hjelp av Beograd-media*“ eller av “*løgner og misforståelser*”. Det ble også fremsatt anklager uten at det ble oppgitt kilder utover at “*noen mener at...*”. Konklusjonen blir at lederen for menneskerettighetskomiteen så ut til å ha rett: SDA og deres allierte var klart verre enn opposisjonen når det gjaldt å bruke kommunal kringkasting som propagandakanal, men ingen av partene var fremmede for dette.

Også i Bujanovac ble den kommunal eide TV-stasjonen RTB (Radio TV Bujanovac) kritisert for å ha en politisk slagside, selv om kritikken ble fremsatt i langt mindre kraftige ordelag enn i Novi Pazar. Et medlem av OSSE-delegasjonen i Bujanovac beskrev situasjonen slik: “*Den som betaler har alltid en viss påvirkning. De bruker den (RTB) nok til å promotere seg selv, men de bruker den ikke mot opposisjonen.*” Beskrivelsen hans stemte godt med det inntrykket jeg fikk fra andre lokale informanter, både albanere og serbere. RTB hadde en politisk slagside, men den var av en langt mildere art enn i Novi Pazar og bestod hovedsakelig i at opposisjonen fikk mindre tid til rådighet enn myndighetene, eller for å si det med en lokal, albansk journalist som også selv arbeidet for RTB i tillegg til blant annet det albanskspråklige

²⁵ I praksis en annen betegnelse for SDA.

tidsskriftet *Perspektiva*: ”Hvert eneste ord som Halimi eller ordføreren sier - du må gjengi alt sammen. Men når andre sier at dette ikke stemmer blir det ikke sendt på TV. Andre kan ikke komme på TV, redaktøren er fra det ene partiet.” Selv den lokale lederen for det serbiske radikale partiet SRS, som regnes for å være nasjonalistisk og forholdsvis uforsonlig overfor minoriteter, var stort sett positivt innstilt til RTB og til lederen for den albanske redaksjonen. Han fortalte at han hadde kjent redaktøren i tredve år, og mente at stasjonen stort sett hadde en korrekt og balansert dekning av lokal politikk. Unntaket var dekningen av ansettelse i offentlige stillinger, et tema han opptatt av fordi albanere etter hans mening ble favorisert: ”Sjefsredaktøren i hver redaksjon er en liten sensor (...) Jeg lurer på hvorfor halvparten av informasjonen stoppes - noen ganger hører jeg på albanske nyheter og jeg tenker – her ser jeg at noe mangler. Når det skjer en hendelse bør den dekkes fullt ut på alle tre språk. Men mens de serbiske nyhetene er fullstendige er de albanske delvis kuttet. Jeg vil gjerne tro at dette bare er en feiltagelse. Men jeg tror at albanerne gjerne vil høre om hvem som er blitt utnevnt, men at de ikke er interessert i å se resten. Kanskje, kanskje ikke...”

I Bujanovac fikk jeg i motsetning til i Novi Pazar en direkte innrømmelse av at stasjonen hadde blitt brukt for å fremme en politisk agenda under parlamentsvalget i 2007. Som var det svært omdiskutert blant albanerne i Sør-Serbia om de burde gå til valgurnene eller boikotte.²⁶ I en samtale med en lokal politiker og menneskerettighetsaktivist fortalte han at han hadde vært med på å bruke RTB til å oppfordre folk til å delta. Naturlig nok mente han at det hadde vært riktig å gjøre dette, men var samtidig klar over problemene det reiste: RTB hadde gått inn for valgdeltagelse fordi det var dette det lokale regjeringspartiet ønsket, det motsatte hadde skjedd i Preševo der det regjerende partiet og dermed også lokalt TV gikk inn for boikott og ”stemplet dem som var for valgdeltagelse som nasjonale forrædere”.

Flere av intervjuobjektene i Novi Pazar og Bujanovac satte den politiske ubalansen i forbindelse med at myndighetene plasserte sine egne folk i ledende stillinger. Den nåværende redaktøren for *RTV*, som selv hadde blitt innsatt etter at interimstyret overtok, uttrykte det slik: ”Politikk påvirker alle livssfærer her. Det påvirker så mye at under den tidligere administrasjonen var en smed programredaktør!” I Bujanovac mente både den lokale SRS-lederen (som riktig nok var mest opptatt av å kritisere det han mente var en generell kvotering av albanere), en representant for OSSE og en albansk journalist at det var slik, og forklarte

²⁶ Redaktøren for *Perspektiva* – som selv hadde vært mot boikott – begrunnet boikotten i misnøye med at det var vanskelig eller umulig for den store albanske diasporaen i utlandet å delta i valget.

det bl.a. med den høye arbeidsledigheten. OSSE-representanten beskrev situasjonen slik: *”Det er to albanske partier her, og de er i koalisjon og kan dele ut stillinger. Alle stillinger her er politisk basert, som i resten av Serbia. Det er 50-60% arbeidsledighet, og en stor andel av de som har jobb arbeider i administrasjonen”*. Journalisten- som til tross for at han selv var ansatt i RTB mente at stasjonen favoriserte det regjerende partiet - fortalte meg at *”da han (redaktøren)kom dit første gang visste han ikke hva som var nyheter, han måtte lære det fra meg! Og han er min redaktør!”*. Mens det er vanskelig å avgjøre sannhetsinnholdet i denne påstanden det skal det sies at redaktøren senere fortalte meg at han fikk stillingen etter å ha vært journalist i RTB i ett år, og at han ikke hadde noen journalistisk utdanning eller erfaring før dette. Funnene mine støttes forøvrig av Bozinovic som hevder at dette er vanlig for lokale medier over hele Serbia (*Searching for the right measure*, Media Online 2005).

6.2 Politisk styring av andre medier

”Hun klager på begge TV-stasjonenes rolle i kampanjen. RTV tilhører Ugljanin, og heiet på ham. De gav veldig liten plass til andre. Men Jedinstvo, det kan jeg fritt si, de gav mest rom til Ljajić. Jeg mener at begge gav rom til 'hate speech'. Denne atmosfæren i begge stasjonene førte til at en mann ble drept og en annen såret.” (Leder for menneskerettighetskomiteen, Novi Pazar, delvis parafrasert av tolken).

Flere av informantene i Novi Pazar mente at RTV ikke var alene om å ha en politisk agenda, og skisserte en virkelighet der samtlige medier var politisk instrumentaliserte på en eller annen måte og dermed parter i de lokale konfliktene. Ifølge den nevnte lederen for menneskerettighetskomiteen i Sandžak og redaktøren for *Radio 100+* var den private og kommersielle fjernsynsstasjonen *TV Jedinstvo* like mye et talerør for SDP som RTV var det for SDA: *”Vel – dette er min holdning – andre medier er partiske. Se på en TV-kanal, og du ser hva Ugljanin gjør, eller se på en annen og du ser Ljajić.”* (Redaktør, *Radio 100+*, Novi Pazar). Lederen for menneskerettighetskomiteen i Sandžak hadde også sitt å si om ukeavisen *Glas Sandžaka*. En samtale om Beograd-avisen *Blic*, der *Glas Sandžaka*-redaktøren var lokal korrespondent, ble utgangspunkt for massiv kritikk mot Sanapress, forlaget og nyhetsbyrået som utgav *Glas Sandžaka*: *”Blic har aldri plass. Vi tror problemet er hos den lokale korrespondenten, som jobber for mange medier. Alle vet hvem som gir ham råd, han tar side. Ljajić foreslo ham for Radio Free Europe og FONET. Han er også redaktør i Glas Sandžaka. Du ser det på avisens konsept at de er på en side. Faren leder en NGO, det er også en*

menneskerettighetsorganisasjon. Men om du går til siden deres ser du ikke oss på listen deres! Det var Beograd som tok kontakt og spurte hvorfor vi ikke var der (...) Sanapress' side om NGO'er nevner ikke oss. (Tolken:) Hun ber meg kontakte Beograd-organisasjoner om oss – spør OSSE også! Spør Sonja Bisevac²⁷ – vi regnes som meget seriøse!”

”De (dvs. Glas Sandžaka) siterer bare en side, som du ser. De klager alltid over en side, eller de gir feil bilde av en side, glorifiserer denne. Den andre fremstilles stort sett bare negativt. Ifølge vår info hjalp Ljajić dem med trykkingen. Det finnes ikke uavhengige medier her. Sandžaki Novosti og Parlament var eid av Ugljanin og Ljajić. Parlament finnes ikke lenger, men dette ligner! Det eneste unntaket er Radio 100+. Det er ingen trykte eller elektroniske medier som er uavhengige.” (Leder for menneskerettighetskomiteen i Sandžak, Novi Pazar).

De to representantene for Glas Sandžaka som jeg hovedsakelig snakket med omtalte “nasjonalister som SDA og SRS” som et stort problem i Novi Pazar, og kom med gjentatte utfall mot Ugljanin og SDA som de beskyldte for økonomisk vanstyre og mente ”ville ha et diktatur – som Castro!” Samtidig kom de aldri med kritikk mot opposisjonen. En av journalistene, som kalte seg ”upolitisk” da jeg snakket med ham, så også ut til å befinne seg i SDPs hovedkvarter hver eneste gang jeg var innom eller gikk forbi dette. Dette er ”indisier” som også kan tolkes som utslag av uforsiktighet eller rett og slett av at avisen var et idealistisk prosjekt, der journalistene i stor grad var frie til å skrive om det som interesserte dem. Om det var typisk adferd fra medarbeidernes side kan det like fullt ha vært med på å skape rykter om at de var allierte med opposisjonen.

Slike påstander om politisk styring og finansiering av privateide medier var ikke enestående for Novi Pazar. I Sør-Serbia hevdet redaktøren for TV017 – som selv for øvrig så ut til å være tilknyttet, eller i hvert fall sympatisere med det demokratiske partiet DP - at det albanskspråklige nyhetsmagasinet Perspektiva var nært alliert med det nasjonalistiske albanske partiet LDP: ”På den andre siden har du Perspektiva, de er støttet av Musliu²⁸. Han finansierer dem. Heldigvis er de små, med lite materiale. Perspektiva er kontrollert av ekstreme albanere.” (Redaktør, TV017, Vranje). Perspektiva-redaktøren fortalte selv at han på et tidspunkt hadde vært representant for LDP, om enn noe motvillig: ”Ærlig talt så var jeg ikke så interessert, men venner mente at jeg burde, at jeg kunne hjelpe. De sa til og med at jeg kunne bli en god politiker - men noen sa også det motsatte!” Mange av medarbeiderne,

²⁷ Det er uklart om hun her mente Safeta Bisevac eller Sonja Biserko – begge er blant lederne for den serbiske Helsinki-komiteen. Jeg har valgt å ikke gjøre noen rettelse her siden det strengt tatt ikke utgjør noen forskjell.

²⁸ Jonuz Musliu, leder for det albanske partiet LDP. Han var tidligere en av lederne for UCPMB-geriljaen, og er kjent som en av de mest nasjonalistiske albanske politikerne.

inkludert redaktøren, skrev også for den nasjonalistiske Pristina-avisen *Bota Sot*. På den andre siden presiserte han at han ikke delte LDPs linje i det viktigste politiske stridsspørsmålet blant albanerne i nyere tid, nemlig spørsmålet om boikott av det serbiske parlamentsvalget, som han mente hadde vært en tabbe. Det så også ut som han anså det som negativt at mange albanere snakket dårlig serbisk og dermed ikke kunne delta fullt ut i det serbiske samfunnet. Også her er det derfor vanskelig å si noe sikkert uten å ha foretatt en nøye tekstanalyse over tid.

6.3 Legalt og ekstralegalt press

Ingen av pressefolkene jeg snakket med hadde noensinne blitt utsatt for sanksjoner i form av rettsforfølgelse, forbud eller sensur (de to sistnevnte skal heller ikke forekomme ifølge loven), og ingen av journalistene var heller blitt utsatt for søksmål til tross for at dette sies å være et svært utbredt fenomen i mangel av andre former for regulering (Milošević: *Two Sides of the Coin*, Media Online 2005). Derimot kunne flere fortelle om uformelt politisk press i form av trusler, indirekte økonomiske sanksjoner og tyveri av utstyr. Et av de mer bisarre eksemplene var den politiske streiken som fant sted i Novi Pazar våren 2006, altså da opposisjonen styrte, som lyktes i å nærmest paralisere RTV for en periode og fortsatt var kilde til bitterhet: *"Fra 21. oktober i fjor til 3. mai i år streiket Ugljanins "fans" i RTV. De gjemte seg bak et sosialt aspekt og bad om lønnstillegg (...) De krevde 50 % lønnsøkning og at direktøren, som kom fra SDP, skulle gå av. Etter at interimadministrasjonen tok over kom det en ny direktør, utnevnt av Ugljanin. Dermed gikk de tilbake på jobb (...) Alle vi som hadde jobbet ble skyteskiver for dem, og de styrer nå stasjonen. Vi blir truet med sparken, får mindre lønn – og alt dette skjer bak lovens maske. De som hadde streiket – myndighetene gav dem 10-20% lønnsøkning."* (Tidligere redaktør, RTV, Novi Pazar)²⁹

Trusler fra politiske aktører eller personer tilknyttet disse var noe flere av journalistene jeg snakket med hadde opplevd på et eller annet tidspunkt. Jeg opplevde selv to eksempler på dette på nært hold i Novi Pazar sommeren 2006, begge i etterkant av kommunevalget i september. Første gang var da jeg forsøkte å besøke lokalene til RTV dagen etter valget. Det var plassert ut vakter utenfor bygningen, som fortalte at det var kommet trusler om at bygningen skulle brennes ned. Flere av ledelsen hadde forlatt byen, inkludert den daglige lederen som jeg hadde en avtale med. Redaktøren hadde også tidligere fortalt at RTV-medarbeidere hadde blitt utsatt for trusler fra opposisjonen. Noen uker senere, i midten av

²⁹ . Sulejman Ugljanin kan selv sees som et eksempel på dette "samrøret" selv om han ikke arbeider i media: I tillegg til å være ordfører i Novi Pazar er han leder for SDA og det bosnjakiske nasjonalrådet.

september, fortalte redaktøren og en journalist fra Glas Sandžaka jeg hadde snakket en del med at de hadde mottatt trusler mot seg selv og mot familiene sine, og vurderte å legge ned avisen og forlate Serbia. Med de mange tilfellene av politisk vold, inkludert drap og bombeangrep, som bakteppe var det antagelig all grunn til å ta truslene på alvor. Det skal likevel tilføyes at til tross for at mens flere journalister jeg snakket med i Novi Pazar hadde mottatt anonyme trusler hadde ingen av dem utfra det de fortalte faktisk opplevd politisk motiverte represalier, i hvert fall ikke etter Milošević-perioden. Det eneste konkrete eksemplet jeg fikk var da en journalist i Glas Sandžaka fortalte at han hadde fått bilen sin ødelagt en måned tidligere og at han mente dette var hevn fra kriminelle etter en artikkel han hadde skrevet. Alle journalistene som fortalte om trusler la vekt på at de ikke lot seg presse av noen (et mulig unntak var hos Glas Sandžaka, der to sentrale medarbeidere som nevnt fortalte at de vurderte å gi opp og legge ned virksomheten). Den eneste innrømmelsen jeg fikk av at noen hadde gitt etter for press kom også fra Glas Sandžaka, men dreide seg om økonomisk press slik at jeg vil beskrive dette i kapitlet om økonomisk kontekst. Tap eller tyveri av utstyr var noe som flere ganger hadde forekommet i begge områder, og ble begge steder sagt å være politisk motivert. Grunnen til at RTV i Novi Pazar ikke lenger kunne sende til den nesten rent bosnjakiske kommunen Tutin (et av SDAs kjernedistrikter) var for eksempel at de var blitt frastjålet en nødvendig sender. De hadde også tidligere mistet annet utstyr, her skyldte hun på den tidligere direktøren som var fra opposisjonen (uten å si om hun mente det var politisk motivert). Tap av utstyr i form av konfiskering var også noe redaktøren for TV017 i Sør-Serbia fryktet som en reell mulighet, og som han tok sine forholdsregler mot: *”Senderne våre er på toppen av bygningen. Vi er ikke synlige over hele regionen, men håper å være bedre synlige om ti dager. Alle mediene i Vranje er på Plackovica-høyden, de har sendere der, både private og kommunale. Vi har ikke det. Vi finner vår mann på høyden når vi vil sette opp en sender. Nå har vi den på taket, vi vil ikke ta imot noe fra myndighetene slik at de ikke kan ta fra oss senderen - dette er Balkan!”*

6. 4 Taushet er gull?

”Partiene som styrte før har kuttet alt samarbeid. De informerer ikke oss om sine aktiviteter, og presenterer seg bare gjennom den andre stasjonen. Når jeg kom sendte jeg brev om at vi ville være åpne, uten å få svar.” (Redaktør, RTV, Novi Pazar)

I tillegg til instrumentalisering av kommunalt TV og ulike former for press mot andre hadde

politiske aktører en tredje måte å forsøke å kontrollere medieinnholdet på. Dette var ganske enkelt å nekte enhver kontakt med medier man oppfattet som fiendtlig innstilt. Journalister beskrev det begge steder som vanskelig å få tak i informasjon eller kommentarer fra offentlige etater. Dette gjaldt særlig i forbindelse med ”negative” saker og spesielt saker som dreide seg om korrupsjon og gjaldt samtlige medier, også *RTV* til tross for at stasjonen var eid av myndighetene: ”*Offentlige funksjonærer presenterer bare det som er positivt for dem. Skatteetaten er helt lukket når det gjelder informasjon om skattebetalerne, dvs. om rike folk som skylder skatt. (Hvorfor er det slik?) Fordi det er korrupsjon på høyt nivå.*” (Redaktør for aktualitetsprogrammet, *RTV*, Novi Pazar). Politi og rettsvesen var om mulig enda mer tilbakeholdne, og så nærmest ut til å ha som regel å ikke gi ut informasjon til media i det hele tatt: ”*Politi og domstoler er veldig innelukket, og samarbeider dårlig med media. (Har du et konkret eksempel?) For ikke lenge siden ble det begått et mord. Vi kontaktet alle, men fikk bare vite hvor det ble begått og at to personer var involvert. Politiet bad oss vente på en offentlig uttalelse. (Var det politisk på noen måte tror du?) Vi vet ikke om det var politisk. Det var en mann og en kvinne involvert, antagelig skjedde det i affekt.*” (Redaktør for aktualitetsprogrammet, *RTV*, Novi Pazar). Mens representanter for *RTV* og Glas Sandžaka virket resignerte og sa ting som ”*de vil ikke snakke med oss*” eller ”*de ville ikke kommentere*” var redaktøren for *Radio 100+* mer positiv og mente det likevel var mulig å skaffe informasjonen man trengte om man bare stod på: (Hvordan er kontakten med politiet og rettsvesenet?) ”*Ikke god. Men i hvert fall tilstrekkelig. De vil alltid unngå å si noe om det er mulig. Andre medier svarer 'OK', men vi prøver å ta noe informasjon og be om mer. De gir oss informasjon, men vil helst henvise oss til sine overordnede. Men om vi insisterer får vi til tider - men ikke alltid – det vi vil ha.*” (Redaktør, *Radio 100+*, Novi Pazar).

Til forskjell fra kollegene i Novi Pazar klaget ingen i Bujanovac over problemer i forbindelse med å få tak i informasjon fra politiske partier, og beskrev forholdet til både serbiske og albanske partier på tvers av spekteret som godt. Det virket også lettere å få tak i informasjon fra offentlige etater enn i Novi Pazar, selv om politi og rettsvesen ofte svarte at de ikke kunne gi ut informasjon uten tillatelse fra Beograd. I motsetning til i Novi Pazar beskrev redaktøren for *RTB* beskrev det imidlertid som vanskelig å få de ansvarlige eierne i tale i saker som omhandlet fær og nedleggelse, et alvorlig tema i et lokalsamfunn der det allerede var høy arbeidsledighet: ”*Det er for få folk som vil snakke med oss om det. Firmaer blir privatisert, statlige firmaer - det er et stort problem. Vi tar ofte opp arbeidsledighet på grunn av privatisering. Tenk deg selv, du har en jobb i 20 år og så blir du arbeidsledig på grunn av*

privatisering (...) Alle vil snakke om det, men ikke arbeidsgiverne, de vil ikke snakke om temaet eller hjelpe oss. De sier at de har gjort alt de kan og at de ikke kan gjøre mer”(Redaktør, RTB, Bujanovac).

I Novi Pazar ble medieboikott brukt som en strategi for informasjonskontroll av både SDA og opposisjonspartiene. Det er uklart når denne strategien først ble tatt i bruk, men det tidligste eksemplet på slik boikott jeg hørte om var fra 2004 etter at SDA hadde tapt for en SDP-ledet koalisjon og dermed mistet kontrollen over RTV: *”Da var Ugljanin den eneste som ikke anerkjente oss; han startet en personlig informasjonstjeneste med et eget TV-program. Han brukte TV Galaxy, som var nært knyttet til investeringsministeren³⁰. På den tiden ble ikke våre journalister tillatt å dekke noen av Ugljanins aktiviteter – vi ble nektet av hans sekretær på ordre fra sikkerhetsfolkene hans. Overalt ellers var dørene åpne. ”* (Tidligere redaktør, RTV, Novi Pazar). Antagelig varte dette helt til SDA-administrasjonen ble gjeninnsatt i Novi Pazar og slik fikk tilbake kontrollen over RTV.

Ifølge RTV-medarbeiderne jeg snakket med var situasjonen sommeren 2006 tilsynelatende den samme, med den forskjellen at det nå nå var opposisjonspartiene som boikottet RTV. De nektet journalister derfra adgang til pressekonferanser og hadde til og med gått til fysisk angrep på dem (intervju med politisk ansvarlig journalist, RTV). På spørsmål om hva opposisjonens boikott kunne skyldes svarte RTV-journalisten som fungerte som politisk ansvarlig at den var politisk motivert, og skyldtes misnøye med dekningen av lokal politikk - uten å nevne at den nåværende administrasjonen hadde gjort det samme da den var i opposisjon: *”Fordi opposisjonen alltid vil ha like mye plass i informasjonsprogrammene som det regjeringspartiene har. De vil at vi skal presentere deres kandidater mer enn alle andre, og la dem styre hva de mener bør kringkastes. Dette er en holdning der journalistens posisjon som reporter og skaper neglisjeres. Dessuten deltar andre medier i å skape dette. Politikerne liker ikke at journalister parafraserer dem. (Hva er partienes ideal for journalister?) At vi skal være de beste partimedlemmene. ”* (Redaktør for aktualitetsprogrammet, RTV, Novi Pazar).

Selv om representanter for RTV klaget mest over boikott, og slik jeg oppfattet det møtte mer fiendskap enn andre medier, var det ikke bare RTV som ble boikottet av politiske motstandere. Både representanter for *Glas Sandžaka* (som av enkelte ble beskyldt for å sympatisere med SDP), *Radio 100+* og *Jedinstvo* hadde tidvis samme problem. Redaktøren for *Radio 100+* -

³⁰ Velimir Ilic, investeringsminister under Vojislav Kostunica.

som var den eneste som fortalte at han bevisst forsøkte å stå utenfor de politiske konfliktene - så boikotten mest som et utslag av et større problem som involverte begge de politiske partene: ”*Det er krig mellom to bosnjakiske partier her, de mener at hvis vi ikke er med dem er vi mot dem. Men vi er ikke imot noen, vi bare ser på hva de gjør og presenterer det. De vil ha noen som presenterer bare en side, og som presenterer løgner om den andre siden*”. Den egentlige årsaken lå etter hans mening i et ønske om å kontrollere informasjon: ”*Hvis de ikke er interessert i å fortelle oss om noe skjuler de pressekonferansene for oss og gir storyen utelukkende til lokalt TV – de vil presentere store løgner for sitt eget medie og skjule dem for oss.*” Dette stemte godt med fremstillingen til en representant for Glas Sandžaka, nemlig at det var lett å få kontakt med myndighetene dersom det gjaldt noe positivt, men svært vanskelig om man ville stille vanskelige spørsmål. Det skal legges til at det ikke bare var de politiske aktørene i Novi Pazar det var vanskelig å skaffe informasjon fra. Også muftien, overhodet for det islamske trossamfunnet som til dels var en ”tredjepart” i den politiske konflikten, hadde tidligere gjennomført en tilsvarende boikott av *TV Jedinstvo* og boikottet for øyeblikket *RTV* (Samtaler med den tidligere redaktøren for *RTV* og med lederen for menneskerettighetskomiteen i Novi Pazar). *RTV* nektet for øvrig på det tidspunktet jeg var der å gi sendetid til muftien. Denne formen for medieboikott virket stort sett lite utbredt i Sør-Serbia, men ikke helt: Redaktøren for *TV017* hevdet å ha blitt utsatt for det fra både nasjonalistiske albanere og serbere, uten å gå mer i detaljer enn dette.

Hvordan journalistene i Novi Pazar forholdt seg til vanskelighetene med å skaffe informasjon varierte. Flere av journalistene jeg snakket med hadde egne historier om hvordan de etter mye om og men hadde klart å konfrontere byråkrater med konkrete problemer og fått dem til å gjøre noe med det, noe de alltid regnet som en seier. Når det gjaldt den påståtte informasjonsboikotten fra politikere i Novi Pazar var den noe journalistene forholdt seg til på ulike måter. Representanter for *RTV* gav uttrykk for frustrasjon og resignasjon over at opposisjonspartiene overhodet ikke ville snakke med dem, samtidig som de ikke så ut til å gjøre noe aktivt for å få tak i informasjon fra dem utover å jevnlig invitere dem til å delta i sendingene, uten hell. Glas Sandžaka-journalisten jeg snakket med om dette virket også primært frustrert og resignert over vanskelighetene med å skaffe informasjon, men så ikke noe annet å gjøre enn å ta hensyn til det. Redaktøren for *Radio 100+* mente derimot at det ikke nyttet å gi seg, og at det var mulig å trosse politikerne. Og som regel klarte de å få tak i den nødvendige informasjonen: ”*Vi er nødt til å prøve å sjekke alt det de sier. Ofte går vi dit likevel.*” Dette skyldtes etter hans mening at han og kollegene arbeidet som korrespondenter

for nasjonale og internasjonale medier, noe som gav dem en større tyngde enn andre: ”Vi slipper inn fordi vi uansett kan bringe informasjon derfra via andre medier. De vet at det kringkastes uansett – så de ringer. Vi er alle korrespondenter for BETA, og de er interessert i å nå ut til resten av Serbia via BETA.”

6.5 Oppsummering og midlertidige konklusjoner

Den politiske konteksten påvirket begge steder både mediernes mulighet til å spille en uavhengig rolle og gjorde det også vanskelig å ha kontakt med alle parter. Serbisk presselovgivning sies å være kaotisk og vilkårlig også når det gjelder rammene for ytringsfrihet (se bl.a. Bozinovic, Media Online 2005). Likevel virket det ikke som om legale begrensninger påvirket noen av de aktuelle mediene eller journalistene i nevneverdig grad selv om en mangelfull offentlighetslovgivning antagelig var med å forklare vanskelighetene med å få tak i informasjon (*Journalism in Serbia: Degraded, humiliated*, Media Online 2005). Ekstralegale pressmidler så ut til å være et større problem begge steder, selv om det var vanskelig å måle hvor alvorlig det faktisk var.

De største hindringene for uavhengighet var imidlertid knyttet til instrumentalisering. Både instrumentaliseringen av kommunale kringkastingere, klientelismen i ansettelsespolitikken der man belønnet politisk lojalitet med stillinger i offentlig sektor - herunder kommunalt fjersyn - kunne sees som utslag av lav ”rational-legal authority”, dvs. byråkratiske institusjoner, regler og prosedyrer som opererer for et ”felles beste” uavhengig av politiske partier og sosiale grupper (Hallin/Mancini s. 55-59). Frykten redaktøren for *TV017* i Sør-Serbia hadde for å få senderen konfiskert og hvordan SDA lot tilhengerne sine okkupere *RTV*'s lokaler i stedet for å overta dem på en mer ordnet måte viste hvordan politikk, politikeres egeninteresse og lovlige og ulovlige tiltak ble sammenblandet og kunne åpne for en nærmest anarkisk vilkårlighet. Også vanskelighetene med å få tak i informasjon fra offentlige etater, som både gjaldt lokalt politi, ligningsvesen og andre institusjoner, kunne sees som uttrykk for det samme.

Både i Novi Pazar og Bujanovac var intervjuobjektene mine raske til å omtale forskjellige lokale nyhetsmedier som politisk styrte av det ene eller andre partiet. Mens det var tydelig at kommunal kringkasting begge steder var underlagt politiske føringer var det vanskeligere å vurdere om dette også gjaldt andre nyhetsmedier, i hvert fall uten å foreta en nøyere analyse.

Det var likevel mulig å se disse både disse påstandene, sammen med den politiske instrumentaliseringen av kommunalt fjernsyn og behovet for å kontrollere informasjonen om seg selv og andre, som uttrykk for en politisk kultur, dvs. et sett av uskrevne normer og antagelser som styrer hvordan medier og den politiske verden forholder seg til hverandre, (McNair 89-92). Denne politiske kulturen beskrives av Gross som felles for såpass forskjellige postkommunistiske land som Polen og Albania, og har overalt de samme røttene: I arven fra marxist-leninistisk presseteori der mediene skulle være ”*propagandist, agitator og kollektiv organisator, dvs. kombinere informasjon med påvirkning og mobilisering til handling*” (Allern, s. 58), i rollen alternative medier spilte i opposisjonsbevegelsen på 1990-tallet (Gross, s. 104-107) og i den utbredte klientelismen. Til sammen har dette overalt skapt en kultur der politiske aktører har en sterk tro på mediernes påvirkningskraft, anser alle medier som talerør for en politisk aktør, enten seg selv eller en annen, og anser det som naturlig å bruke mediene til politiske formål dersom de har mulighet for det (se Gordy s. 100 og *Serbia's Sandzak: Still forgotten*, s. 38-39 for samme konklusjon)³¹.

Instrumentaliseringen av kommunal kringkasting var mye sterkere i Novi Pazar, der den ikke bare bestod i en viss favorisering av myndighetenes posisjon, men av direkte angrep på opposisjonen. Myndighetenes posisjon så ut til ligge til grunn for selve innrammingen av politiske spørsmål i RTV, slik at opposisjonen ble stemplet som ”avvikere”. Representasjonen av SDP og muftien i RTVs nyhetsdekning var redusert til ”ren dekning” (Ericson et al, s. 5-6), og nyhetsverdien deres var i stor grad basert på negative kriterier. En annen viktig forskjell var den utbredte skikken – eller uskikken – å nekte kontakt med upopulære nyhetsmedier. Disse to fenomenene hang slik jeg ser det sammen, og kunne begge forklares med eksistensen av et element i lokal politikk og samfunnsstruktur i Novi Pazar som manglet i Bujanovac og resten av Preševo-dalen, og som kanskje var unikt i serbisk sammenheng, nemlig et trekk av pillarisering (Hallin/Mancini, s. 53). Det fantes et ”organisatorisk kompleks” som inkluderte partiet SDA, det bosnjakiske nasjonalrådet og lokale myndigheter og byråkrati. De ulike bestanddelene av dette organisatoriske komplekset var integrerte i hverandre både gjennom organisatoriske bånd og personlige karrierer. Dette komplekset eller samfunnspillaren var involvert i så forskjellige felter som sport, skolevesen og frivillige organisasjoner (*Serbia's Sandzak: Still forgotten*, s. 20, 31-32), og har siden tidlig 1990-tall med vekslende hell forsøkt å opptre som representant og organisator for den bosnjakiske

³¹ International Crisis Group konkluderer med omtrent det samme i *Serbia's Sandzak: Still forgotten*, s. 38-39.

befolkningen i hele ”det historiske Sandžak”. Innenfor mediesektoren viste pillaren seg i politisk motiverte utnevnelser, som kunne overlappes hverandre, og i at *RTV* i praksis så ut til å fungere som dens talerør. Den daglige lederen for *RTV* var et godt eksempel på de overlappende stillingene: I tillegg til å være daglig leder var han også koordinator for det bosnjakiske nasjonalrådet, og ledet i sin tid den SDA-inspirerte streiken som rammet stasjonen på den tiden opposisjonen styrte. I Bujanovac og det øvrige Sør-Serbia var derimot albanerne (og de lokale serberne) organisert i flere politiske partier som vekslet på å ha makten og måtte inngå ”normalt” vekslende koalisjoner med hverandre og med andre etniske grupper (*Maintaining Peace in the Preševo Valley*, s. 4). Det fantes heller ikke noen tilsvarende tilknytning mellom partier og minoritetsorganisasjoner.³²

Den negative dekningen av opposisjonen og utestengingen av ”uønskede” nyhetsmedier i Novi Pazar kunne sees som utslag av dette kompleksets ønske om å beholde posisjonen som leder og talsmann for den bosnjakiske befolkningen gjennom å kontrollere den politiske diskursen, dvs. å gjøre sine synspunkter og ikke minst rammer for den politiske konflikten til de dominerende (Wolfsfeld, i Cottle (red.), s. 81, 83), definere opposisjonen som ”avvik” og slik beholde støtte hos publikum. Det var imidlertid ikke bare myndighetene og SDA som var opptatt av å beholde kontrollen over sin egen medierepresentasjon, men også opposisjonen. Dette hang kanskje sammen med at media ofte var politisert slik at den lett kunne oppfattes som forvrengt, men bidro også til å opprettholde denne situasjonen ved at hver hovedaktør endte opp med å ha sine egne medier. Den negative dekningen kan også sees som en konsekvens av at myndighetene og organisasjonene de representerte hadde en så sterk posisjon at det var mulig å bruke *RTV* på denne måten. Situasjonen i Novi Pazar skilte seg fra modellene for samhandling mellom nyhetsmedier og politiske aktører beskrevet av Wolfsfeld og Ericson ved at myndighetene – ”autoritetene” i Wolfsfelds terminologi - stod svært sterkt i forhold til opposisjonen eller ”utfordrerne”. Mens det er normalt at autoritetene har en sterkere posisjon enn utfordrerne i kraft av å ha større nyhetsverdi og definisjonsmakt (Wolfsfeld, i Cottle (red.), s. 81, 83; Ericson et al, s. 184-185)³³ ble denne posisjonen ytterligere styrket i Novi Pazar ved at det bosnjakiske nasjonalrådet, som var en del av samme ”samfunnspillar” som myndighetene, hadde status som offisiell representant for den

³² Ifølge den serbiske grunnloven har den også den albanske minoriteten rett til en slik organisasjon, som vil bli offisielt anerkjent av myndighetene som deres representant. Våren 2009 finnes det imidlertid fortsatt ikke noe albansk nasjonalråd.

³³ Wolfsfeld og Ericson et al beskriver riktig nok også samspillet mellom myndigheter, opposisjon og media i demokratiske samfunn, ikke i autoritære samfunn eller samfunn i overgang som Serbia.

bosnjakiske minoriteten i Serbia. Denne rollen var uavhengig av valg og det øvrige politiske spillet, og kunne dermed ikke utfordres gjennom f.eks. kritisk omtale uten at eventuelle utfordrere risikerte å fremstå som ”fjendtlige mot det bosnjakiske folket”. Myndighetene og det organisatoriske komplekset de tilhørte fikk dessuten ytterligere styrket posisjonen sin ovenfor andre (dvs. ikke-kommunale) medier gjennom å kontrollere *RTV*. Til sammen gjorde den sterke posisjonen og den ubegrensede tilgangen til *RTV* at myndighetene og miljøet rundt dem ikke var avhengige av andre medier for å nå ut til publikum. De kunne derfor bruke andre lokale nyhetsmediers avhengighet av kommentarer og informasjon fra dem som pressmiddel. De kunne nekte kontakt med Glas Sandžaka når det passet dem, og stille strenge krav til Jedinstvo om f.eks. å få produsere innslagene sine selv til gjengjeld for materiale som TV-stasjonen trengte for å fungere som lokal nyhetskanal. Uten kontakt eller materiale fra myndighetene og nasjonalrådet risikerte begge to å bli utdefinert som ”fringe media” som enten fremstod som alliert med opposisjonen eller som fullstendig uten tilgang til ”autoriserte kilder” og dermed også uten autoritet som nyhetsformidlere (Ericson et al, s. 4).

Den sterke posisjonen til autoritetene gav utfordrerne – opposisjonen og muftien – valget mellom to dårlige alternativer. Det ene var å bruke ”normale” strategier for å få tilgang til media, som å komme med nyhetsverdige utspill, kommentere og trekke i tvil autoritetenes handlinger og utspill og å kultivere gode relasjoner til media og forsyne disse med historier og bakgrunnsinformasjon (Ericson et al, s. 187, 191; Wolfsfeld, i Cottle (red.), s. 85, 91-92). Slike strategier var imidlertid vanskelige å bruke fordi situasjonen i Novi Pazar ikke var ”normal”. Fordi *RTV* var såpass kontrollert av myndighetene ville også forsøk på å bruke ”bakdøren” og ty til uvanlig og dermed nyhetsverdig adferd som f.eks. demonstrasjoner (Wolsfeld, i Cottle (red.) s. 87-88) antagelig blitt vinklet negativt og dermed bare styrket opposisjonens status som ”avvikere”.³⁴ De valgte derfor samme strategi som SDA brukte i opposisjon, nemlig å nekte ethvert samarbeid med *RTV*. Denne strategien kunne sees som en form for *enclosure*, dvs. å beskytte eller hegne om deler av aktiviteten for å hindre ugunstig medierepresentasjon (Ericson et al, s. 7-9), slik den også ble oppfattet som av redaktøren for *Radio 100+*, men en svært streng sådan der opposisjonen til og med forsøkte å holde *RTV* unna pressekonferanser, noe som vanligvis er et typisk eksempel på ”frontregionen” (Ericson et al 18-19). Imidlertid var det tvilsomt om denne strategien var like effektiv for dem som når

³⁴ Det er derimot ikke utenkelig at opposisjonspartiene forsøkte å bruke ”normale” strategier overfor serbiske riksmidier; Ljajićs rolle som koordinator for Sør-Serbia gav ham antagelig både autoritet og nyhetsverdi her selv om definisjonsmakten muligens for mange ble svekket av at han også var koordinator for samarbeid med Haag-domstolen. Jeg har imidlertid ikke gjort noen analyse av dette.

SDA og nasjonalrådet brukte den, i hvert fall for den politiske opposisjonen som manglet kapitalen muftien hadde som religiøs leder. Snarere er det grunn til å tro at den bidro til å marginalisere dem ytterligere slik at det ble enda lettere for myndighetene, SDA og nasjonalrådet å dominere den politiske diskursen gjennom *RTV* og å utdefinere opposisjonen som ”avvikere” (Wolfsfeld, i Cottle (red.), s. 86). ”Normale” relasjoner mellom medier og politikere slik det beskrives av bl.a. Ericson og Wolfsfeld kan derfor sies å ha brutt mer eller mindre sammen i Novi Pazar.

Den sterke posisjonen som den politiske pillaren rundt SDA hadde muliggjorde den voldsomme instrumentaliseringen av kommunale medier i Novi Pazar, men forklarte ikke i seg selv hvorfor den fant sted. Årsaken lå slik jeg ser det i en annen og vel så viktig forskjell mellom de to områdene. De politiske motsetningene i Novi Pazar var langt dypere enn de tilsvarende politiske motsetningene i Bujanovac. De handlet ikke bare om lokal politisk makt, men også om retten til å organisere og representere bosnjakene og dermed dypest sett å definere hva det ville si å være bosnjak. I Bujanovac var politikken derimot til daglig preget av ”normalt” samspill mellom partier. Imidlertid viste eksemplet fra parlamentsvalget at det var det fullt mulig for myndighetene i Bujanovac likhet med kollegene i Preševo å ”ta av silkehanskene” og åpenlyst bruke kommunalt eide medier til propaganda når de anså dette som viktig nok.

I hvilken grad styrte egentlig alt dette nyhetsproduksjonen i konfliktskapende eller konfliktdempende retning? I Novi Pazar var det naturlig å tro at bruken av *RTV* til å angripe opposisjonen måtte bidra til å opprettholde de politiske spenningene ved å stadig øke frustrasjonen hos motstanderne og dermed faren for nye politiske voldshandlinger. I Bujanovac virket det derimot som om de politiske myndighetene ønsket samarbeid mellom de etniske gruppene og integrering av albanere i den serbiske staten, og derfor lot RTB arbeide for dette. Selv om det var en viss uenighet om dette temaet var den langt unna de eksplosive motsetningene som fantes i Novi Pazar slik at denne politikken neppe skapte tilsvarende frustrasjon. Å bruke RTB til å oppfordre til å delta i valget kunne anses som et eksempel på ”instrumentalisering med ærlige hensikter” som tjente et konstruktivt formål, nemlig å integrere albanere i serbiske politiske strukturer. Likevel hadde det en problematisk side fordi det primært skjedde etter ordre ovenfra, slik at den konfliktdempende agendaen var en funksjon av myndighetenes politikk. Dersom den nåværende ledelsen erstattes av en mer nasjonalistisk eller forholdet mellom serbere og albanere endrer seg, for eksempel som

resultat av en ny krise rundt Kosovo og/eller Makedonia, er det sannsynlig at dette vil få konsekvenser for RTBs redaksjonelle linje og at i hvert fall den albanske redaksjonen vil bli et talerør for separatisme eller etnisk hat. Kontakt og dialog med alle parter ble også vanskeliggjort av den politiske konteksten i Novi Pazar, noe som gjorde det svært vanskelig for de fleste lokale mediene å fungere som debattforum. Dette var annerledes i Bujanovac, der de fleste mediene så ut til å være åpne for alle parter, både politisk og etnisk. Imidlertid er det grunn til å tro at også dette primært var en konsekvens av den politiske situasjonen, som var mindre polarisert enn i Novi Pazar slik at dette også kunne endre seg i et annet politisk klima, i hvert fall for RTBs del. Dersom RTB i større grad ble en propagandakanal for mer uforsonlige myndigheter er det sannsynlig at opposisjonen ville gått til en tilsvarende boikott som i Novi Pazar og at dialogen mellom etniske grupper i stor grad ville opphøre.

Kapittel 7 – Den økonomiske konteksten

7.1 Den økonomiske situasjonen for mediebedrifter

De to områdene der jeg gjorde undersøkelsen var blant de fattigste i Serbia, med høy arbeidsledighet og begrensede midler til investeringer og kjøp av reklametid. Nyhetsmediene ble preget av de økonomiske vanskelighetene, og representanter for samtlige medier klaget i forskjellig grad over mangel på midler og utstyr. Representanter for fjernsynsmediene i Novi Pazar – RTV og Jedinstvo - var imidlertid helt klart mer fornøyde, eller i det minste mindre misfornøyde, enn de fra de trykte mediene. Redaktøren for den kommersielle og fullstendig reklamefinansierte kringkasteren Jedinstvo viste til gode seertall og tilsvarende gode reklameinntekter. Den som var mest fornøyd av alle var imidlertid RTV. RTV var finansiert av lokale myndigheter, som også hadde gitt stasjonen en egen, gratis bygning i sentrum av byen, og var derfor ikke avhengig av å tjene penger på reklame selv om dette utgjorde en økende del av finansieringen (30% sommeren 2006). Mens medarbeiderne var takknemlige mot myndighetene var de derfor også stort sett positive til privatisering. Redaktøren anså økningen i reklameinntekter som et tegn på popularitet, og på at de lyktes i å henvende seg til både bosnjaker og lokale serbere: *”Det er en serbisk stereotypi om at vi favoriserer bosnjaker. Men jeg tror den blir motbevist nå, og at vi har fått flere serbiske seere. For eksempel er det flere serbiske firmaer og individer som ber om annonseplass.”*(Redaktør, RTV, Novi Pazar).

Radiostasjonen *Radio 100+* var privat og delvis reklamefinansiert, selv om reklameinntektene bare utgjorde 10% av budsjettet. Redaktøren forklarte de lave inntektene med at de forsøkte å være balanserte og kritiske, og med at forretningsfolk som sympatiserte med henholdsvis Ljajić eller Ugljanin foretrakk å støtte medier med samme politiske innstilling. I mangel av reklameinntekter var stasjonen avhengig av hjelp utenfra. Det uavhengige nyhetsbyrået BETA, som hadde vært med å grunnlegge dem, gav dem fortsatt *”alt de trengte”*, inkludert nyheter utenfor de tre kommunene Raška, Sjenica og Tutin. De fikk også teknisk hjelp fra kringkastingsnettverket ANEM, som siden 1996 har knyttet sammen uavhengige lokale kringkastere over hele Serbia og hjulpet til med utveksling av programmer og slik minsket utgiftene deres. Nettverket ble også kreativt, i form av en “radiobro” som gjorde det mulig å ha ukentlige debatter mellom gjester i Novi Pazar og Beograd. Stasjonen hadde hverken planer eller ønsker om å øke sendetid eller geografisk dekning, men ønsket ganske enkelt å opprettholde en mest mulig profesjonell nyhetsdekning. Den trykte ukeavisen

Glas Sandžaka hadde også en del reklameinntekter, men så hovedsakelig ut til å bli finansiert gjennom løssalg i kiosker og av gateselgere i samtlige Sandžak-kommuner. Sommeren og 2006 hadde den også gateselgere eller ”strandselgere” på Montenegro-kysten, der mange fra Sandžak ferierte. Ifølge medarbeidere jeg snakket med fikk de drahjelp i form av gratis trykking, uten at vi kom inn på hvor og hvorfor (som nevnt i forrige kapittel mente en representant for Sandzaks menneskerettskomite at SDP og Rasim Ljajić som betalte for trykkingen). I en samtale fortalte en Glas Sandžaka-journalist at SDA-myndighetene og støttespillerne deres hadde forsøkt å presse dem ut gjennom økonomiske sanksjoner. De lokale myndighetene gav bevilgninger til kioskdirift, og brukte disse – eller muligheten til å se gjennom fingrene med manglende bevilgninger - til å styre hvilke aviser som kunne og ikke kunne selges. Ifølge journalisten var dette hovedgrunnen til at avisen ikke tok sjansen på å trykke historier om det presset de ble utsatt for fra de lokale myndighetene: *”Derfor skriver vi ikke om det, de har en stor organisasjon og vi har problemer med mange kiosker. Regjeringen gir folk kiosker, og derfor vil ikke disse kioskene selge oss. Dvs. kioskene er ulovlig oppført, men regjeringen ser gjennom fingrene mot at de er 'us men'.*” (Journalist, Glas Sandžaka, Novi Pazar) .

Også i Bujanovac var det representanter for fjernsynsstasjoner som var mest fornøyde med situasjonen. Hos den kommersielle og reklamefinansierte kringkasteren *TV SPEKTRI* fortalte en optimistisk teknisk ansvarlig at de dersom de fikk råd snart ville ekspandere virksomheten med flere egenproduserte programmer, særlig underholdningsprogrammer, som kunne selges videre til stasjoner i Kosovo. I motsetning til *RTV* hadde den kommunalt eide kringkasteren *RTB* lite reklameinntekter, noe redaktøren begrunnet med at det bodde få mennesker i området de dekket, og ble derfor hovedsakelig finansiert av kommunen over budsjettet. Han var derfor mer skeptisk til privatisering enn kollegene i *RTV* var. *RTB* så imidlertid heller ikke ut til å lide noen nød. Den utmerket seg blant de lokale mediene ved å ha råd til å ha et forholdsvis stort antall fast ansatte medarbeidere der andre i større grad baserte seg på freelancere. Redaktøren innrømmet at stasjonen var overbemannet, og regnet med at dette ville endre seg på godt og vondt etter en eventuell privatisering.

Det albanskspråklige nyhetsmagasinet *Perspektiva* ble til tross for noe reklame primært finansiert det serbiske utdanningsdepartementet (80 % av finansieringen i 2007), som del av Serbias multikulturelle forpliktelser i forhold til minoriteter,) og andre, uspesifiserte statlige etater. Støtten fra departementet var en del av Serbias forpliktelser overfor minoriteter, nedfelt

i informasjonsloven (Rapport til Europarådet, s. 167-169)³⁵. Redaktøren fortalte at de i 2006 også fikk økonomisk støtte fra OSSE, som har støttet flere andre minoritetsprosjekter (Rapport til Europarådet, s. 49), og kunne i den forbindelse vise meg et brev fra den norske ambassaden. I likhet med Glas Sandzaka ble også Perspektiva sagt å være politisk finansiert, av det det nasjonalistiske albanske partiet LDP: ”(De) er støttet av Musliu. Han finansierer dem! Heldigvis er de små, med lite materiale. Perspektiva er kontrollert av ekstreme albanere!” (Redaktør, TV017, Vranje). Den serbiskspråklige månedsavisen *Srpski Venac* hadde det vanskeligere enn noen andre medier i Sør-Serbia og kanskje også i Novi Pazar. Den hadde gått fra å være ”offisiell” lokalavis, med støtte fra både sosialistpartiet og de daværende lokale myndighetene, men var i dag henvist til inntekter fra abonnementer og annonser. Dette var ikke nok, *Srpski Venac* hadde etter hvert blitt nødt til å kutte opplaget ned til 8000 eksemplarer i måneden, og gå over fra å komme ut på ukentlig til månedlig basis.

TV017 i Vranje var eid og finansiert av organisasjonen ABC (Fred, Sikkerhet og Toleranse) som igjen ble støttet av en rekke internasjonale fond og organisasjoner. I likhet med Radio 100+, som den delvis delte redaksjonell linje med, var den altså ikke istand til å klare seg på reklameinntekter. Redaktøren så heller ikke samarbeid med myndighetene som noen mulighet selv om dette hadde vært aktuelt – han ønsket ikke å ta imot noe fra dem fordi dette ville åpne for instrumentalisering eller press. Også det tospråklige og politisk uavhengige tidsskriftet Hapi Korak ble i stor grad finansiert ved hjelp av støtte fra Norsk Folkehjelp – som også støttet den uavhengige avisen Vranjske Novine som samme redaktør - og det amerikanske utenriksdepartementet via USAID.

7.2 Påstander om salg av sendetid

Som nevnt mente mange i Novi Pazar at *TV Jedinstvo* ikke var politisk nøytrale, men støttet opposisjonen. Interessant nok hevdet en talsmann for SDP på eget initiativ det motsatte, nemlig at stasjonen i praksis hadde slagside til fordel for SDA fordi den blant annet ble finansiert av å selge sendetid til politikere, organisasjoner og andre. Selv hevdet redaktøren at stasjonen prinsipielt var åpne for alle, noe som også stort sett ble bekreftet av andre informanter. Dersom det stemte at stasjonen solgte sendetid var derfor motivet antagelig kommersielt og ikke politisk. Dette var også SDP-talsmannens mening: ”*Jedinstvo* har

³⁵ Full tittel: *Second report submitted by Serbia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities.*

kontrakt med ordføreren, og de (myndighetene eller SDA) betaler for sendetid på Jedinstvo over budsjettet. Dermed får de støtte derfra også. Derfor har de alltid overskrifter om ham og om hans besøk på byggeplasser osv. Han er også partisjef, og dermed blir dette valgpropaganda. Det koster 7 euro per sekund. (...) Alle partiene får plass i Jedinstvo, men mest SDA fordi de betaler for det". Påstanden kom fra en politisk motstander av myndighetene, og det ville derfor vært mulig å avfeie den som utslag av en kultur der denne typen beskyldninger satt løst. Den ble imidlertid delvis bekreftet av andre. Den tidligere RTV-redaktøren mente at *"i politisk dekning tar de et økonomisk utgangspunkt, basert på markedet. De som betaler får plass"*, og av en talsmann for menneskerettighetsorganisasjonen *Urban-in* som fortalte at de var nødt til å betale Jedinstvo for å komme på TV, noe de ikke hadde råd til.

Som hos *TV Jedinstvo* hevdet representanter for den kommersielle fjernsynsstasjonen *TV SPEKTRI* Bujanovac at de dekket all lokal politikk og gav plass til alle partier, noe som egentlig ikke ble motsagt av andre informanter. Samtidig kom det også her enkelte påstander om at den politiske dekningen tok økonomiske hensyn og at de tok seg betalt for å formidle politiske budskap. Den omtalte journalisten fra RTB og *Perspektiva* beskrev det slik: *"De (dvs. TV SPEKTRI) sier alltid at de ikke er kommunale, dvs. at de ikke er finansiert over budsjettet. Men de gjør akkurat det samme (som RTB). Jeg vet ikke om de får svarte penger for å gjøre det samme som RTB. Jeg tror ikke det finnes noen fri lokal kringkasting i Preševodalen"* (Journalist, RTB og *Perspektiva*). Redaktøren selv benektet disse påstandene, mens en annen av de tre grunnleggerne beskrev salg av sendetid som en del av den vanlige finansieringen: *"Noen ganger organiserer vi debatter om større problemer som for eksempel om kloakken i Veliki Trnvac. Vi organiserte denne debatten selv. Men etterpå kom direktøren for vann i kommunen selv, og forklarte grunnen til problemene for folk. Og han betalte for sendingen herfra. Vi har også hatt noen andre lignende sendinger."* I mangel av annet "bevismateriale" får den samme politikeren og menneskerettighetsaktivisten som fortalte om bruken av RTB til å agitere for valgdeltagelse i det omstridte parlamentsvalget 2007 være siste "vitne" her. I samme forbindelse hadde han vært med på å kjøpe positiv dekning fra *TV SPEKTRI* og en tilsvarende privat TV-stasjon i Preševo. På samme måte som han var fullstendig klar over problemene med å bruke kommunalt fjernsyn til propaganda var han klar over at støtten fra *TV SPEKTRI* var kommersielt motivert, og over problemene dette medførte: *"De støttet oss fordi de var private, og fordi vi betalte for kampanjen. Men det var ikke noen redaksjonell linje, de støttet oss bare fordi vi betalte dem. (Er ikke dette problematisk?) Jo, det kan være det. De har ikke egne, autentiske programmer. Men vi*

betalte, og de støttet oss. Det betyr at dersom de som ville ha boikott hadde betalt mer ville de støttet dem!”

7.3 Den økonomiske situasjonen for journalister

”(…)Det er ikke lett å være journalist her og finne jobb.” (Hvorfor ikke?) ”Fordi alt du gjør her er for altfor lite penger. Jeg må hjelpe familien min på ni, det er bare jeg som arbeider så de trenger meg. Jeg må jobbe her, i RTB og i en avis i Kosovo for å skaffe penger til familien. Karrieren min og fremtiden - det er bedre å ikke tenke på den (..)I Kosovo får jeg 150 euro i måneden for tre artikler. Her får jeg litt fra Perspektiva, litt fra RTB. Jeg må bo hos familien og har ikke råd til ferie eller bil. Jeg må alltid passe på i slutten av måneden.” (Journalist, Perspektiva og RTB (Bujanovac).

Mange av journalistene jeg intervjuet klaget over dårlig råd³⁶, og nesten alle oppgav at de arbeidet for mer enn ett nyhetsmedium, hovedsakelig gjennom freelanceoppdrag. I Novi Pazar var det i de fleste tilfellene snakk om korrespondentoppdrag for serbiske riksmidier og tildels også utenlandske medier. De klart vanligste nasjonale mediene var avisen *Blic* og nyhetsbyrået *BETA*, altså ”liberale” medier med bakgrunn fra opposisjonen mot det tidligere regimet, mens det vanligste internasjonale var *Radio Free Europe*. Så vidt jeg så fantes det ingen skiller mellom serbere og bosnjaker. Begge arbeidet for serbiske medier, og ingen av de bosnjakiske journalistene jeg snakket med var tilknyttet f.eks. Sarajevo-aviser eller kringkastere. Det eneste unntaket jeg fant fra dette mønsteret var den daglige lederen for *RTV* i Novi Pazar, som ved siden av det ”obligatoriske” *BETA* skrev for de to konservative og populistiske tabloidavisene *Kurir* og *Glas Novosti* og dessuten dekket Sandžak og Serbia for tyrkiske medier, antagelig på grunn av kontakter han hadde knyttet da han studerte journalistikk i Istanbul³⁷. Han var dermed det eneste eksemplet jeg fant på bosnjakisk kontakt med islamske land.

Også i Bujanovac var det vanlig at journalistene var korrespondenter for nasjonale og internasjonale medier. I motsetning til i Novi Pazar fantes det imidlertid et etnisk skille. Mens Serbiske journalister representerte de samme Beograd-mediene som kollegene i Novi Pazar,

³⁶ Dette var primært et samtaletema i Bujanovac, men ingen ting tilsa at journalister i Novi Pazar hadde det bedre økonomisk.

³⁷ En utdannelse kritikere mente Suljeman Ugljanin hadde betalt for.

dekket albanerne området for Kosovo-aviser³⁸. Kosovo-avisene var fra hele det politiske spekteret, og det så ikke ut til å være noen korrelasjon mellom lokale medier og Kosovo-aviser. Redaktøren og journalisten jeg intervjuet hos *Perspektiva* representerte for eksempel henholdsvis den liberale og kritiske avisen *Koha Ditore* og den nasjonalistiske *Bota Sot*, uten at dette så ut til å gå ut over samarbeidet i redaksjonen. I motsetning til i Novi Pazar var det helt vanlig å ta oppdrag for flere lokaler medier, også på tvers av det journalistene selv oppfattet som politiske skillelinjer, noe som ville vært utenkelig i det polariserte Novi Pazar. Et eksempel på dette var den siterte journalisten, som både arbeidet for *Perspektiva* og RTB, og som problematiserte det å måtte arbeide for såpass mange ulike medier. Han anså RTB for å være politisk ubalansert til fordel for lokale myndigheter, men så seg likevel nødt til å arbeide for stasjonen, og var villig til å pålegge seg den nødvendige selvsensuren. Interessant nok hadde han andre standarder når det gjaldt Kosovo-aviser: Han var ikke villig til å skrive for flere Pristina-aviser på en gang. Dette var hans egen avgjørelse, som han begrunnet med at de hadde ulikt politisk ståsted og at det ville stride mot hans egne profesjonelle standarder: ”Er det problematisk å jobbe for så mange forskjellige medier? *Nei, bare med to (dvs. flere) medier fra Kosovo. Hvorfor? Fordi alle mediene der har ulike syn på alle problemer. De har ulik politisk posisjon. Jeg har ikke rett til å skrive for ulike medier under mitt eget navn.*” (Journalist, *Perspektiva* og RTB, Bujanovac).

7.4 Utenlandske donorerers rolle

Utenlandske donorer var primært til stede i Novi Pazar i form av støtte til *Radio 100+*. Stasjonen hadde blitt grunnlagt med utstyr fra det franske utenriksdepartementet, og hadde mottatt økonomisk støtte fra blant annet Norsk Folkehjelp, IREX og OSSE (samtale med Emil Jerevic, Norsk Folkehjelp)³⁹. I Bujanovac og Sør-Serbia så derimot langt på vei de fleste lokale mediene jeg snakket med ut til å støtte seg til ulike former for hjelp utenfra. Donorene i Sør-Serbia var blant annet OSSE, som hadde eget kontor i Bujanovac, Norsk Folkehjelp og USAID.⁴⁰ Støtten inkluderte blant annet hjelp til opprettelse, utstyr og daglig drift, og prosjekter for opplæring og trening av journalister (Lokal OSSE-representant, Bujanovac). I følge to representanter jeg snakket med var formålet med OSSEs nærvær å bedre samarbeidet mellom de etniske gruppene, og integrere minoriteter i lokale

³⁸ Jeg vil være forsiktig med å lese for mye inn i akkurat dette på grunn av språkbarrieren.

³⁹ Jeg snakker her om den lokale mediesektoren. Det er fullt mulig at menneskerettighets- og tilsvarende organisasjoner mottok støtte utenfra til sine prosjekter.

⁴⁰ Andre nasjonale hjelpeorganisasjoner kan naturligvis ha vært like sterkt inne, jeg ser det ikke som usannsynlig at intervjuobjektene spesielt trakk frem Norsk Folkehjelp fordi jeg var norsk.

institusjoner, ikke minst i lokale medier. Organisasjonen betalte derfor lønnen for albanske journalister i den kommunale fjernsynsstasjonen i Medvedja og serbiske i Presevo. Andre tiltak hadde som formål å bedre journalistenes ferdigheter, særlig når det gjaldt det representantene kalte ”demokratirelaterte spørsmål”, herunder dekningen av valg, samt å bedre dekningen av betente temaer som krigsforbrytelser, organisert kriminalitet og korrupsjon (OSSE-representant, Bujanovac). Norsk Folkehjelp så ut til å ha tilsvarende mål, men var spesielt opptatt av å hindre at konfliktene rundt Kosovo skulle ”spille over” og arbeidet i den forbindelse med å støtte medier som kunne sikre innbyggerne i hele Sør-Serbia korrekt informasjon, motarbeide ettervirkningene av mange år med propaganda og bygge broer mellom de etniske gruppene; Hapi Korak var derfor en sentral samarbeidspartner. (samtale med serbiskrepresentant for Norsk Folkehjelp).

Mens denne oppgaven ikke er en oversikt over donoraktivitet i Serbia var det tydelig at det var mange forskjellige donororganisasjoner til stede, og at disse kunne ha delvis forskjellige formål med tiltakene sine som ikke alltid trakk helt i samme retning slik flere av intervjuobjektene mine så det. Redaktøren for *TV017* og en medarbeider i organisasjonen ABC mente begge at prosjektene for integrering av minoriteter i media hadde vært mislykket. De hadde ikke skapt multietniske medier der begge grupper jobbet sammen slik de gjorde det i Hapi Korak, bare ført til at RTB hadde opprettet en egen, adskilt albansk redaksjon og at det hadde kommet til albanske medier som *TV SPEKTRI* og *Perspektiva*. I stedet for integrering var støtten i praksis bare en favorisering av albanskspråklige medier, som etter redaktørens mening ofte hadde et nasjonalistisk tilsnitt eller var dominert av nasjonalister. Han var like negativ til at donorene ukritisk støttet medier som med lav profesjonell kvalitet: ”*Dessverre støtter Norge denne situasjonen. Ambassadør Hans Ola fra Norge er leder for OSSE i Beograd nå. Ikke misforstå, men de vet ikke hvordan de bør bruke pengene, så de finansierer amatørisme. De laget en skole for journalister i Vranjska Banja med serbere, roma og albanere der målet var å bli multietniske journalister. Men de (dvs. journalistene) gjorde ingenting! I dag har vi 30 personer i Bujanovac og Preševo som kaller seg journalister men som ikke skriver et ord - de er journalistiske analfabeter!*” (Redaktør, *TV017*, Sør-Serbia). En annen som var kritisk, riktig nok på et annet grunnlag, var redaktøren for den serbiskspråklige avisen *Srpski Venac*. Siden den var i dårlig økonomisk forfatning hadde han flere ganger søkt om støtte fra nasjonale og internasjonale organisasjoner, uten hell (han spurte forøvrig i begynnelsen av intervjuet om jeg kanskje kunne hjelpe til med å ordne noe fra Norge!) Under intervjuet viste han flere ganger frem diplomer og medaljer som han hadde fått gjennom et

langt liv som journalist – som han var tydelig stolt over – mens han klaget sin nød: ”Se på utmerkelsene mine! Hvert år får vi utmerkelse fra ulike organisasjoner - unntatt fra NGO’er. For eksempel fra militæret, fra koordineringsutvalget for Sør-Serbia, fra regjeringen, sportsklubber og andre - men ikke fra NGO’er.” Mens han i begynnelsen forklarte avslaget med at avisen var på serbisk. beveget han seg etter som samtalen utviklet seg mer og mer over mot argumentasjon basert på rykter, og derfra videre mot rene konspirasjonsteorier. Disse omhandlet spesielt Vranjske Novine, en serbiskspråklig avis i Vranje med samme redaktør som Hapi Korak: ”De favoriserer albanske medier. For eksempel fikk Perspektiva fem milliarder dinarer i donasjoner fra NGO’er, hørte jeg fra en journalist som arbeider der (...) Vi har vært hos dem (dvs. OSSE) og presentert oss, besøkt dem, søkt om hjelp, men har ikke en gang fått svar! Jeg vet ikke hvorfor - kanskje fordi vi er på serbisk? Selv om dekningen vår er multi-etnisk⁴¹ har vi ikke fått svar. Vi presenterte oss for UNDP, men uten å bli akseptert. Vi ville bruke det til utdanning og trening, og få 2-3 journalister til her. Men de aksepterte oss ikke. (...) De (dvs. Vranjske Novine) får masse penger og donasjoner fra ulike NGO’er - for 5-6 år siden fikk de utstyr for tusenvis av mark, trykkeutstyr. (Hvorfor det?) Jeg vet ikke om informasjonen er korrekt, men de skal ha konspirert med NGO’er, og ble derfor favorisert. Jeg vet ikke hvem som drev lobbyvirksomhet.” (Redaktør, Srpski Venac, Bujanovac).

7.5 Oppsummering og midlertidige konklusjoner

Både i Bujanovac og Novi Pazar var det fjernsyn som klarte seg best økonomisk, mens trykte medier og radiostasjoner med egen nyhetsdekning slet med å overleve. Til tross for at begge områder var svært fattige, og til tross for at kommunalt eide fjernsynsstasjoner tok sin del av reklameinntektene slik at man langt fra kunne snakke om noen ”level playing field” (Kumar, s. 20), var markedet godt for reklamefinansiert TV. Novi Pazar klarte også å opprettholde en privateid ukeavis, som riktig nok stadig var nær ved å gå inn, og som kanskje ikke ville klart seg uten gratis trykking. *TV Jedinstvo* og *TV SPEKTRI* så ut til å være minst like politisk uavhengige og balanserte som de kommunale kringkasterne, i *Jedinstvos* tilfelle langt mer balansert enn *RTV* fordi alle partene i den politiske konflikten i motsetning til hos *RTV* var til stede i sendingene. Reklamefinansiering så imidlertid ut til å kreve politisk forsiktighet, noe som nødvendigvis begrenset private mediers mulighet til å drive kritisk journalistikk og til å fungere som debattforum for vanskelige temaer. Det virket også som om private mediers

⁴¹ Det var svært uklart hva han mente med dette. Mest sannsynlig siktet han til at de gjengav alle offentlige uttalelser uansett om det kom fra serbiske eller albanske myndighetspersoner, kanskje var det også en ”floskel” for å vise at han støttet det han oppfattet som den nåværende politiske linjen.

uavhengighet ble begrenset av trusselen om ulike former for press, som i begge områder ble nevnt som en reell mulighet.

Både påstandene om salg av sendetid og om politisk finansiering var problematiske. Om de stemte – noe det var grunn til å tro at de gjorde – var begge deler en form for ”frivillig instrumentalisering” der mediene lot seg bruke av aktører som ønsket å påvirke den politiske prosessen. Salg av sendetid skilte seg fra andre former for instrumentalisering - inkludert politisk finansiering - fordi den ikke hang sammen med klientelisme (Hallin/Mancini, s. 58-59), men ville likevel ha mange av de samme konsekvensene som å gjøre det vanskeligere for publikum å få korrekt informasjon, svekke tilliten til mediene som pålitelige formidlere og åpne det for bli brukt som propagandakanaler under en eventuell konfliktopptrapping. Som Urban-In representanten pekte på gjorde også salg av sendetid det vanskeligere for aktører med mindre ressurser (som sivilsamfunnet) å slippe til med sine initiativer.

Det var vanskelig å se journalistenes økonomiske situasjon som en egentlig funksjon av medienes utover at det så ut til å være større mulighet for en trygg, fast jobb i kommunalt eide medier som ikke var like avhengige av økonomiske hensyn, selv om muligheten for å få jobb der så ut til å ha sammenheng med politisk lojalitet. Siden mange av journalistene delvis levde av freelanceoppdrag ble deres økonomiske situasjon i høy grad påvirket av den politiske konteksten, som avgjorde om det var mulig å jobbe for flere lokale medier.

En artikkel fra medietidsskriftet Media Online, basert på en nasjonal undersøkelse, tegner et bilde av serbiske lokaljournalister som underbetalte, desillusjonerte, ute av stand til å motsette seg redaksjonelle avgjørelser av frykt for å miste jobben og avhengige av å arbeide for flere medier for å få endene til å møtes (*Journalism in Serbia: Degraded, humiliated*; se også Gross, s. 105). Beskrivelsen bekrefter hjertesukket til den albanske journalisten over situasjonen sin, og over å måtte jobbe for RTB til tross for at han mislikte den redaksjonelle linjen dypt. Selv om dette selvsagt ikke er noen god situasjon for journalistene kunne det likevel ha utilsiktede, positive konsekvenser fra et konfliktsynspunkt at journalistene ble ”presset” til å arbeide for mange forskjellige lokale og nasjonale medier. Dekningen av de to områdene ville antagelig vært dårligere, kanskje også direkte feilaktig og ryktebasert, om ikke lokale journalister hadde vært involvert som korrespondenter. Dersom den økonomiske situasjonen ”tvang” serbiske og albanske journalister i Bujanovac til å produsere nyhets saker for RTB og *Perspektiva* (som også tok inn artikler av serbiske journalister) i stedet for å holde seg i sine egne, monoetniske medier kunne dette generere nettverk som på sikt bidro til at

deres versjoner av situasjonen nærmet seg hverandre og dermed påvirket nyhetsdekningen andre steder (Mertus, s. 1-13).

Sør-Serbia skilte seg fra Sandzak ved at langt flere av mediene mottok ulike former for støtte utenfra. Disse støtteordningene illustrerte en rekke problemstillinger rundt dette. For det første viste det at tildeling av økonomisk støtte til noen medier og ikke andre lett vekket misunnelse og mistenksomhet hos de som ikke fikk, for eksempel redaktøren for *Srpski Venac* (Kumar, s. 22, 89). Kritikken fra redaktøren for *TV017* så derimot til å henge sammen med at det fantes en lang rekke forskjellige støttetiltak, med ulike formål inkludert støtte til minoritetsmedier (herunder *Perspektiva*), multietniske medieprosjekter (som *Hapi Korak*) og uavhengige medier, ofte medier med bakgrunn fra opposisjonen mot det tidligere regimet. Støtten kunne ha en rekke formål. Mens *Perspektiva* og *TV SPEKTRI* var monoetniske albanske medier, noe redaktøren for *TV017* kritiserte, kunne det etter min mening likevel være verdifullt at de hadde fått etablere seg fordi de kunne bidra til å informere om og dermed bygge tillit til den serbiske staten hos albanerne, ikke minst de som ikke var fullt tospråklige (Riggins, s. 8-9). Både *TV SPEKTRI* og *Perspektiva* var dessuten lokalt forankret i motsetning til Pristina-mediene, og tok derfor nødvendigvis opp saker som gjaldt begge grupper. De var dermed med på å skape en lokal identitet i motsetning til at albanere i Sør-Serbia utelukkende identifiserte seg med Kosovo og landsmenn der.

Kapittel 8 – Den profesjonelle konteksten del 1: Medienes organisering

8.1 Den interne arbeidsdelingen i redaksjonene

Spesialiserte arbeidsområder innad i redaksjonene eksisterte i varierende grad i Novi Pazar. Den minst spesialiserte redaksjonen så ut til å være hos *Glas Sandzaka*. Journalistene jeg snakket med så ut til å stå mer eller mindre fritt til å skrive om hva de ville, og kunne ha svært spredte interesseområder, selv om kultur så ut til å være et fellestrekk – ikke unaturlig siden avisen var grunnlagt av det litterære tidsskriftet *Sent* og det skjønnlitterære forlaget *Sanapres*, og mange av medarbeiderne selv var skjønnlitterære forfattere. Da jeg spurte om å få snakke med ”politisk ansvarlig” ble jeg for eksempel henvist til en journalist som skrev om politikk, kultur og litteratur, og som gav meg en egen diktsamling i løpet av samtalen. En annen journalist jeg snakket med var utdannet jurist og arbeidet mye med organisert kriminalitet, samtidig som han var opptatt av historie og litteratur og skrev skuespill ”*som Ibsen*”. Også hos *Radio 100+* var det overlappende arbeidsområder, og jeg endte opp med å snakke med redaktøren, selv om journalistene i likhet med radiostasjonen som sådan så ut til å ha til felles at de var forholdsvis samfunnsengasjerte,.

De to fjernsynsstasjonene *Jedinstvo* og *RTV* hadde derimot egne journalister med politiske nyheter som spesialområde. Hos *RTV* var dette redaktøren for aktualitetsprogrammet, som for øyeblikket hadde ansvar for dekningen av det nært forestående valget. I følge den tidligere redaktøren var arbeidsoppgavene hos *RTV* svært skarpt inndelt, faktisk så skarpt at egne journalister hadde ansvar for å dekke sivilsamfunnet, humanitære saker og endog elektriske firmaer. Mange av disse arbeidsoppgavene var imidlertid i praksis uoffisiell suspensjon: ”*Akkurat nå sitter jeg på ’reservebenken’ etter at Ugljanin fikk tilbake makten. Hans folk har tatt nøkkelposisjonene i redaksjonen. De antar at jeg er en motstander av hans politikk, så jeg jobber fra ni til fem med NGO’er og humanitære saker. På grunn av gjenvalgkampanjen hans og dekningen av det han gjør i felten er det ofte liten plass for slike programmer. Dette gjelder også andre kolleger som er motstandere av ham her i byen. Jeg må nevne en tidligere kollega som bare kan dekke elektriske firmaer. Han kan bare lage to innslag i løpet av 15 dager. Jeg blir bedt om å jobbe hver dag, men har lite å gjøre og har derfor gått ned i lønn!*” (Tidligere redaktør, *RTV*, Novi Pazar).

Også i Bujanovac virket det som om spesialiseringen var klarest hos den kommunale

fjernsynsstasjonen RTB: ”Vi er for få, men det er 2-3 medarbeidere som er mer opptatt av politikk. De dekker regelmessig det som skjer innenfor politikk her. Andre er mer fokusert på helse eller utdanning” (Albansk redaktør, RTB, Bujanovac). Spesialiseringen virket mindre absolutt enn hos RTV i Novi Pazar, en forholdsvis fersk journalist jeg snakket med fortalte f.eks. at hun arbeidet med ”politikk, sport og kultur”. De konkrete arbeidsoppgavene ble fordelt på daglige morgenmøter ledet av redaktøren, og kunne variere fra dag til dag: ”Jeg hører på hva de planlegger å gjøre, og vurderer sakene. Dersom det er for mange saker vurderer jeg hvor viktige de er eller om de bør overlates til noen andre. Jeg instruerer for eksempel journalistene om temaene - hva er det som er viktig her? Hvem bør spørres ut om dette? For eksempel dersom saken angår skoler, hvilke lærere bør vi snakke med? Jeg forsøker å få frem alle sider i problemet. Når journalistene er tilbake må jeg se over sakene og finne ut om det er noe der som det er nødvendig å korrigere.” (Albansk redaktør, RTB, Bujanovac). Heller ikke hos Perspektiva så det ut til å være noen egentlig spesialisering, journalisten jeg snakket med skrev for eksempel ”om alt – politikk, sport og økonomi”. Det serbiskspråklige avisen *Srpski Venac* hadde bare fire journalister, noe redaktøren klaget over var alt den hadde råd til. Disse fire dekket antagelig alle typer nyheter, i nummeret jeg fikk var flertallet av artiklene skrevet av redaktøren selv (*Srpski Venac*, 29.4.05).

Av forskjellige grunner var det vanskelig å gi noen vurdering av arbeidsdelingen hos de to Vranje-mediene. For Hapi Korak var det viktigste at samtlige artikler skulle skrives av serbere og albanere i fellesskap. Den var også et idealistisk prosjekt der de fleste medarbeiderne, både redaktør og journalister, arbeidet for andre lokale medier og antagelig tok med seg sine eventuelle spesialfelter derfra. *TV017* var nystartet da jeg besøkte den, og hadde foreløpig bare korte sendinger.

8.2 Redaktørenes rolle

Redaktørenes posisjon i organisasjonen og innflytelse på den redaksjonelle linjen varierte også fra medie til medie. *Glas Sandzaka* så ut til å ha den flateste strukturen i Novi Pazar. Redaktøren hadde samme bakgrunn som de andre medarbeiderne, og jeg fikk inntrykk av at han mest var en ”første blant likemenn”. Den mest hierarkiske ”kommandostrukturen” så derimot ved første øyekast ut til å være hos RTV. Slik den tidligere redaktøren beskrev det styrte etterfølgeren med ”jernhånd”, både når det gjaldt tildeling arbeidsoppgaver og generell personalpolitikk. Det meste av kontakten med de viktigste nyhetskildene, dvs. myndigheter og

politiske institusjoner, gikk gjennom redaktøren, som deretter tildelte journalistene oppgaver⁴². Fordi den tidligere redaktøren var en av de som for tiden var ”satt på sidelinjen”, fikk hun ingen oppgaver, og hadde derfor lite annet å bruke dagene til enn å ”lese aviser, løse kryssord og oppgaver(...)Invitasjoner til konferanser og hendelser går ikke ut til oss fordi redaktøren hindrer og forbyr det.” (Tidligere redaktør, RTV, Novi Pazar). Andre informanter tegnet et bilde av en redaktør med langt mindre personlig innflytelse over organisasjonen, og enda mindre over den redaksjonelle linjen. Når det gjaldt kontroll over organisasjonen var denne nødvendigvis begrenset - det var en kjensgjerning at det tidligere hadde vært mulig for en gruppe medarbeidere å trosse både redaktør og styre, og true med å paralisere stasjonen, under den SDA-ledede streiken i 2006. Det virket også som om redaktøren for aktualitetsprogrammet - som jeg ble sendt til da jeg bad om å få snakke med en journalist med ansvar for politikk - arbeidet mer eller mindre selvstendig, og mottok sine egne invitasjoner og pressemeldinger. Ut fra samtalen min med redaktøren virket det heller ikke som om hun hadde noen særlig kontroll over den redaksjonelle linjen, samtidig som hun klaget over at hun likevel ble hovedskyteskive for kritikk mot stasjonens nyhetsdekning. Hun nevnte flere ganger konkrete ting hun gjerne ville endre på, både når det gjaldt programprofil og redaksjonell linje, ikke minst andelen av politikk og måten denne ble dekket på. Hver gang fulgte hun imidlertid opp med at disse tingene var vanskelig å endre på, at det ikke var opp til henne å bestemme, at hun ikke tok avgjørelsene alene, eller at det var opp til styret osv.

Redaktøren for *Radio 100+* presenterte seg som ”redaktør, direktør og journalist”, hadde vært med å grunnlegge stasjonen og laget i motsetning til kollegaen i *RTV* som var forholdsviss passiv her stadig egne innslag og programmer: ”Jeg tenker alltid på meg selv som journalist. 70% av arbeidet mitt er å være journalist. Jeg lager nyheter, har programmer, skaper programmer og snakker med folk som deg.” Han spilte en nøkkelrolle i redaksjonen, men forklarte dette med at han var den eldste og mest erfarne medarbeideren, ikke at han trivdes i ledelsesposisjonen som han opplevde som tøff fordi han hele tiden måtte passe på å holde seg mellom de politiske blokkene. Å navigere i det vanskelige politiske farvannet i Novi Pazar var vanskelig for ferske journalister, både når det gjaldt å greie å få politiske aktører i tale og ikke la seg manipulere av dem. Han anså det som ubetinget positivt at journalistene etter hvert ble i stand til å klare seg selv: ”Politikk var farlig i begynnelsen, da vi startet denne radioen; vi

⁴² Tilsynelatende bekreftet den nåværende redaktøren at både invitasjoner, pressemeldinger og annen kontakt gikk via henne. Dette kan imidlertid også skyldes at hun misforstod spørsmålet.

manglet denne troverdigheten, vi hadde bare min troverdighet. Men i dag har både radioen og journalistene denne troverdigheten, og er trygge.(...)I begynnelsen gikk det meste (av kontakten)t gjennom meg. Nå skjer det ofte gjennom journalistene. Etter tre år vet de hvem journalistene er (...) De (dvs. politikerne) prøver å være greie mot journalistene. Alle journalistene er svært unge, uten mye erfaring – jeg er gammel, med 20 års erfaring. Jeg sier til dem at 'de liker deg ikke, de er bare 'gamle rever'. De vil bare få deg til å ikke ta side mot dem.' Etter tre år er journalistene også greie, men med en avstand, en linje som ikke kan krysses." (Redaktør, Radio 100+, Novi Pazar).

I Bujanovac hadde RTB to parallelle redaksjoner med hver sin redaktør. Den albanske redaktøren beskrev den viktigste delen av jobben sin som å hver dag å gå gjennom forslag til nyhetssaker på morgenmøtet, vurdere disse og ikke minst veilede journalistene (en smule ironisk, siden han selv hadde vært uten journalistisk erfaring da han ble redaktør og hadde måttet be journalistene om hjelp). I likhet med kollegaen i RTV forholdt begge redaktørene seg redaksjonelt og administrativt til et styre og en direktør innsatt av de lokale myndighetene, og til statuttene myndighetene hadde satt opp. I motsetning til kollegaen i RTV klaget ikke den albanske redaktøren over begrenset handlefrihet selv om han også til tider oppfattet det som ubehagelig å bli holdt ansvarlig for den redaksjonelle linjen: *"Det er ikke noen bra jobb! Det er flere vanskelige temaer, parter står mot hverandre og balanse er svært vanskelig. Alle vet at jeg er ansvarlig for all informasjon som blir presentert, og når noen sier at RTB er dårlig og informasjonen ikke er bra er det jeg som blir holdt ansvarlig. Derfor arbeider jeg for å ha et godt omdømme. Jeg er ansvarlig for hele programmet og må passe på å unngå feil."* (Albansk redaktør, RTB, Bujanovac). Redaktøren av *Perspektiva*, som også var eier av magasinet, så i likhet med kollegaen i *Glas Sandzaka* ut til å trives best med å jobbe i et team med en forholdsvis flat struktur. Mens han fordelte dagens arbeidsoppgaver, *"for eksempel besøk eller intervjuer med viktige personer"* på et kort morgenmøte, omtalte han i motsetning til kollegaen i RTB oppgavene som ideer og morgenmøtene som en kollektiv prosess. Redaktøren for den private albanskspråklige kringkasteren *TV SPEKTRI* var en av de tre grunnleggerne av stasjonen. Han spilte en aktiv rolle i redaksjonen, og skilte seg ut fra de fleste av redaktørkollegene ved å trives svært godt i rollen på grunn av innflytelsen og muligheten til å påvirke som den gav ham.

Redaktøren for *TV017* i Vranje var i likhet med redaktøren for *Radio 100+* i Novi Pazar eldre enn de fleste journalistene, som alle så ut til å være forholdsvis unge. *TV017* fremstod

foreløpig i langt større grad enn noen andre medier som noe av et enmanns - eller "auteurprosjekt". Redaktøren var grunnlegger av stasjonen,⁴³ som han hadde startet på eget initiativ, etter eget utsagn fordi han nå var "sint nok til å lage TV", og brukte stadig formuleringer som "jeg vil lage...", "min TV-stasjon" osv. Inntrykket av auteurprosjekt ble støttet av en journalist jeg snakket med: "Redaktøren styrer, han har masse kontakter og korrespondenter, han er profesjonell journalist. Han er også korrespondent for B92 herfra. Dermed vet han hva som skjer og hva som vil skje, det meste arbeidet blir gjort av ham (...) Han forteller hva vi skal gjøre... Vi har møter hver dag og blir enige om hva alle gjør den dagen eller neste, og fordeler roller. Men han er ikke en som bestemmer alt, ikke misforstå - vi har møter, men han har mest erfaring her og det er mest aktivitet fra ham. Og husk at vi startet med informasjonsprogrammer for ti dager siden i dag, og vi vil vokse, vokse og vokse!" (Journalist, TV017, Vranje). Inntrykket av å være et enmanns – eller auteurprosjekt gjaldt også til en viss grad nyhetstidsskriftet *Hapi Korak*, selv om det ikke kunne sammenlignes med TV017. Det var grunnlagt av redaktøren og en albansk kollega, og ble drevet på idealistisk grunnlag samtidig som han redigerte ukeavisen *Vranjske Novine*.

8.3 Oppsummering og midlertidige konklusjoner

De fleste journalistene fremstod både i Novi Pazar og Bujanovac som semispesialiserte allround-journalister, som arbeidet med flere ulike stoffområder selv om de selvsagt kunne være mer interessert i bestemte temaer enn i andre (Meilby, s. 11). Det var derfor vanskelig å vurdere hvordan ulik arbeidsfordeling påvirket nyhetsdekningen (McNair, s. 63). De viktigste skillelinjene i mediens byråkratiske organisering gikk mellom mediekategorier, ikke geografiske områder. Fjernsynsstasjonene hadde begge steder de mest spesialiserte arbeidsfeltene, noe som kunne forklares med at de i motsetning til andre medier hadde et daglig sendeskjema som måtte fylles. I tillegg var det en viss "arbeidsfordeling" mellom mediene fordi medarbeidere i f.eks. Glas Sandzaka så ut til å være gjennomgående mer interessert i kultur mens Radio 100+ og TV017 i større grad så ut til å tiltrekke seg samfunnsengasjerte medarbeidere.

Unntaket fra regelen om liten spesialisering var "overspesialiseringen" hos *RTV* i Novi Pazar. Denne hadde nok sammenheng med at *RTV* var en mye større organisasjon enn noen av de andre mediene, med over hundre ansatte (ANEM 2005), dekket et større område og hadde

⁴³ Indirekte var han også en slags eier siden stasjonen var eid av organisasjonen ABC, som han hadde grunnlagt og ledet.

ambisjoner om å nå ut til hele den bosnjakiske befolkningen – og antagelig også med at de fikk såpass store ressurser fra myndighetene. Det store antallet medarbeidere gjorde det uansett mulig å bruke arbeidsoppgaver til å sette journalister på sidelinjen på politisk grunnlag, slik at politisk lojalitet og illojalitet med andre ord overstyrte profesjonelle kriterier. Det ble også lettet av at medarbeiderne i hvert fall delvis fikk betalt ut fra hvor mye de produserte.

Noen av arbeidsoppgavene, som politisk journalistikk, var antagelig reelle nok. Spesialiserte journalister er normalt en fordel i såpass ”vanskelig” stoffområder som politikk var i Novi Pazar. De vil etter hvert tilegne seg ”en bagasje av spesialviten” om lokale beslutningsprosesser og politiske miljøer, og opparbeide et kildenett langs hele det politiske spekteret som til sammen gjør dem i stand til å finne frem til og dekke relevante saker, og skaffe nødvendige uttalelser (Meilby, s. 47, 51). Dette så imidlertid ikke ut til å være tilfelle hos *RTV*. Til tross for at en egen journalist dekket lokal politikk så kildenettet hans stort sett ut til å være begrenset til offisielle meddelelser, uten tilgang til informasjon eller uttalelser fra opposisjonen slik at dekningen så ut til å bli forholdsvis avspeilende (Meilby, s. 27).

Det viktigste skillet i redaktørens rolle gikk mellom de kommunalt eide mediene *RTB* og *RTV* og de andre lokale mediene. Disse fjernsynsstasjonene hadde begge et styre og en redaktør utnevnt av de sittende politiske myndighetene, mens de andre redaktørene ofte var eiere eller direktører. Redaktørene var derfor i likhet med journalistene å betrakte som ansatte, som kunne sparkes, degraderes eller skiftes ut for eksempel etter lokale maktskifter. Styret, og dermed indirekte de lokale myndighetene, la også føringer for den redaksjonelle linjen slik at journalister og redaktører stod mindre redaksjonelt fritt enn kollegene i andre medier. Alt dette åpnet nødvendigvis for instrumentalisering. På tross av at de ”bare” var ansatte fremstod redaktørene like fullt som medienes ansikter utad, noe de begge opplevde som vanskelig, kanskje mest redaktøren for *RTV*. Redaktøren for *RTV* virket også mer opptatt av å holde politisk kontroll over redaksjonen enn kollegaen i *RTB*, men samtidig mer klar over at hun satt på styrets og dermed myndighetenes nåde. Begge deler kan forklares som utslag av *RTV*'s tette bånd til det ”organisatoriske komplekset” rundt SDA og det bosnjakiske nasjonalrådet, som det var god grunn til å tro hadde en sterk og uoffisiell innflytelse over organisasjon, personalpolitikk og redaksjonell linje i *RTV*. Denne innflytelsen varte ved da opposisjonen en periode styrte Novi Pazar og presumptivt også stasjonen, og gjorde det mulig for medarbeidere tilknyttet disse organisasjonene å delvis paralysere stasjonen.

De private mediene var i større grad uavhengige, siden redaktørene som regel også var medeiere eller grunnleggere. *Radio 100+*, *TV017* og Hapi Korak var dessuten heller ikke bundet av økonomiske begrensninger, og hadde derfor enda større mulighet til å ha en uavhengig redaksjonell linje. Den redaksjonelle linjen så da også ut til å spille en viktigere rolle i disse mediene enn andre steder. Redaktørene i disse mediene, spesielt i *TV017*, identifiserte seg i stor grad med "sitt" medie, og med den redaksjonelle linjen som de alle fremhevet som grunnlaget for at mediet eksisterte. Riktig nok ble kanskje effekten av disse mediene dempet noe av at redaktørene gjennom sin sterke identifikasjon med "sine" medier lett fremstod som en slags "auteurer", spesielt i *TV017*s tilfelle. Å være bygget opp rundt enkeltpersoner er risikabelt fordi enkeltpersoner kan bli syke, dø eller ganske enkelt miste gløden og gi opp. Samtidig var det mulig at dette også var et resultat av at de var forholdsvis nye. *Radio 100+* så på den tiden jeg besøkte stasjonen ut til å ha størst sjansen til å leve sitt eget liv uavhengig av den nåværende redaktøren fordi journalistene hele tiden hadde blitt oppmuntret til å arbeide selvstendig. Det var ikke usannsynlig at *TV017* eller *Hapi Korak* på sikt ville utvikle seg i samme retning.

Kapittel 9 – Den profesjonelle konteksten del 2: Profesjonelle kulturer

9.1 Utdannelse og erfaring

Praktisk erfaring var viktigere enn journalistisk utdanning for de fleste redaktører og journalister i Novi Pazar, den eneste jeg traff med slik utdanning var den daglige lederen for RTV som hadde studert journalistikk i Istanbul. Både nåværende og tidligere redaktører fremhevet i stedet lang erfaring som sin viktigste kvalifikasjon, og hadde stort sett begynt som journalister i ung alder. Det nærmeste jeg kom et unntak fra denne regelen var redaktøren for *Glas Sandzaka*, som ”bare” hadde bakgrunn som korrespondent for Beograd-avisen Blic. Det var derimot stor variasjon i hva slags medier de hadde erfaring fra og i hva annet de hadde gjort gjennom livet, ikke minst når det gjaldt politisk engasjement. Redaktøren for RTV ”begynte som journalist i 1972 da radioen (dvs. Radio Novi Pazar, som senere ble RTV) åpnet. Jeg var en god elev og medlem av ulike grupper på skolen, og ble valgt til å samarbeide med radiostasjonen. Jeg var bare 17 år. Mens jeg gikk på universitetet fortsatte det å balle på seg. Nå er jeg 52 år og snart pensjonist.” Gjennom livet hadde hun jobbet i forskjellige lokale medier, og vært redaktør for en bedriftsavis. Den tidligere redaktøren hadde også vært journalist i over 25 år, og var langvarig korrespondent for Beograd-avisene *Danas* og *Naša Borba*, begge knyttet til opposisjonsbevegelsen på 1990-tallet. Mens redaktøren for *Radio 100+* begynte som journalist i Radio Novi Pazar i 1986, hadde siden gått i en annen retning og holdt seg i private, mer eller mindre uavhengige medier: ”Jeg mistet jobben under Milosevic, og ble redaktør for en privat TV-stasjon her, TV EKRAN, som gikk inn etter fire år – den ble solgt⁴⁴. Jeg har også vært korrespondent for BETA, og før det for *Radio Deutsche Welle* (...) Jeg ville alltid bli journalist, jeg var korrespondent for *Radio Novi Pazar* allerede på videregående.” (Redaktør, *Radio 100+*, Novi Pazar).

Formell journalistisk utdanning var heller ikke vanlig i Bujanovac eller det øvrige Sør-Serbia. Redaktøren for den kommunale fjernsynsstasjonen RTB i Bujanovac var i motsetning til kollegaen i RTV forholdsvis ung, og hadde bare vært journalist i ett år da han ble redaktør. Han hadde aldri vært medlem av noe politisk parti, og la spøkefullt til at dette var grunnen til at han kommuniserte godt med alle. Redaktøren for TV SPEKTRI hadde til tross for forholdsvis ung alder hatt noe mer erfaring som korrespondent da han var med å starte stasjonen, det var for eksempel han som laget daglige reportasjer fra Preševodalen for BBC

⁴⁴ TV EKRAN ble kjøpt av kommunen, og deretter brukt til å opprette RTV.

under konflikten i 2001. Den klart mest erfarne albanske journalisten var redaktøren for *Perspektiva*. Han hadde tidligere vært redaktør for det albanske magasinet *Jehona*⁴⁵, korrespondent for Pristina-avisen *Bota Sot*, universitetslærer og lokalpolitiker. Redaktøren for *Srpski Venac* satt i et kontor der vegger og bord var dekket av diplomer og priser, og kunne se tilbake på en 35 år lang journalistkarriere, hvorav de siste 20 årene i *Srpski Venac*: ”Jeg har vært journalist i 35 år, og redaktør her i 20 år (...)Jeg dekket jugoslavisk sport - *Srpski Venac* er fortsatt et jugoslavisk daglig magasin (...) Jeg er profesjonell journalist, men var medlem i ulike fora på lokalt nivå, ulike myndighetsorganer, men aldri i kommunestyret. Men jeg har hatt ulike posisjoner. Men nå leker barn med prisene og utmerkelsene mine. Som redaktør fikk jeg også den høyeste utmerkelsen fra kommunen, i 86-87, kort tid før denne avisen ble grunnlagt. Det var en spesiell utmerkelse for redaksjonell politikk.”

Redaktørene for *Hapi Korak* og *TV017* i Vranje hadde begge bakgrunn fra de opposisjonelle mediene fra 1990-tallet. Redaktøren for *Hapi Korak* begynte som ung i Beograd-avisen *Politika Ekspres*, men sluttet i 1994 fordi han var uenig med den redaksjonelle linjen han beskrev som ”sterkt influert av Slobodan Milosevic”, og flyttet tilbake til Vranje. Her grunnla han avisen *Vranjske Novine*, som fortsatt var hovedbeskjeftigelsen hans. Han hadde også vært korrespondent for *Radio Free Europe*. Redaktøren for *TV017* hadde vært journalist i 35 år (han var nå 54), ble etter eget utsagn ”satt på gaten” under Milosevic og involverte seg i likhet med kollegaen i *Hapi Korak* i den uavhengige mediesektoren. Der hadde blant annet vært aktiv i den daværende radiostasjonen *B92* (som han omtalte som ”mitt hjertebarn”) og nyhetsbyrået BETA, i tillegg til at han også hadde vært korrespondent for *Radio Free Europe* og andre internasjonale medier. Viljen til å sparke i alle retninger hadde gitt ham problemer under oppstanden i 2000: ”Jeg har slåss med serbere to ganger, ennå ikke med albanere - men hvem vet. Da 'krigen' begynte i Bujanovac var det radikale elementer overalt - i politikken, i helsevesenet og i lokal administrasjon og utdanning. De få demokratene som fantes var konsentrert i to lokalråd, som laget en uttalelse til media der de sa at dagens myndigheter i Beograd arbeidet på samme måte som Milosevic - at de manipulerte borgerne i Serbia. Jeg laget en sak om dette for *B92* og *Radio Free Europe*, på bare to setninger. Dagen etter ble jeg angrepet av serbere. Jeg ble låst inne i en bensinstasjon i fire timer (...) De sendte en beskjed til meg der de sa at de skulle drepe familien min og brenne ned huset mitt! Jeg rømte til Beograd og *B92*, som plasserte meg i et hotell. Jeg ble der i ti dager, til ting

⁴⁵ Det var uklart om dette var før magasinet ble stoppet i 1997 eller etter at det ble startet opp igjen på 2000-tallet.

hadde roet seg i Bujanovac.”

9.2 Politisk og organisatorisk bakgrunn og tilknytning

Både i Novi Pazar og Sør-Serbia varierte redaktørens politiske bakgrunn i takt med den journalistiske, og plasserte dem på ulike sider i den serbiske kulturkampen. For RTV-redaktøren hadde det journalistiske arbeidet i jugoslaviske stats- og partimedier hele tiden gått hånd i hånd med lokal og nasjonal politikk: *”I Jugoslavia hadde vi en ungdomsorganisasjon innenfor systemet, og som ung jente ble jeg involvert i arbeidet dens. Først i kulturelt og frivillig arbeid, senere ble jeg medlem av kommunistpartiet. Jeg satt i Jugoslavias føderale nasjonalforsamling da staten ble splittet opp.”*⁴⁶ Dette var noe hun snakket åpent om og som det virket som om hun var stolt av, og hun anså det som urettferdig at den ble brukt mot henne av opposisjonspolitikere og andre medier. *Srpski Venac*-redaktøren, som i likhet med kollegaen i *RTV* kom fra de gamle jugoslaviske partimediene, hadde som henne kombinert dette med å være aktiv i det gamle kommunistpartiet. På 1990-tallet gikk han videre til Milosevics sosialistparti, men var i dag ”upolitisk” - etter eget utsagn av rent pragmatiske grunner: *”De fleste journalistene sluttet å være medlemmer av politiske partier fordi det inngikk i endringsprosessen. Den uavhengige organisasjonen for journalister gav en linje, eller anbefalte at du ikke burde være medlem av et politisk parti. Men det er ikke forbudt.”* Det var mulig å se begges ”politiske løpebane” som et kontinuerlig forsøk på å holde seg inne med makthaverne, ikke nødvendigvis som opportuniste selv om dette også var en mulig forklaring, men også som genuin lojalitet til den eksisterende politiske linjen. Begge hadde gått fra kommunistpartiet til ”etterfølgerpartiene” SPS og YUL, mens de i dag fremstod som henholdsvis upolitiske og ”multietniske” og som tilknyttet Ugljanin og SDA.

Den tidligere RTV-redaktøren hadde derimot aldri vært aktiv i partipolitikk, men brukte for tiden mye tid på organisasjonen Urban-in, som var rettet mot ungdom og som arbeidet for å styrke sivilsamfunnet og de demokratiske institusjonene i Novi Pazar. Her delte hun bakgrunn med redaktøren for Radio 100+, som heller aldri hadde vært involvert i partipolitikk, *”selv ikke under kommunismen”*, og som også hadde tilknytning til sivilsamfunnet og flere ganger

⁴⁶ Ifølge den tidligere, nå suspenderte redaktøren for *RTV* og Safeta Bisevac hadde hun beveget seg fra kommunistpartiet via JUL og over til SDA. JUL (Jugoslavias forente venstre) var et noe underlig fenomen i serbisk politikk på 1990-tallet. Partiet var ledet av Slobodan Milosevics kone Mirjana Markovic, og gjorde krav på å være en direkte etterfølger av det ”gode gamle” jugoslaviske kommunistpartiet og et genuint opposisjonsparti. Dette gav det en viss støtte fra gamle partiaktivister og fra minoriteter som så det som et ”mindre onde” enn Sosialistpartiet. Stort sett samarbeidet det med sosialistpartiet og SRS. Også redaktøren for *Jedinstvo* hadde vært medlem av JUL, men uten å ha hatt noen posisjoner eller verv.

har deltatt i debatter om situasjonen i Sandžak.⁴⁷

Redaktøren for TV017 spilte en ledende rolle i organisasjonen ABC (Senter for Fred, Sikkerhet og Toleranse), som eide stasjonen. Mens han som sagt ikke var alene om å være aktiv i sivilsamfunnet virket det som om han var partipolitisk engasjert på en annen måte enn de andre jeg intervjuet, i hvert fall mer villig til å snakke om det. I samtalene våre var han svært negativ til den daværende regjeringen til Vojislav Kostunica, som han anså for å være minst like nasjonalistisk som Milosevic, om ikke verre, og til de lokale myndighetene i Vranje, som fortsatt var styrt av Sosialistpartiet: ”5. oktober var revolusjonsdagen, og Milosevic falt. Men det skjedde ingen ting her!” Ved siden av å ha deltatt aktivt i det han omtalte som ”motstandsbevegelsen” mot Slobodan Milosevic – noe jeg anser som sannsynlig at også andre av kollegene hadde gjort – snakket han svært mye om partiet DS, som han anså som etterfølger av denne: ”I dag skal vi ha Srdjan Milivojevic (som gjest), han er medlem av DP fra Krusevac, en virkelig leder for oppstanden vår. Tiden vil vise at ”motstandsbevegelsen” bidro 50% til Milosevics fall! Den finnes ikke i dag, de er nå i DS. Han var en av tre ledere. I morgen kveld kommer han hit, det er profilen vår.” (Redaktør, TV017, Vranje).

9.3 Regionalt, lokalt eller etnisk fokus?

Både i Novi Pazar, Bujanovac og det øvrige Sør-Serbia var det mulig å skille mellom medier med lokalt eller regionalt fokus, dvs. et allment fokus på hendelser i nærområdet, og medier som henvendte seg til en bestemt etnisk gruppe, ”conveying their own point of view in their own language” (Riggins, s. 3). Dette var ikke bare et spørsmål om språkvalg, spesielt ikke i Novi Pazar som manglet en språkbarriere tilsvarende den som fantes i Bujanovac og der samtlige medier så ut til å ha både serbiske og bosnjakiske medarbeidere.

Den kommersielle fjernsynsstasjonen *TV Jedinstvo* sendte på serbisk, og dekket bosnjakiske, blandede og rent serbiske distrikter i og utenfor Sandžak. Dette språkvalget *kunne* ha sammenheng med at eieren var etnisk serber, men det var mer sannsynlig at det var et utslag av kommersielle vurderinger. På grunn av de politiske konnotasjonene ved bosnisk språk var det antagelig lettere å nå bosnjaker på serbisk enn serbere på bosnisk (*Serbia's Sandžak: Still forgotten*, s. 30-31), de høye seertallene tydet på de hovedsakelig bosnjakiske seerne ikke reagerte negativt på dette. TV Jedinstvo satte forøvrig hver natt over til den kommersielle

⁴⁷ <http://www.birn.eu.com/en/1/190/1376/>

bosniske stasjonen *NTV Hayat*⁴⁸. Det var derfor all grunn til å tro at *TV Jedinstvo* var et regionalt, kommersielt medie, som ønsket seg flest mulig seere uansett etnisitet (med mulig unntak av roma og albanere). *Radio 100+* brukte også for det meste serbisk språk, og fremstod også som klart regional. Til forskjell fra *TV Jedinstvo* var det regionale og multietniske fokuset en del av den redaksjonelle linjen, som var å fremme ”*dialog mellom serbere, albanere og bosnjaker*” (Redaktør, *Radio 100+*, Novi Pazar). I tillegg til å bedre forståelsen mellom disse gruppene ønsket *Radio 100+* også å bidra til integrering av roma og goranimi⁴⁹, to mindre grupper i nærområdet, som ofte ble glemt av andre lokale medier, og hadde egne programmer for disse på deres eget språk.

RTV gav et flertydig inntrykk, som både hadde regionale og etniske trekk. På den ene siden stod medarbeiderne fritt til å velge mellom serbisk og bosnisk språk, og nyhetsoverskriftene ble lest på begge språkformer. Redaktøren fortalte at målgruppen var samtlige innbyggere i Novi Pazar, Sjenica og Tutin uansett etnisitet, og viste fornøyd til at de hadde fått stadig flere serbiske annonsører i det siste. I forbifarten nevnte hun at *RTV* også var tilgjengelig via kabel i Nova Varoš, den ”minst bosnjakiske” kommunen i Sandžak, med hele 93 % serbere. Hun kunne også tenke seg å utvide dekningen til den rent serbiske nabobyen Raška, selv om hun her som vanlig la til at dette ikke var hennes avgjørelse. Synet på *RTV* som multietnisk, lokal kringkaster ble støttet av den tidligere redaktøren, selv etnisk serber, på tross av at de var uenige i det meste annet. Samtidig så ingen av disse ut til å ha særlig stor innflytelse over den redaksjonelle linjen. Den tidligere redaktøren tilhørte en fraksjon av redaksjonen, delvis tilknyttet opposisjonspartiene, som for tiden var satt på sidelinjen. På tross av at etterfølgeren hadde det formelle ansvaret så det ikke ut til at hun heller hadde særlig mye hun skulle ha sagt.

Den daglige lederen, som var koordinator i det bosnjakiske nasjonalrådet og konsekvent brukte ordet ”vi” med referanse til den bosnjakiske gruppen, mente derimot at *RTV*s rolle var å dekke bosnjakenes behov for en egen fjernsynsstasjon, altså å være et etnisk minoritetsmedie, og tok derfor avstand fra opposisjonens syn på stasjonens rolle:

”Koalisjonen mellom SRS, SDP og SZSZ gjorde oss til en TV-stasjon for Novi Pazar – SRS er ikke interessert i Sandžak (...) Sandžak er et spesielt område, uten TV. Under Milošević hadde

⁴⁸ Enkelte, blant annet International Crisis Group, omtaler *NTV Hayat* som nasjonalistisk, noe som ytterligere styrker inntrykket av at det ikke lå noe politisk bak valget av serbisk språk (*Serbia's Sandzak: Still forgotten*, s. 39).

⁴⁹ Slaviske muslimer fra Kosovo som for tiden i stor grad lever som flyktninger i og omkring Novi Pazar.

vi ingen egne aviser, du kunne ikke kjøpe dem, da ble du trakassert av politiet(...) Vi må ha vår egen TV, vi kan ikke vente på at Beograd lager nyheter om oss. I dag er vi bare synlige når det skjer noe galt som mord og drap. Vi er muslimer, vi vet hva verden tenker om oss etter 11. september. Men vi er europeiske muslimer!(...) Det finnes ingen andre TV-stasjoner som oss. Det finnes tusen andre TV-stasjoner, men vi er annerledes! Bare vi viser terror mot bosnjaker fra politiet på 1990-tallet. Bare vi viser nyheter fra Radio Deutsche Welle og Voice of America. Bare vi er multietniske og sender bosnisk språk! Jeg er koordinator i det bosnjakiske nasjonalrådet, vi har ingen aviser som minoritet. Vi ringte det statlige TV-selskapet i Beograd og bad om en times bosniske sendinger i uken slik som ungarere, rutenerne og tyskere i Vojvodina har. Bosnjaker, albanere og bulgarere har ikke dette, vi betaler TV-lisens uten å få noe tilbake!” Den daglige lederens beskrivelse stemte godt overens med det den tidligere redaktøren fortalte om at RTV straks etter SDAs maktovertagelse hadde begynt å sende religiøse og nasjonalistiske musikkvideoer og programmer, og styrket ytterligere inntrykket av instrumentalisering og av at SDA og det bosnjakiske nasjonalrådet hadde stor uoffisiell innflytelse i redaksjonen. I intervjuet vektla han tidligere overgrep og behovet for autonomi, slik at det virket som om stasjonen også var ment å ha en agiterende eller mobiliserende rolle. Mens han bekreftet at RTV også hadde serbiske ansatte så dette mindre ut som en del av et multietnisk, regionalt fokus slik redaktøren fremstilte det enn som en innrømmelse av at serberne hadde rett til representasjon som ”minoritetsgruppe”. En av oppgavene deres var for eksempel å lage ”kirkeprogrammer” sammen med den serbisk-ortodokse kirken: *”Vi er ikke en-nasjonale, vi spiller serbisk og bosnisk musikk og serbiske og bosniske sanger. Vi har kirkemusikk og islamsk musikk. For eksempel Yusuf Islam – du kan ikke se dette noe annet sted. Vi sender også albanske sanger. Vi er kosmopolitiske. Vi gjør ikke forskjell – å bare lage ett program er dårlig. Hver fredag har vi et islamsk program fordi fredag er islamsk dzuma (dvs. fredagsbønn)”*.

Også hos Glas Sandzaka, som også var tilgjengelig i både serbisk- og bosnjakiskdominerte kommuner, var det opp til hver skribent å velge språk. En journalist jeg intervjuet, som selv var bosnjak, definerte Sandzaks unike identitet som basert på det multietniske, og brukte i motsetning til den daglige lederen for RTV ordet ”vi” med referanse til hele befolkningen. I samme intervju gjorde han (i motsetning til talsmenn for RTV) det klart at han ønsket kulturell, ikke politisk eller regional autonomi. Samtidig var det ting i avisen som tydet på en bosnjakisk ”slagside”. Eksemplarene jeg fikk inneholdt en hel del stoff fra Bosnia, herunder en lang, tilbakeskuende og svært positivt vinklet artikkel om Bosnias tidligere president Alija

Izetbegovic (1925-2003), som det nok for å si det mildt var lettere for bosnjaker enn for serbere å identifisere seg med. Det var vanskelig å si om dette var en bevisst redaksjonell linje, et utslag av at avisen var i startfasen og litt for ambisiøs (den hadde for eksempel korrespondenter over hele Balkan), eller av at den gav journalistene forholdsvis frie tøyler. Kritikken fra en representant for organisasjonen Urban-In kunne imidlertid støtte en kombinasjon av de to siste forklaringene: ”*Det er bra at vi har den (dvs. avisen) nå, men den har ikke den nødvendige kvaliteten for å være en god avis. For eksempel tittelen - den heter Glas Sandzaka (dvs. ”Sandzaks stemme”), selv om halvparten av innholdet er om internasjonale hendelser, Serbia og Bosnia-Hercegovina. Den er ikke Glas Sandzaka, den er ikke en fullt ut lokal avis.*”

Heller ikke i Bujanovac eller Sør-Serbia var det så enkelt som at språkvalget gjenspeilet etnisk fokus. Mens de to redaksjonene i *RTB* var ”monoetniske” prøvde de bevisst å ta opp de samme sakene, og selv den lokale lederen for det serbiske radikale partiet var enig i at de stort sett fikk til dette. På innholdssiden var *RTB* begrenset til lokale nyhetssaker, lokal politikk og lokale problemer, og den albanske redaktøren spesifiserte at det ikke var *RTBs* oppgave å ta seg av regionale eller nasjonale nyheter og politikk. De viktigste lokale problemene var den dårlige økonomien og den høye arbeidsledigheten, altså problemer som angikk alle etniske grupper. Interessant nok trakk han her spesielt frem privatisering og påfølgende masseoppsigelser: ”*Firmaer blir privatisert, statlige firmaer - det er et stort problem. Vi tar ofte opp arbeidsledighet på grunn av privatisering. Tenk deg selv, du har en jobb i 20 år og så blir du arbeidsledig på grunn av privatisering.*” (Albansk redaktør, *RTB*, Bujanovac). Disse oppsigelsene har rammet etniske serbere langt hardere enn albanere fordi serbere tidligere ble favorisert ved ansetteler (*Southern Serbia: In Kosovo’s Shadow*, s. 7; *Southern Serbia’s Fragile Peace*, s. 19), og var slik jeg ser det en god indikator på at at *RTB* for tiden fungerte som en lokal om enn tospråklig kringkaster, som arbeidet i tråd med Covic-planens prinsipper om integrering og lik representasjon i offentlige stillinger, og for å forhindre utvikling av parallelle og adskilte offentligheter (Kolar-Panov, i Busch/Kelly-Holmes (red.), s. 38-48; *Nashe Maalo: Intended Outcomes TV*, i Howard (red.)).

TV SPEKTRI var derimot rent albanskspråklig (bortsett fra når de hadde serbiske gjester i studio og sendte på serbisk uten oversettelse), og henvendte seg derfor i praktis til et rent albansk publikum. Som med *TV Jedinstvo* i Novi Pazar var det grunn til å tro at språkvalget var en forretningsidé i et etnisk delt område, og ikke primært motivert av nasjonalisme eller

et ønske om å utestenge serbere⁵⁰. Nyhetsdekningen var lokal, og begrenset til kommunene Bujanovac og Preševo der de fleste albanerne i Sør-Serbia bodde, og dreide seg i det daglige om emner som angikk alle etniske grupper, som ”*veier, kommunale problemer og helse*” (Teknisk sjef, *TV SPEKTRI*, Bujanovac). Samtidig var *TV SPEKTRI* til syvende og sist et etnisk albansk medie på den måten at den nok så situasjonen fra en albansk synsvinkel – da jeg spurte redaktøren om hva slags saker det var viktigst å ta opp nevnte han først og fremst den institusjonelle diskrimineringen han mente albanerne fortsatt stod overfor. Likevel var det neppe grunnlag for å kalle *TV SPEKTRI* ”nasjonalistisk”. I det daglige fokuserte den på lokalstoff som nødvendigvis angikk alle grupper. Den så heller ikke ut til å henvende seg til alle albanere i Sør-Serbia eller trekke inn f.eks. Kosovo eller Makedonia, noe som ville vært naturlig for et nasjonalistisk organ.

Perspektiva hadde offisiell status som organ for den albanske minoriteten i Serbia, slik at hverken innhold eller målgruppe var begrenset til Bujanovac. Mens artiklene hovedsakelig dreide seg om Sør-Serbia, fordi det var der de aller fleste albanerne i ”rest-Serbia” bodde, kunne de også ta opp relevante nasjonale nyhetssaker og til tider også internasjonale eller ”pan-albanske”⁵¹, for eksempel et intervju med forfatteren Ismail Kadare. *Perspektiva* var dermed det mediet som i størst grad oppfylte Riggins’ definisjon på etnisk minoritetsmedie, som det jo også var ment å være. Samtidig var det tegn på at *Perspektiva* var på over fra et rent albansk til et mer lokalt perspektiv, for eksempel snakket redaktøren mye om betydningen av lokal nyhetsdekning. Et av prosjektene hans fremover var ”*spesielle tillegg*” som skulle ta opp situasjonen for kvinner og for ungdom i de tre kommunene. Det forekom også at *Perspektiva* trykket artikler av serbiske journalister etter å ha oversatt disse til albansk, uten at jeg vet hvor ofte dette skjedde. Han kunne også tenke seg å ansette en roma, men visste for tiden ikke om noen som var profesjonelle nok.

Srpski Venac - fritt oversatt ”Serbisk Blomsterkrans” - brukte kyrillisk skrift, noe som ofte men ikke nødvendigvis assosieres med serbisk tradisjonisme. Den var i sin tid grunnlagt av en serbisk kulturorganisasjon med støtte fra Slobodan Milosevics sosialistparti, og var i hvert fall da den ble grunnlagt et etnisk serbisk medie i motsetning til serbiskspråklige lokale og regionale medier som *TV Jedinstvo+* i Novi Pazar og *TV017* i Vranje: ”*Vi hadde en*

⁵⁰ *Hapi Koraks* forsøk på å bruke begge språk viste at tospråklige medier ikke fungerte overfor noen av gruppene, og ville vært en ”håpløs” løsning for et kommersielt medie som ønsket å tjene penger.

organisasjon i området, i Sør-Serbia. På den tiden da vi ble grunnlagt dekket vi hele Pcinja-distriktet (som inkluderer Vranje, Preševo og Bujanovac), Gnjilane og Kumanovo i Makedonia. Det var en felles organisasjon, som skulle assistere innbyggerne i området og arbeide sammen for kultur og sport. Derfor navnet *Srpski Venac*⁵² (Redaktør, *Srpski Venac*, Bujanovac). Redaktøren for *TV 017* i Vranje utdypet navnet slik: ”Når vi spurte dem om betydningen av navnet - vi forstod det ikke - svarte de at de var mediet som knyttet sammen serbere fra Pec, Mitrovica, Prizren, Bris og Gnjilane, dvs. middelalderklostrene rundt Bujanovac. *Venac* henspiller på en serbisk skikk, om våren når blomstene springer ut plukker man dem og binder dem i en krans.” På den tiden avisen ble grunnlagt var redaktøren medlem av Slobodan Miloševićs sosialistparti, som hadde en etnonasjonalistisk profil og forsøkte å fremstå som forkjemper og beskytter for truede serbere, og ”å binde sammen serbere” måtte derfor på denne tiden sees som en markering overfor andre grupper. Det var vanskeligere å vurdere om avisen – som var alt som var igjen av organisasjonen - hadde en tilsvarende etnonasjonalistisk profil i dag. Redaktøren beskrev dagens nyhetsdekning som ”multietnisk” (selv om det var uklart hva han mente med dette), og hevdet at den hadde lesere både blant albanere og roma. Som nevnt i kapitlet om økonomisk kontekst hadde han bedt om internasjonal støtte til å ansette journalister med albansk og roma-bakgrunn. Det var derfor mulig at også *Srpski Venac* var i ferd med å bevege seg i regional eller lokal retning, selv om de to numrene jeg fikk fortsatt nesten bare omhandlet serbere (*Srpski Venac*, 29.4.05) og selv om det var usikkert om denne endringen ville gi avisen særlig mange flere albanske lesere.

TV017 var basert i den rent serbiske distriktshovedstaden Vranje, og var foreløpig rent serbiskspråklig. Nyhetsdekningen var hovedsakelig lokal eller regional (jeg ble for eksempel intervjuet som utenlandsk gjest i forbindelse med en sak om forsøpling i byen), men tok også imot gjester utenfra, hvorav redaktøren særlig ønsket å invitere gjester fra Kosovo. Et av de uttalte målene med stasjonen var å forsøke å bygge bro over motsetningene mellom albanere og serbere gjennom å gjøre serbere bedre informert om albansk politikk og kultur. På samme måte var det planer om å utvide med albanskspråklige sendinger på sikt. *Hapi Korak*, som også var basert i Vranje, hadde også et rent sørserbisk fokus, og var unikt fordi det ble skrevet av serbiske og albanske journalister i fellesskap og utkom i parallelle serbiske og albanske

⁵² Kumanovo er det distriktet i Makedonia som har den største serbiske minoriteten, mens de andre nevnte områdene er serbiske enklaver sør og vest i Kosovo. Nasjonalistiske kretser i Beograd – inkludert Slobodan Milosevic – lekte ifølge Phillips på samme tid som avisen ble grunnlagt med tanken på å destabilisere og deretter annektere denne delen av Makedonia. Det var også tilløp til separatisme blant den serbiske minoriteten (Phillips, s. 52, 54-56).

utgaver. Både *Hapi Korak* og *TV017* var derfor klart regionale snarere enn etniske medier, med et ønske om å inkludere begge gruppene i nyhetsdekningen og slik bidra til å bringe dem nærmere hverandre⁵³.

9.4 Syn på konfliktene og på mediernes rolle

Alle jeg snakket med i Novi Pazar var enige om at hovedproblemet ikke var etniske men politiske spenninger, stort sett også i at skylden for disse lå hos politikerne. Det de var uenige i var derfor hovedsakelig hvem som bar hovedskylden, hva som eventuelt var mediernes rolle i å opprettholde spenningene og hva de eventuelt kunne gjøre for å dempe dem. Hos RTV så det også her ut til å finnes flere oppfatninger i redaksjonen, en moderat linje representert av redaktøren, og en mer agiterende representert av den daglige lederen. Mens redaktøren mente opposisjonspartiene hadde større ansvar for både de politiske og etniske spenningene enn det myndighetene hadde, var hun vel så kritisk til rollen mediene hadde spilt. De viet alt for mye plass til politikk, og var alt for personfokuseret: *"De fremstiller alt som et valg mellom en, to eller tre muligheter, og fokuserer på en side, en gruppe eller et individ (...) Seerne ser bare på politikk for å ha noe å snakke om, ikke fordi det påvirker livet deres i særlig grad. Som media lykkes vi ikke i tilstrekkelig grad i å skape interesse for politikk på den riktige måten. Den politiske situasjonen akkurat nå gjør oss slik fordi den er på et veldig lavt nivå. Den består mye av mellompersonlige konflikter og fiendskap, uten noe ønske om å bli enige på demokratisk vis. Enmannspolitikken dominerer fortsatt. Folk velger ledere, ikke programmer. De er fans av en mann. At vi dekker deres (dvs. politikernes) arbeid er med på å utvikle følelsen av splittelse mellom borgerne."* Ideelt ville hun – om hun hadde kunnet – erstattet dette med folkeopplysning, dvs. kultur- og utdannelsesprogrammer⁵⁴, og med flere positive nyheter slik at mediene kunne "spille en beroligende rolle" i stedet for å fortsette å nøre opp under konfliktene: *"Personlig vil jeg si at jeg misliker alle konflikter og ville unngått dem om jeg kunne, om så gjennom å bryte reglene. Jeg ville helst hatt nyheter som at en student herfra hadde vunnet en pris, at en forretningsmann hadde gjort en god handel, en sportsmann vunnet en konkurranse, en ungdom tatt doktorgrad. Denslags ville jeg presentert!"* (Redaktør, RTV, Novi Pazar). Den daglige lederen, som anså RTVs rolle som en bosnjakisk minoritetskanal, sa derimot lite om de lokale konfliktene, men desto mer om tidligere og nåværende diskriminering. Han gikk inn for en mer agiterende eller mobiliserende linje,

⁵³ Riktig nok nevnte ingen av dem, heller ikke redaktøren for *TV017* som jeg hadde flere lengre samtaler med, den store romabefolkningen i Sør-Serbia.

⁵⁴ Dette inkluderte opplæring i "hva demokrati innebar", noe hun ikke utdypet nærmere.

argumenterte for at Sandžak burde få autonomi, og snakket om hvor viktig det var at stasjonen som den eneste i Serbia ofte hadde innslag om overgrepene mot bosnjaker fra det serbiske politiet og militæret på 1990-tallet: ”*Politiet drepte og arresterte mennesker, 25 personer ble kidnappet og drept på Pester-plataet. Hundrevis ble terrorisert eller dro i asyl i Europa, Frankrike og Tyskland. 60 000 emigrerte. Etter Milošević’s fall ble ting normalt, vi fikk noe frihet. I høydene kunne du se tanks, vi har fortsatt bilder av barn i gatene. Sandžak er det eneste multietniske området i det tidligere Jugoslavia der det ikke har vært krig. Bare politiet og hæren som begikk statlige forbrytelser mot folket. (...) Tutin har for eksempel 96% bosnjaker, men bare 1% i politiet. Det var det samme andre steder. Det er fortsatt mange serbere i politiet, men ikke så mange som på 1990-tallet.*” (Daglig leder, RTV, Novi Pazar).

Journalisten jeg snakket med i *Glas Sandzaka* kritiserte politikerne for å være korrupte og mer opptatt av egne karrierer enn av innbyggernes beste. De klart verste var imidlertid SDA-myndighetene, som hadde latt økonomien forfalle og som sammen med de serbiske nasjonalistene i SRS spilte på nasjonalisme for å opprettholde spenningene og dermed mobilisere støtte i et historisk sett fredelig område. Alt dette var ting han håpet *Glas Sandzaka* kunne ta opp kampen mot. I stedet for å splitte og mobilisere ville han fremheve tradisjonen for fredelig sameksistens, som han mente var Sandžaks egentlige identitet: ”*Vi vil ødelegge stereotyper. Alle slags stereotyper, for eksempel at dette er en ”bosnjakisk” eller ”serbisk” by. Det er **begge deler!**(...) Vi har alltid respektert hverandres tradisjoner. Under ottomanerne var det ingen som ødela kirker. Les våre forfattere!*” (Journalist, *Glas Sandzaka*, Novi Pazar).

Redaktøren for *Radio 100+* beskrev situasjonen som ”krig” mellom to bosnjakiske partier.. *Radio 100+*’s oppgave i ”krigssonen” var å holde seg uavhengige, og dekke den lokale politikken på en profesjonell måte uten å forplikte seg til noen av partene, heller ikke opposisjonen: ”*Vi er uavhengige politisk og finansielt, og forblir slik, det er grunnen til at vi eksisterer!*” Den uken jeg snakket med ham, kort etter det omtalte drapet i forbindelse med lokalvalget, skulle partenes håndtering av konfliktene være tema for et eget program: ”*Vi prøver å spille en rolle, f.eks. denne fredagen når vi tar opp den politiske kulturen pga. søndagens hendelser.*” I likhet med RTV-redaktøren mente også han at politikerne generelt var for mye til stede i mediene, og fikk lov til å komme med ”*bullshit*” uten å bli motsagt. Han ville i større grad involvere lytterne i diskusjoner om problemene som fantes i lokalsamfunnet, og arrselv om dette var vanskelig. Diskusjonsprogrammer ble også brukt for

å fremme integrering av minoriteter i Serbia: ”Vi sender over grensene til Montenegro og Kosovo, og vil ha dialog mellom serbere, albanere og bosnjaker”. Det ukentlige debattprogrammet Info+ , der deltagerne dels befant seg i Novi Pazar og dels i et studio i Beograd, tok opp etniske, politiske og økonomiske problemer. ”Vi spør: ’Hva er problemet, snakk om det!’” (Hva slags problemer?) ”Ukentlige og aktuelle saker. Sist var temaet: ’Hva mener dere om den nye nasjonalsangen?’ Vi hadde representanter for (lokale) NGOer og serbiske politikere og NGOer. Alle hadde sine meninger. Serberne mente den var OK for alle, andre at den ikke tok i betraktning at 30% av befolkningen er minoriteter.”

”Det går i riktig retning. Før, under konflikten, var det forferdelig her, virkelig forferdelig. Nå er det ikke slik. Det er ikke 100% godt, men 70% kanskje, man kan arbeide og gå fritt rundt.” – Journalist, RTB og Perspektiva, Bujanovac. I Bujanovac beskrev journalistene jeg snakket med uansett etnisitet forholdet mellom serbere og albanere som forholdsvis bra, selv om ingen andre riktig nok gikk så langt som redaktøren for *Srpski Venac*, som mente det var ”full harmoni mellom serbere og albanere, ingen egoisme”. Det virket også som de anså tiden for de væpnede konfliktene mellom albanere og den serbiske staten for å være over, selv om det fortsatt fantes ettervirkninger. De albanske journalistene jeg snakket med så alle ut til å være innstilt på å bli i Serbia, og anså ikke separatisme som noen løsning, slik at gjennomgangstemaet overalt var hva som måtte gjøres for å få til integrering.

Representanter for de etnisk albanske mediene *TV SPEKTRI* og *Perspektiva* var som sagt mest opptatt av å snakke om albanernes situasjon. Begge trakk særlig frem det fortsatte serbiske militære nærværet, som vakte negative assosiasjoner hos mange albanere, som vanskelig og som et av de største problemene i området: ”Det er fortsatt mange forskjellige uniformer her, det er gendarmer, militære og politi. Deres nærvær minner meg om da det var en konflikt her. Jeg tror ikke det som skjedde for fem år siden vil skje igjen, men det får folk til å tenke tilbake” (Redaktør, *Perspektiva*, Bujanovac). Ifølge redaktøren for *TV SPEKTRI* forekom det også fortsatt en hel del institusjonell diskriminering av albanere: Det var fortsatt vanskelig for albanere å få jobb i politi og rettsvesen, språkene var fortsatt ikke helt likestilt, og albanske skoleelever fikk ikke lære om sin egen historie. Alt dette var ting han ville bruke stasjonen til å bedre: Han ønsket å legge press på den serbiske regjeringen for å få gjennomført en demilitarisering, og til få slutt på diskrimineringen, altså en slags ”vaktbikkjefunksjon” siden alt dette var lovet i Covic-planen.

”Om vi vil være faire - hvis vi (dvs. RTB) gir ti minutter til Halimi må vi gi ti minutter til Musliu. Det er ikke fair å gi ti minutter til den ene, og ett minutt eller ingen ting til den andre. Om Halimi uttaler seg, og Musliu også uttaler seg, og vi ikke får se alt sammen, bare et halvt minutt som ikke engang er interessant, er det ikke fair. Men det er ikke slik i Perspektiva!” (Journalist, RTB og Perspektiva, Bujanovac). Mens det militære nærværet og den fortsatte institusjonelle diskrimineringen også var et viktig tema for representantene for *Perspektiva* virket de strengt tatt vel så opptatt av konfliktene mellom albanske partier, noe som kanskje var naturlig siden redaktøren var tidligere politiker, og var kritiske til hvordan denne ble dekket av RTB og SPEKTRI. Slik de så det var balanse essensen i god politisk journalistikk, og betydde å gi like mye plass til alle sider, noe disse mediene ikke gjorde. *Perspektiva* ville derfor være en motvekt til dette, og gi like mye plass til alle standpunkter slik de hadde gjort under valget, da de både *”presenterte argumenter for å stemme, og argumenter for å la være*

Den albanske redaktøren for *RTB* beskrev i liten grad situasjonen fra et albansk synspunkt, og nevnte først og fremst de økonomiske vanskelighetene, spesielt de mange nedleggelsene, som hovedproblemet i distriktet. Det virket også som om noe av formålet med stasjonens arbeid var å motvirke faren ved adskilte offentligheter, som han var klar over: *”Når man ikke hører om de andre blir man feilinformert, det skjer når man ikke har tilgang til lokal informasjon”*, og mente at lokalproduserte nyheter hadde motvirket dette og bidratt til å gjøre folk mer informert om *”sitt felles samfunn”*. Selv om *Perspektiva* hadde et albansk perspektiv virket det som om også representanter derfra så en tilsvarende verdi i lokale medier: *”I de tre kommunene - som er et spesielt område - kommer det daglig aviser fra Beograd og Kosovo. Nyheter er én virkelighet - du kan ikke ha to virkeligheter! Beograd ser én nyhet fra en annen synsvinkel enn Kosovo. Derfor spiller lokale medier en så viktig rolle her, fordi lokale medier er klare over én virkelighet her, ulikt Beograd eller Kosovo. Av samme grunn forstår ikke Kosovo og Beograd problemene for folk her. Lokale journalister kjenner lokale problemer og detaljer her bedre enn andre”* (Redaktør, *Perspektiva*, Bujanovac). Journalisten jeg snakket med anså det som positivt i den forbindelse at de også tok inn stoff fra serbiske journalister: *”De skriver artikler, alt sammen trykkes på albansk. Så vi får deres synsvinkel. Om serbere vil vite noe kan vi oversette det og gi dem det, de har rett til å vite.”*

Det var mulig at journalistene i Bujanovac gav meg et noe skjønnet malt bilde av situasjonen, i hvert fall på den måten at de forholdt seg passive til de etniske motsetningene, og ikke ville snakke om dem eller ta dem opp til diskusjon. Ingen av redaktørene ville for eksempel

hverken trykke eller sende uttalelser de mente kunne nøre opp under etniske konflikter. På spørsmål om det fantes temaer han ikke ville ta opp i sendingene svarte for eksempel den albanske redaktøren for RTB at ”*Det finnes noen. For eksempel formidler vi ikke informasjon som har å gjøre med nasjonalisme eller som er med å nære opp under konflikter. I et demokrati har alle rett til å si sin mening - men ikke gjennom oss. Vi gir ikke noen den muligheten, ikke albanere heller.*” Redaktøren for TV017 i Vranje hadde samme oppfatning, også fra personlige erfaringer, og var svært kritisk: ”*I Bujanovac finnes den private TV-stasjonen TV SPEKTRI, den er albansk. Eierne er en god venn av meg, vi møtes og snakker sammen på kafeer og restauranter. For ti dager siden fikk han et tilbud fra Radio Free Europe. De ville ha en sending fra studioet hans med en journalist, en politiker fra Beograd og en albaner i studio der temaet var sameksistens mellom serbere og albanere. Men når de tilbød ham dette svarte han: 'Er du gal? Hvordan kan jeg ta dette?' (...) Vi gikk til den regionale TV-stasjonen styrt av de lokale myndighetene, til direktør Ramadani, og tilbød ham det samme. Han svarte litt penere: "Du skjønner, min venn, jeg må ringe styret mitt og spørre om lov!"*” I likhet med kollegaen i Hapi Korak hadde han et langt mer pessimistisk syn på forholdet mellom folkegruppene enn det jeg fikk servert i Bujanovac: Hendelsene på 1990-tallet hadde skapt en dyp kløft mellom serbere og albanere, som det ville ta lang tid å bygge bro over: ”*Situasjonen nå er ikke bra. Ild og blod har etterlatt seg store konsekvenser(...) I dag, etter seks år - i dette landet snakker ingen om hvor mange ofre det finnes fra denne perioden. Serberne teller sine, albanerne teller sine. Hverken media eller bøker gir det eksakte antallet ofre for konflikten i Sør-Serbia. Se på krisen på Kypros i 1973; vi har den dag i dag internasjonale organisasjoner og fredsbevarende styrker der, og en linje mellom grekere og tyrkere. Det er 34 år siden. (...) Alle forutser at denne sykdommen i Sør-Serbia også vil vare i 30-40 år. Det vil være nødvendig med en ny generasjon - en generasjon som er farget av geværer og blod må forlate den politiske scenen. Og etter dem kan det komme en ny, blomstrende generasjon, uten denne historien*”. Monoetniske lokale medier – som han var dypt kritisk til - var en del av problemet. De var med på å opprettholde denne kløften, så situasjonen fra sin gruppes synspunkt og opprettholdt separate offentligheter: ”*Se for eksempel på Bujanovac, det ligger 16 km herfra. Bare én albaner har vært gjest i sendingene til Vranje - media!*”(Redaktør, TV017, Vranje). Løsningen så etter hans mening ut til å være å oppklare misforståelser og bedre gruppenes viten og forståelse av hverandre.. I den forbindelse pekte han på fjernsynet: ” *Dette programmet heter Otvoreni u Kosovu (dvs. "åpent i Kosovo"). Vi vil at serbere i Vranje skal vite hva albanere i Bujanovac, Presevo og spesielt i Pristina tenker.*” For å bekjempe misforståelser ville han også invitere albanske

gjester til studio i Vranje, herunder moderate politikere som Veton Surroi⁵⁵ og andre ledende albanske intellektuelle som stod for fred og toleranse.

Ideen bak *Hapi Korak* – som betyr ”skritt” på henholdsvis serbisk og albansk - var at serbiske og albanske journalister skulle arbeide sammen og slik danne en genuint multietnisk mediesfære: ”*Avisen ble startet for tre år siden med hjelp fra Norsk Folkehjelp. Vi vil ikke ha to ulike redaksjoner, men prøve å jobbe sammen (...)*Grunnen til at vi startet var at vi ville vise innbyggerne at media ikke kan være delt på ’multietnisk’, dvs. etnisk grunnlag. Det finnes bare profesjonelle medier og andre medier. Målet mitt her er å lage et profesjonelt medie(...) De fleste, både serbere og albanere, leser nasjonalistiske aviser på sine egne språk. Den viktigste grunnen til at folk bare leser sine egne aviser er ikke bare språket, men også at serbiske aviser ser ting fra et serbisk synspunkt, albanske fra et albansk. Slik blir det to ulike versjoner av virkeligheten. Serbere og albanere lever ikke i samme virkelighet.” (Redaktør, *Hapi Korak*). Den eneste måte å skape en felles virkelighet på var uavhengighet og objektivitet - ”å skrive som profesjonelle journalister, ikke som serbere eller albanere”⁵⁶.

9.5 Nyhetsverdier og prioriteringer

På spørsmålet om hva slags nyheter det var behov for, og dermed grunn til å prioritere i Novi Pazar, var det umiddelbare svaret politikk både hos *RTV* og *Radio 100+*. For den daglige lederen i *RTV* så politiske nyheter i stor grad ut til å dreie seg om aktiviteten og uttalelsene til politikere, særlig politikere som ble ansett som viktige personer. I forbindelse med nyhetsdekningen av kommunen Tutin fortalte han at nyhetsinnslag om ”*interessante saker*” ble produsert lokalt, deretter overført til videotape og sendt med bussen til Novi Pazar. Da jeg spurte om hva slags saker som ble vurdert som interessante var svaret: ”*Hvis det er for lokalt –for eksempel asfaltering av en gate - er vi ikke interessert. En interessant historie er for eksempel ministre, presidenten eller statsministeren som kommer på besøk, eller representanter for Europa.*”

”*Vel – dette er min holdning – andre medier er partiske. Se på en TV, og du ser du hva*

⁵⁵ En ledende kosovoalbansk politiker og journalist gjennom store deler av 1990- og 2000 tallet, og grunnlegger av avisen *Koha Ditore*. Surroi er for et selvstendig Kosovo, men har også markert seg som kritiker av udemokratiske trekk hos de nye myndighetene, og av behandlingen av Kosovo-serbere (http://www.motherjones.com/news/special_reports/total_coverage/kosovo/surroi.html).

⁵⁶ Sitatet stammer fra et intervju med Hapi Korak- redaktøren som finnes på <http://www.birn.eu.com/en/1/40/1924/>. Jeg har valgt å gjengi det fordi det er en grei og elegant oppsummering av det han sa til meg i intervjuet.

Ugljanin gjør, eller se på en annen og du ser Ljajić . Folk vil ha uavhengighet, hva begge sier. Og det er vitsen med oss. Jeg mener det er en god posisjon. Vi er uavhengige politisk og finansielt, og forblir slik, det er formålet med at vi eksisterer. Vi vil være som B92 i Beograd. Vi kaller oss Sandzaks B92!” (Redaktør, *Radio 100+*, Novi Pazar). Redaktøren for *Radio 100+* begrunnet fokuset på politikk med at den eksisterende situasjonen gjorde at det var det folk ville ha. Dette ble en innfallsport til å snakke om det han anså som et av hovedformålene med stasjonen, nemlig å være uavhengige av partene og gi korrekt, balansert informasjon, noe som gjorde at redaktøren stadig ble skjelt ut fra begge sider som en ”bullshitter” og ”den største løgneren i hele Sandzak” (Redaktør, *RTV*, Novi Pazar). Dette synet ble delt av den tidligere *RTV*-redaktøren, som hadde en tilsvarende bakgrunn og som mente at å være profesjonell betydde å ”ikke støtte noen av sidene eller tillate seg selv å bli redskaper”. Hun la imidlertid vekt på at dette var vanskelig i Novi Pazar fordi det var ”en intens region”, og krevde utdanning og erfaring, noe de fleste journalistene manglet.

Glas Sandzakas prioriteringer var uklare fordi journalistene så ut til stå forholdsvis fritt. I tillegg til kultur så imidlertid sosiale problemer ut til å være viktige for flere av dem, noe som antagelig hang sammen med ønsket om å ”rense opp” i en atmosfære av løgner og bedrag fra myndighetene og deres medier: ”Noen lyver om at dette er en god nasjon, men vi har mye dårlig her, for eksempel narkotikahandlere. Det de egentlig mener er: ’Vi er ikke gode, men vi vil at folk skal tro det’”. Konkrete saker som medarbeiderne nevnte dreide seg i tillegg til narkotikamisbruk om narkotikamisbruk (et utbredt problem i Novi Pazar og Serbia generelt), korrupsjon, kriminalitet og romafolk som bodde under elendige forhold uten innlagt vann eller toalett.

Mens politiske nyheter så ut til å spille en viktig rolle hos *RTV* nevnte medarbeiderne også andre og typisk lokale temaer, som bruk og misbruk av offentlige rom, mangel på parkeringsplasser og herreløse hunder⁵⁷. Disse sakene ble ofte tatt opp som respons på henvendelser fra publikum. Representanter for *RTV* gjorde også krav på å ha et balanseideal, om enn et noe annerledes et enn det som fantes hos *Radio 100+*. De var forpliktet til å dekke all lokal aktivitet, og alle partier fikk plass i sendingene dersom de ønsket det, men hvor mye plass de fikk var avhengig av oppslutningen deres. Når mange likevel klaget var det fordi de var misfornøyde med at de ikke fikk nok plass: ”Alle partier får 15 minutter til rådighet, men

⁵⁷ Slike hunder er et høyst alvorlig problem flere steder i Serbia og angriper ofte mennesker (<http://www.balkanfile.com/attack-of-the-dogs/>).

de vil ikke. De sier vi er negative, men slik er det ikke. Disse to partiene vil ikke ha debatter(...) Vi ringer alle og inviterer dem til studio.”

Politikk var også et viktig tema i Bujanovac, og også der så elitepersoners aktiviteter ut til å spille en viktig rolle. Generelt så prioriteringsrekkefølgen ut til å være viktige personer utenfra, deretter lokal politisk aktivitet med fokus på lokale dignitærer. Denne oppfatningen ble støttet av en samtale jeg hadde med en lokalpolitiker fra Lillehammer, samarbeidskommune med Bujanovac, sommeren 2007. Hver gang han var på besøk i Bujanovac som del av delegasjoner virket særlig *RTB* mer opptatt av selve besøkene enn av hva som kom ut av dem, spesielt dersom det dreide seg om ordføreren. *RTB*-redaktøren beskrev viktige nyheter som ”*alt som er viktig for seerne og lytterne er også viktig for oss. Vi vet hva de er interessert i, alt som skjer her, for eksempel om borgermesterens aktiviteter eller ambassadører som kommer på besøk.*” Redaktøren for *Perspektiva* oppsummerte en tilsvarende prioriteringsrekkefølge: ”*Prioriteten for en uke er slik: Stort sett kommer det noen fra Beograd, for eksempel ambassadører, på besøk hver uke. Dernest prioriterer vi aktivitet fra lokaladministrasjon og kommunestyret, og for det tredje aktivitet i regi av OSCE, UNDP og andre organisasjoner. Vi er også veldig interessert i aktiviteten i de ulike partiene i de tre kommunene.*” *Srpski Venac* nevnte også politikk og viktige personer som en viktig del av nyhetsdekningen, sammen med ”*økonomiske suksesser, livet for befolkningen i landsbyene, ungdom og sportsorganisasjoner*”. Mens offisielt materiale som sagt var viktig for alle mediene, så det ut til å være selve grunnstammen i *Srpski Venacs* nyhetsdekning. Redaktøren la stor vekt på at de trykket alle offisielle vedtak, at det var viktig for avisen å bringe ”*basic informasjon*” uten å dømme, og at han aldri trykket noe før det var offisielt. For å vise hva han ikke ville være brukte han faktisk *Vranjske Novines* dekning av biskop Pahomije som eksempel på en avis som baserte seg på ubekreftet informasjon: ”*Uansett hva som finnes i Kurir, Pres og Blic, vi har ikke slikt*⁵⁸ (...) *Det var en stor story om en munk som ble anklaget for pedofili. De kjørte historien i 2-3 år, de trykket sladder. Retten konkluderte med at han var uskyldig i alt sammen. For eksempel hadde Vranjske Novine daglig noe om ham. Vi vil ikke ha noen historie uten beviser!*”

Heller ikke i Bujanovac var imidlertid politikk i betydningen elitepersoners aktivitet det eneste viktige temaet. Samtlige jeg snakket med trakk frem økonomi og helse som viktige

⁵⁸ *Kurir* og *Pres* regnes normalt som de ”guleste av de gule” serbiske tabloidavisene

temaer, særlig det siste fordi situasjonen var vanskelig for mange og fordi særlig arbeidsledigheten skapte ”problemer innenfor politikk og annet” (Albansk redaktør, RTB, Bujanovac). På samme måte som i Novi Pazar var det også vanlig at journalistene i RTB, TV SPEKTRI og Perspektiva tok opp praktiske, typiske småbyproblemer som kloakk og postvesen etter henvendelser fra publikum, og så ut til å glede seg over episoder der de hadde klart å få offentlige etater til å endre praksis.

9.6 Forhold til kilder

De viktigste nyhetskildene for *Glas Sandzaka* og RTV så for det første ut til å være privatpersoner, ofte i forbindelse med problemer med lokalt byråkrati, og for det andre offisielt materiale fra myndigheter, politiske partier og organisasjoner. Offisielt materiale var spesielt viktig for RTV, som var pålagt å dekke både aktiviteten til de lokale myndighetene og pressekonferanser og folkemøter for samtlige lokale politiske partier, noe som imidlertid ble vanskeliggjort av opposisjonens informasjonsboikott selv om de fortsatt fikk og stort sett sendte uttalelser fra sivilsamfunnet, f.eks. fra menneskerettighetskomiteen. *Glas Sandzaka* hadde ikke like store vanskeligheter, men slet likevel med å få kommentarer utover de rent offisielle, særlig i forbindelse med saker som stilte partene i et negativt lys. Som nevnt i kapitlet om politisk kontekst var det også svært vanskelig å få informasjon og kommentarer fra politi, rettsvesen og offentlige etater på alle nivåer. Journalistene jeg snakket med gjenfortalte derfor eksemplene de hadde på at de hadde klart å presse informasjon ut av offentlige etater eller fått dem til å endre praksis som enkeltstående seire. Stort sett så det ut til at de resignerte i møtet med ulike former for informasjonsboikott, og i stedet nøye seg med de offisielle meldingene de kunne få. Dette forsterket betydningen av de offisielle kildene, og dermed elitepersonene, og truet antagelig å gjøre mediene dominert av offisielt materiale og hendelser. RTV var dessuten avskåret fra opposisjonen, slik at de til og med var henvist til uttalelser fra SDA, det bosnjakiske nasjonalrådet og de lokale myndighetene.

Redaktøren for *Radio 100+* virket mindre resignert, og så også ut til å ha bedre tilgang til informasjon enn andre i Novi Pazar. Ifølge ham selv hang dette sammen med et velfungerende kildenett som inkluderte anonyme, forholdsvis sentrale kilder i politiske partier og offentlige etater. Disse kildene gjorde det mulig å få tak i informasjon på tross for forsøk på å boikotte stasjonen eller stenge den ute: ”Kommuneforsamlingen har en egen TV-stasjon, og politikerne har brakt med seg en redaksjon som jobber etter deres linje. De prøver å få

kontroll over kommunikasjonen først av alt. Vi går alltid 'rundt'". Hvordan? "Det avhenger av om de er interessert i å invitere oss eller ikke. Ellers må vi 'spionere' for å finne ut hva de holder på med." Hvordan gjør dere det? "Det skjer gjennom personlige kontakter innenfor. Kontaktene er ikke på toppnivå, men på 'andre eller tredje nivå' i politikken og lokaladministrasjonen. Ofte vet vi hva som skjer gjennom disse kontaktene. De er ukjente." (Redaktør, Radio 100+, Novi Pazar). Å opprettholde dette kildenettet krevde diskresjon, noe som var forståelig siden kildene nødvendigvis var lette å identifisere i en liten by der de alvorlige konfliktene kunne gjøre det farlig å bli identifisert. Kildenettet var såpass effektivt at de til og med fikk potensielt sensitiv informasjon fra politiet: "Denslags informasjon er bare for oss, for å forbedre nyhetene. Regelen her er: Gi aldri privat informasjon videre til noen. Den er bare nyttig for deg. Dette er en måte å få troverdighet på. Har du et eksempel på dette? På søndag fikk jeg tre navn på morderne, og jeg sa ikke et ord! De kan være involvert, så jeg vet ikke...men to av tre var riktige!"(Redaktør, Radio 100+).⁵⁹

På samme måte som i Novi Pazar ble journalistene i *RTB*, *TV SPEKTRI* og *Perspektiva* i Bujanovac ofte kontaktet av enkeltpersoner som ville ha dem til å ta opp praktiske problemer i lokalsamfunnet, og kunne som kollegene i Novi Pazar også fortelle om episoder der de hadde klart å få offentlige etater til å endre praksis. Som i Novi Pazar så imidlertid offisielt materiale ut til å spille en viktig rolle i den daglige dekningen av politikk. *RTB* hadde tilsvarende statutter som *RTV* om å dekke all lokal politisk aktivitet, og var dessuten pålagt å overføre alle debatter og møter i kommuneforsamlingen. Jeg fikk ingen direkte beskrivelse av hvordan kildenettet til de to Vranje-mediene *TV017* og *Hapi Korak* fungerte. *Vranjske Novine*, som har samme redaktør som *Hapi Korak*, er imidlertid kjent for å ha hatt flere kontroversielle og avslørende nyhetssaker, blant annet om den omtalte biskopen, noe som nødvendigvis krever et godt kildenett. Redaktøren for *TV017* hadde tilsvarende journalistisk bakgrunn og forbilder som kollegaene *Hapi Korak/Vranjske Novine* og i *Radio 100+*. Ut fra intervjuene med ham og med en av journalistene som spesielt fremhevet kontaktnettet hans var det klart at han hadde et stort kontaktnett innenfor politikk, organisasjoner og andre medier som det kunne trekkes vekslers på.

9.7 Oppsummering og midlertidige konklusjoner

⁵⁹ Samtalen fant sted kort etter det mye omtalte drapet under lokalvalget sommeren 2006.

Medietradisjoner og mediekulturer

Begge steder var det riktig å snakke om mer enn en profesjonell kultur. Det klart viktigste skillet gikk mellom de kommunalt eide mediene RTV og RTB og de private men ikke-kommersielle mediene Radio 100+, Hapi Korak og TV017. De kommersielle fjernsynsstasjonene TV Jedinstvo og TV SPEKTRI, som var grunnlagt i forretningsøyemed og som viste den kommersielle orienteringen ved å vise til seerundersøkelser, kunne til en viss grad sees som en tredje kultur, mens tidsskriftene *Glas Sandzaka*, *Perspektiva* og *Srpski Venac* ikke helt lot seg plassere i noen av dem. De ulike kulturene skilte seg fra hverandre i medarbeidernes bakgrunn, nyhetsverdier, syn på mediens rolle i de lokale konfliktene og bruk av kilder.

De to kommunale fjernsynsstasjonene *RTV* og *RTB* representerte en profesjonell kultur med røtter i de tidligere stats- og partimediene. Som beskrevet i kapitlet om politisk kontekst var disse mediene i stor grad underlagt myndighetenes føringer, og både kildebruk og nyhetsverdier var preget av at de var pålagt å dekke alle offisielle utspill fra lokale myndigheter. Også valget av regionalt kontra etnisk fokus gjenspeilte myndighetenes linje, i hvert fall på den måten at myndighetene antagelig ansatte medarbeidere som hadde samme innstilling som dem selv, eller som var villige til å innordne seg. Når *RTV* i hvert fall delvis fremstod som et etnisk minoritetsmedie og hadde en mobiliserende eller agiterende linje var dette derfor antagelig i tråd med SDA-myndighetenes politiske linje. *RTB* hadde derimot et rent lokalt perspektiv, uten ambisjoner om å representere alle albanere, og med felles nyhetsdekning som målsetning. Dette stemte overens med at myndighetene (og de fleste andre partiene) i Bujanovac var innstilt på forsoning og samarbeid i tråd med Covic-planen, og med at det ikke fantes noe tilsvarende ønske om å monopolisere retten til å representere og organisere albanerne⁶⁰.

Radio 100+, *TV017* og *Hapi Korak* – som i mangel av et bedre uttrykk kunne omtales som ”uavhengige medier” - var alle tre grunnlagt og ledet av personer med bakgrunn fra den opposisjonelle medietradisjonen som oppstod i perioden 1990-2000, representert ved blant annet kringkasteren B92, kringkastingsnettverket ANEM og nyhetsbyrået BETA. Radio 100+, TV017 og Hapi Korak hadde konkrete og praktiske bånd til alle disse tre. *Radio 100+*

⁶⁰. Den eventuelle ”hovestaden” for en slik bevegelse ville uansett neppe vært Bujanovac, men Preševo, som har den største albanske befolkningen og er sete for albanernes religiøse ledere og viktigste politikere. Heller ikke her finnes det for tiden noe som ligner situasjonen i Novi Pazar. Albanerne har heller ikke etablert noe tilsvarende nasjonalråd

var grunnlagt av BETA, og fikk teknisk hjelp av ANEM. ANEM forsynte også TV17 med programmer, herunder B-92-produksjonen ”*Hvorfor folk snakker lavt i kirken*” som tok for seg den serbisk-ortodokse kirkens rolle i krigene på 1990-tallet. Alle tre var også nært forbundet med denne tradisjonen gjennom journalistiske idealer som uavhengig og kritisk journalistikk, profesjonell bruk av kilder og vilje til å holde seg mellom politiske og etniske blokker⁶¹, noe som viste seg i at redaktøren for *Radio 100+* spøkefullt oppsummerte den redaksjonelle linjen med at de ønsket å være ”*Sandzaks B92*”. Medier i denne tradisjonen blir ofte assosiert med den ”liberale” eller ”pro-vestlige” fløyen i den pågående kulturkampen, noe som også lokalt viste seg i redaktørens og journalistenes tilknytning til sivilsamfunnet, den tidligere opposisjonsbevegelsen og i TV017s tilfelle også liberale politiske partier.

De fleste journalistene og redaktørene hadde lært yrket gjennom praktisk arbeid, stort sett bare innenfor én mediekategori. Det var derfor grunn til å tro at verdiene og arbeidsmetodene de forskjellige kulturene bestod av ble overlevert og videreført i redaksjonene, og at dette bidro til å opprettholde dem som profesjonelle subkulturer og identiteter (Hallin/Mancini, s. 136, 173). Dette inntrykket ble styrket av at redaktøren for *Srpski Venac*, som kom fra den gamle jugoslaviske partipressen, og den tidligere redaktøren for *RTV*, som kom fra den uavhengige og opposisjonelle pressen, begge hadde idealer for god nyhetsdekning som var sterkere preget av tradisjonen de kom fra enn av mediet de arbeidet for i dag. Det var grunn til å tro at dette var med å forklare at profesjonalismen, dvs. følelsen av å tilhøre samme journaliststand på tvers av politisk og etnisk tilhørighet, var såpass lav begge steder (Hallin/Mancini, s. 39). Både i Novi Pazar og Sør-Serbia omtalte flere av journalistene seg selv som ”*den eneste profesjonelle journalisten i Sandzak*” (Redaktør, RTV, Novi Pazar) eller tilsvarende, mens de ofte omtalte andre medier som uprofesjonelle. Dette var særlig utbredt blant etnisk serbiske journalister i Sør-Serbia, der det antagelig også hadde sammenheng med den dårlige stemningen som fortsatt hang ved etter rettssaken mot biskop Pahomije.

Den viktigste forskjellen mellom Novi Pazar og Bujanovac når det gjaldt profesjonelle kulturer var ikke så mye geografisk som at albanske journalister gjennomgående hadde mindre erfaring enn serbiske og bosnjakiske. De delte også i større grad de samme

⁶¹ Når de dekket krigene på 1990-tallet brukte de både egne korrespondenter, kroatiske, bosniske og kosovoalbanske kilder i tillegg til de offisielle serbiske. Den samme uavhengigheten gjaldt i deres dekning av serbisk politikk. Mens de ofte ble oppfattet som en del av opposisjons- og demokratibevegelsen ønsket de å være uavhengige og kritiske også overfor opposisjonspartiene, og skilte skarpt mellom det å være opposisjonsmedier tilknyttet opposisjonspartiene og uavhengige medier (Collin, s. 181-182; Gordy, s. 65, 82-83; Kurspahic, s. 203).

nyhetsverdiene og arbeidsmetodene, og manglet ikke minst medier i "B92-" eller den uavhengige tradisjonen. Mens redaktøren for Perspektiva hadde forholdsvis lang erfaring kom denne hovedsakelig fra etnisk baserte, til dels nasjonalistisk agiterende medier, noe som også ble gjenspeilet i den politiske fortiden hans. Alt dette kunne forklares historisk: Serbere og bosnjaker kunne gjennom hele 1990-tallet utvikle seg som journalister i lokale og nasjonale medier, mens språkbarrieren og offentlig diskriminering gjorde at albanere ikke hadde samme muligheter. Med unntak av noen timers radiosendinger i uken, og tidsskriftet *Jehona* som etter hvert ble forbudt, fantes det ikke albanskspråklige lokalmedier i Preševo-dalen før 2001. Den kosovoalbanske mediesektoren, som kunne vært et sted å få erfaring fra, lå også stort sett "i dvale" i perioden 1988-99, altså den samme perioden som den uavhengige tradisjonen utviklet seg i resten av eks-Jugoslavia (Ungersma, 2001). Albanske journalister startet derfor med "blanke ark" i 2001, selv om mange etter hvert hadde skaffet seg en slags journalistisk utdanning i form av kortvarige kurs. Mens disse kursene kunne kompensere noe for den manglende erfaringen, kunne det virke som om de hadde lært samtlige av deltagerne en form for journalistikk som primært var av avspeilende karakter, dvs. på kildenes premisser (Meilby, s. 27, 57), noe som også ble kritisert av TV017-redaktøren.

Nyhetsverdiene der viktige personer hadde høyeste prioritet, som dominerte i Sør-Serbia og som også ble delt av RTV, forsterket antagelig effekten av politisk instrumentalisering gjennom å favorisere autoritene (Wolfsfeld, i Cottle, s. 81, 83). RTVs definisjon av balanse – der politiske partier fikk plass i nyhetssendingene ut fra hvor stor oppslutning de hadde – bidro antagelig sammen med nyhetsverdiene til at opposisjonen anså stasjonen som sterkt instrumentalisert og nektet å ha med dem å gjøre, og hindret den dermed fra å fungere som debattforum. De uavhengige mediene var derimot bestemte på å slippe til andre stemmer enn de politiske lederne - for eksempel representanter for organisasjoner, som så ut til å måtte betale for å komme på luften hos kommersielle medier - og i *Radio 100+*s tilfelle også vanlige lyttere som ble spesielt invitert til å ringe inn og delta i diskusjoner.

På tross av språkbarrieren som fantes i Sør-Serbia, som gjorde at det ble en tendens til to mediesfærer, oppgav ingen av journalistene der det som noe problem å få tak i informasjon på tvers av denne. Samtidig var det mulig at dette hovedsakelig var et resultat av en politisk situasjon der partene var innstilt på samarbeid, som kunne endre seg i en mer spent situasjon (se f.eks. IWPR, 9/12 2004). De som i størst grad bevisst arbeidet for å sikre slik kontakt var *TV017*, som stadig hadde albanske gjester i programmene, og i enda større grad Hapi Korak,

som hadde som redaksjonell linje at serbiske og albanske journalister skulle skrive artiklene i fellesskap.

Ulike former for medieboikott forekom begge steder, selv om det var et større problem i Novi Pazar enn i Bujanovac og det øvrige Sør-Serbia og derfor var et tema journalistene var mer interesserte i å snakke om. Som sagt så det ut til å være et mindre problem for *Radio 100+* enn for andre medier. Den beste forklaringen på dette var antagelig at det var et resultat av stasjonens profesjonelle verdier. I tillegg til at vektleggingen på korrekt informasjon kanskje bidro til at politiske aktører fikk en viss respekt for journalistene og stolte på at det de sa ikke ble forvrent, hadde de også stor respekt for kildenes anonymitet, mens for eksempel en representant for *Glas Sandzaka* opplyste at avisen nektet å bruke anonyme kilder. Radio 100+ hadde dessuten en mer aggressiv redaksjonell linje i forhold til å ”finne ut hva de holder på med” og ”sjekke alt de sier”, mens representanter for andre medier oftere resignerte når de ble nektet adgang til informasjon. Den undersøkende linjen gjorde det det antagelig mer fordelaktig for både offentlige etater og politiske aktører, av hensyn til sin egen representasjon, å kultivere et godt forhold til radioen gjennom å gi redaktøren fortrolige opplysninger (Ericson et al, s. 135-136). Selv politiet, som generelt ble beskrevet som svært vanskelige her, var villige til å dele sensitiv informasjon med redaktøren, noe som også var forståelig dersom *Radio 100+* var dyktigere enn andre medier til å få tak i informasjon om kriminalsaker og politiets metoder fra andre kilder, slik at det ble mer fordelaktig også for dem å kultivere et godt forhold enn at stasjonen skaffet informasjon fra alternative, mer negative kilder som kunne stille dem i et dårligere lys (Ericson et al, s. 92, 132).

Vanskelighetene journalistene i Bujanovac beskrev med å få uttalelser i forbindelse med nedleggelse og oppsigelser kunne også forklares med at de i likhet med kollegene i Novi Pazar hadde en tendens til å resignere og basere seg på offisielle uttalelser, slik at hverken byråkrati eller bedrifter så noen grunn til å uttale seg om saker som likevel ikke ville gi dem positiv publisitet. En mer aggressiv redaksjonell linje i stil med *Radio 100+* kunne derimot kanskje ha fått bedriftseierne til å bli mer villige til å snakke med mediene i et forsøk på å kultivere et godt forhold, beholde kontrollen over medierepresentasjonen, og så godt det lot seg gjøre rettferdiggjøre politikken sin overfor publikum (Ericson et al, s. 286, 289).

Når det gjaldt refleksjon over sin egen rolle tok så og si alle jeg snakket med avstand fra ”hate speech” mot etniske grupper. Hatefull omtale av politiske motstandere forekom derimot begge steder, om enn særlig i Novi Pazar. Begge steder var det de uavhengige mediene som i

størst grad etterstrebet et etnisk nøytralt fokus i nyhetsdekningen, mens dette for de andre medienes del i større grad så ut til å være enten en kommersiell eller politisk avgjørelse. Disse mediene ønsket også motvirke at politikere brukte lokale problemer til nasjonalistisk mobilisering. Representanter for Glas Sandzaka gav uttrykk for at de ønsket å gjøre det samme, men så ikke ut til å klare å holde seg helt nøytrale hverken etnisk eller politisk, og stilte seg dermed åpne for beskyldninger for å samarbeide med opposisjonen og kanskje også for å være et medie for bosnjaker i stedet for det multietniske mediet de ønsket å være. Det var grunn til å tro at dette også svekket troverdigheten deres, slik lederen for menneskerettighetskomiteen beskrev det. De uavhengige mediene var også mer villige til å ta opp vanskelige spørsmål rundt etnisk sameksistens, noe andre medier i Sør-Serbia så ut til å styre unna. Samtidig var redaktøren for *TV017* kanskje litt vel krass når han kritiserte det monoetniske ståstedet hos andre lokale medier i Sør-Serbia for å skape grobunn for nasjonalisme, i hvert fall når det gjaldt RTB som forsøkte å ta opp samme saker i både serbiske og albanske sendinger. Mens den felles motviljen mot å ta opp etniske spenninger i Bujanovac kunne være begrunnet i frykt for reaksjoner fra styre, eiere eller annonsører, kunne det også sees som utslag av et ønske om å opprettholde et samarbeid som tross alt fungerte i det daglige.⁶² Til og med *TV SPEKTRI* og *Perspektiva*, som tok et klart albansk ståsted, så på sin måte ut til å arbeide for integrering. Selv om det var et albansk nyhetsorgan tok *Perspektiva* inn artikler av serbiske journalister, blant annet begrunnet i at dette gav albanerne bedre kjennskap til serbernes synsvinkel.

Når det gjaldt synet på hva media kunne bidra med i de politiske konfliktene, noe som hadde størst betydning i Novi Pazar, hadde de fleste journalistene på hver sin måte tenkt over medienes rolle i å opprettholde de politiske spenningene. Mens det var Radio 100+ som i størst grad var villig til å ta opp hvordan gjensidig agitasjon førte til voldshandlinger hadde selv redaktøren for *RTV*, det mest politisk ”agiterende” av de lokale mediene, tenkt over dette og ville aller helst ha erstattet personpolitikken med mer positive og beroligende nyheter, selv om hun ikke så ut til å ha noen særlig stor innflytelse. En annen sak er om dette ville vært noen god løsning. Det kunne lett betydd å feie problemer under teppet og i stedet formidle et bilde av Novi Pazar som et problemfritt og blomstrende område samlet under SDAs lederskap, noe

⁶² I et intervju med International War and Peace Research forteller serbiske og albanske journalister at de til daglig jobber godt sammen hos RTB og Hapi Korak, og trives med dette. Den albanske medgrunnleggeren av Hapi Korak blir også intervjuet, og forteller at det vanligvis er en uskreven regel om å ikke diskutere politikk i redaksjonene. Alle forteller imidlertid at det er vanskelig å opprettholde samarbeidet og den uskrevene regelen i situasjoner der vanskelige spørsmål trenger seg på, for eksempel under de serbisk-albanske sammenstøtene i Kosovo, Beograd og Nis våren 2004.

som ville vært ren propaganda og risikert å provosere opposisjonen ytterligere og økt spenningene ytterligere.

Konsekvenser for demokratisering

Mange av journalistene praktiserte ”advocate journalism”, og tok opp folks problemer med f.eks. lokalt byråkrati. Dette kunne sees som en mild form for ”vaktbikkjevirkosomhet”, som bidro til å informere publikum om hvordan lokaladministrasjonen fungerte og hvordan den kunne påvirkes, og dermed gjorde den mer tilgjengelig og effektiv. **Dette** har bidratt til økt identifikasjon og investering av tillit i lokalsamfunnet i flere postkonfliktområder i det tidligere Jugoslavia (*Managing Hatred*, s. 210-211; Tilly: *Democracy*, s. 74, 80). Det var riktig nok mulig at effekten av dette ble begrenset av det dårlige kildenettet og at journalistene lett gav opp når de ble møtt av ulike former for informasjonsboikott. I tillegg kunne lokale institusjoner begrense effekten ved å kjøpe sendetid hos kommersielle fjernsynsstasjoner for å forsvare seg.

Dekningen av lokal politikk så hos mange av mediene ut til være hovedsakelig kildestyrt eller avspeilende. Dette kunne skyldes et bevisst valg, som hos *Srpski Venac*, forsiktighet og en tendens til å resignere i stedet for å ”grave”, eller ganske enkelt manglende tilgang til kilder og informasjon. Uansett så den ut til å oppfylle mange av kriteriene for det Bozinovic omtaler som ”Sony Journalism”, dvs. en form for politisk journalistikk der journalister blir mikrofonstativer for politikere og der den politiske dekningen består av uttalelser og utspill som i liten grad blir sjekket, analysert eller satt i en større sammenheng (Bozinovic: *Searching for the right measure*, Media Online 2005). I den grad de settes i sammenheng er det ofte i form av en motkommentar fra den angrepne parten, noe som stemte godt overens idealene til Perspektiva-journalisten jeg snakket med (Stajonevic: *Daily Papers’ Formalism and Yellow Papers’ Sensationalism*, Media Online 2004). På samme måte som RTV-redaktøren beskrev det får ”Sony Journalism” lett en passiviserende effekt, og får politikken til å fremstå som et spill eller underholdning som ikke angår publikum direkte, slik at de overlater den til politikerne. Det gjør også at de kan brukes til propaganda og mobilisering, noe som i begge områder vil være risikabelt i forbindelse med en eventuell ny konfliktopptrapping. Dette gjaldt særlig de monoetniske mediene, som manglet den refleksjonen over sin egen rolle de uavhengige mediene hadde. Det var mulig at TV017-redaktørens påstand om at *Perspektiva* og *RTB* var ”kuppet” av albanske nasjonalister hadde å gjøre med dette, og i *Perspektivas* tilfelle også med prinsippet om å slippe til alle politiske talsmenn til i like stor grad, uten å

sette uttalelsene deres inn i en analytisk sammenheng, slik at de uten å nødvendigvis selv være nasjonalister risikerte å bli talerør for nasjonalistiske krefter. Det er forøvrig slik jeg ser det lite trolig at det serbiske utdanningsdepartementet ville finansiert et tidsskrift som åpent agiterte for albanske nasjonalisme eller separatisme, spesielt ikke i et klima med såpass stor frykt for slik virksomhet.

Konsekvenser for integrering og bygging av tillit

Det fleste mediene så på hver sin måte ut til å være innstilt på å bidra til integrering og tillit mellom de etniske gruppene, om ikke annet gjennom å ta avstand fra "hate speech". Selv representanter for monoetniske minoritetsmedier som *Perspektiva* og *TV SPEKTRI* nevnte arbeidsledighet og økonomiske problemer som temaer det var viktig å ta opp, altså saker som angikk alle innbyggere og var egnet til å skape en følelse av skjebnefellesskap (Wolfsfeld: *Media and the Path to Peace*, s. 14, *Managing Hatred*, s. 199).

Perspektiva så ting fra et albansk synsvinkel, men var et offisielt organ for den albanske minoriteten i Sør-Serbia, en type medie som finnes i de fleste land med minoritetsbefolkninger, og som ikke er ment å skulle være multietnisk. *Perspektiva* var også lokalt forankret i Preševo-dalen, der flertallet for tiden så ut til å ha forsonet seg med å skulle forbli i Serbia. Dette gav magasinet potensiale for å bidra til å bygge en lokal identitet, som nødvendigvis ville være multietnisk siden de etniske gruppene var omtrent like store, levde sammen og var avhengige av å samarbeide. Alternativet til *Perspektiva* ville, slik redaktøren også påpekte, i praksis vært Pristina-baserte medier med en helt annen agenda og vinkling. I tillegg til å være lokalt forankret kunne også albanske minoritetsmedier informere om serbiske institusjoner og politikk på albansk, noe mange manglet kunnskap om på grunn av språkbarrieren som hadde blitt forsterket av diskriminering og konflikter. På den måten kunne magasinet bidra til integrering i det serbiske storsamfunnet (Riggins, s. 8-9).

RTV i Novi Pazar gav derimot et mer negativt og potensielt farligere inntrykk enn noen av de albanskspråklige mediene i Bujanovac. Den daglige lederen trakk frem at *RTV*, som den eneste fjernsynsstasjonen i Serbia, ofte hadde innslag eller programmer om overgrepene mot bosnjaker fra serbisk politi og militære på 1990-tallet. Slike innslag kan være verdifulle i postkonfliktområder dersom de bringer gruppenes "sannheter" nærmere hverandre (Mertus, s. 2-4). For minoritetene, og da særlig ofrene, kan de fungere som en helbredende "rensing av luften", og som en at markering av at tidligere undertrykkelse er erstattet av rettssikkerhet for

alle, noe som øker tilliten til dagens samfunn (Maynard, i Kumar (red.), s. 211-214; Mansfield/Snyder, s. 275). For majoritetsbefolkningen kan de fungere som ledd i en selvransakelsesprosess, for eksempel rundt den nasjonalistiske politikken på 1990-tallet (Gordy: *Serbia. Shocking, yes. But is it transformative?*, s. 2; *Human Security in an Unfinished State*, s. 93-94). I dette tilfellet var det imidlertid fare for at de kunne ha motsatt effekt, og i stedet opprettholde eller til og med forsterke motsetningene mellom bosnjaker og serbere. Innenfor en kontekst av bosnjakisk nasjonsbygning, slik myndighetene og RTV så ut til å arbeide for, vil å fokusere på offerroller og tidligere overgrep bety en stadig reaktivering av grensene mellom gruppene gjennom å spille på følelser av å være truet utenfra av den serbiske staten og kanskje også av lokale serbere gjennom en form for ”cultivation theory” (Wolfsfeld: *Media and the Path to Peace*, s. 21; Tilly, s. 142-146). SDA, det bosnjakiske nasjonalrådet og Sulejman Ugljanin opptrer stadig i nasjonal politikk som representanter for den bosnjakiske minoriteten, en posisjon som er et verdifullt forhandlingskort i Beograd. De kan derfor være interesserte i å opprettholde en viss grad av separasjon og frykt for å beholde denne rollen (Mansfield/Snyder, s. 9-10; *Serbia’s New Constitution: Democracy going backwards*, s. 6, 10⁶³). Slik frykt gjør det også lettere å stemple SDP, det islamske trossamfunnet og andre som ikke er med på å samle seg rundt dem som forrædere. I tillegg til å opprettholde skepsis hos bosnjakene og dermed hindre full reintegrering, kunne den redaksjonelle linjen også svekke den lokale serbiske minoritetens vilje til å investere tillit i det felles lokalsamfunnet, ved å få dem til å føle seg uvelkomne i et bosnjakiskdominert distrikt. Dette ville i så fall igjen styrke oppslutningen rundt elementer som allerede hadde en ”siege mentality”, som det radikale partiet, eller bare sørge for at partipolitikken fortsatt forblir delt på etnisk grunnlag (*Serbia’s Sandžak: Still forgotten*, s. 3, 17, 27-28).

⁶³ Se også Paris: *At War’s End*, s. 106 for en tilsvarende diskusjon fra Bosnia og Kroatia

Kapittel 10 - Oppsummering og endelige konklusjoner

10.1 Oppsummering av underkontekstene

Den politiske konteksten

Både i Bujanovac og Novi Pazar var de kommunale kringkasterne i stor grad kontrollert av lokale myndigheter, både gjennom at ansettelse var knyttet til politisk lojalitet og gjennom at begge fjernsynsstasjonene fungerte som talerør for de styrende partiene. Myndighetene var dermed i prinsippet sikret tilgang til media, hadde mindre behov for å kultivere et godt forhold til andre medier og kunne velge å boikotte disse. Skikken - eller uskikken – med å boikotte medier man anså som politiske motstandere, var den viktigste forskjellen mellom Novi Pazar og Bujanovac, og hang sammen med den politiske situasjonen. Begge steder brukte politiske aktører også ulike former for legalt og ekstralegalt press for å kontrollere mediene.

Den økonomiske konteksten

Begge steder begrenset den vanskelige økonomiske situasjonen mediens uavhengighet. Mens private og kommersielle fjernsynsstasjoner klarte seg forholdsvis godt både i Novi Pazar og Bujanovac, ble muligheten deres til å drive kritisk journalistikk eller fungere som debattforum for vanskelige temaer begrenset av behovet for reklameinntekter og sannsynligvis også av frykt for økonomisk press fra myndighetene. Trykte medier og ikke-kommersiell radio hadde det vanskeligere enn fjernsyn, og var i praksis avhengige av en eller annen form for økonomisk eller materiell hjelp for å klare seg. Dette kunne åpne for politisk instrumentalisering, eller i det minste for rykter om dette som svekket mediens troverdighet. Begge steder ble det også hevdet at mediene solgte sendetid til politiske aktører, noe som nødvendigvis også påvirket politisk balanse og troverdighet. Fordi både den økonomiske og politiske konteksten vanskeliggjorde uavhengig journalistikk var støtte utenfra viktig for å sikre dette.

Den profesjonelle konteksten: Organisasjonsstruktur

Journalistene var begge steder hovedsakelig allroundjournalister, selv om arbeidsoppgavene var mer spesifiserte hos fjernsynsstasjonene enn andre steder. Det var forskjeller i organisasjon mellom kommunale fjernsynsstasjoner, der myndighetene ansatte redaktører og journalister og la føringer for den redaksjonelle linjen, og andre medier der redaktørene ofte var eiere eller direktører. Redaktører i private medier identifiserte seg ofte sterkt med med

mediet og den redaksjonelle linjen, noe som gjorde at de kunne fremstå som en slags ”auteurer”. Myndighetenes kontroll over kommunalt fjernsyn så ut til å være sterkere i Novi Pazar enn i Bujanovac, der selv fordelingen av arbeidsoppgaver kunne brukes som straffetiltak mot journalistene. Det var naturlig å se dette som et utlag av ulikt politisk situasjon, og av at RTB i mindre grad var sammenvevd med et bestemt politisk parti.

Oppsummering av den profesjonelle konteksten: Profesjonelle kulturer.

Mediene kunne begge steder grovt deles inn i tre tradisjoner eller kulturer: Uavhengige, kommersielle og offentlige medier. Av disse praktiserte de uavhengige mediene en mer bevisste uavhengig og gravende journalistikk enn de andre lokale mediene, som sammen med et bedre kildenett sikret dem bedre tilgang til informasjon til tross for informasjonsboikotten i Novi Pazar. Andre medier hadde så derimot ut til å tendere mot en avspeilende, kildestyrt og elitefokusert journalistikk beskrevet av Bozinovic som ”Sony journalism”. De uavhengige mediene hadde også i større grad enn andre et regionalt, ikke-etnisk fokus, og forsøkte som i politikken å holde seg mellom blokkene. De var også i større grad villige til å ta opp vanskelige temaer rundt etnisk sameksistens, og arbeidet aktivt for å bygge broer over disse gjennom å øke gruppenes kunnskaper om hverandre. På tross av at de andre mediene i større grad tok et etnisk perspektiv virket det imidlertid som om de også bidro i riktig retning, om ikke annet gjennom å ta avstand fra ”hate speech” og å informere minoriteter om den serbiske staten. Det viktigste unntaket så ut til å være RTV i Novi Pazar, der i hvert fall deler av redaksjonen ønsket å bruke den i et bosnjakisk nasjonsbyggningsprosjekt som risikerte å opprettholde og styrke etniske motsetninger.

10.2 Konklusjoner

Av de ulike underkontekstene var det begge steder den politiske konteksten som i størst grad påvirket nyhetsproduksjonen, særlig muligheten til å spille en uavhengig rolle. Det klareste eksemplet på dette var bruken av kommunalt fjernsyn som talerør for myndighetene, noe som var aller mest tydelig i Novi Pazar, der myndighetene brukte RTV til å angripe politiske motstandere i opposisjonen og det islamske trossamfunnet. RTV hadde også et visst etnisk fokus; i hvert fall deler av redaksjonen ønsket å gjøre stasjonen til et bosnjakisk minoritetsmedie. Begge deler kunne sees som instrumentalisering og hang sammen med samfunnspillaren eller det organisatoriske komplekset rundt SDA og det bosnjakiske nasjonalrådet, som ikke hadde noen parallell i Bujanovac (Hallin/Mancini, s. 53). Dette

komplekset ønsket å hegne om posisjonen som eneste representant for den bosnjakiske minoriteten i Serbia og Montenegro⁶⁴, både for å beholde makten lokalt og sannsynligvis også som forhandlingskort i Beograd (*Serbia's New Constitution – Democracy going backwards*, s. 6, 10). For å holde på posisjonen forsøkte myndighetene å monopolisere adgangen til media og sørge for at det var deres synspunkter og rammer som dominerte i lokale medier, samtidig som de forsøkte å redusere dekningen av opposisjonen til ”ren dekning” og en nyhetsverdi utelukkende basert på avvik og negative kriterier (Ericson et al, s. 5-6; Wolfsfeld i Cottle, s. 81, 83). Det etniske fokuset kunne også tolkes som en form for politisk mobilisering. Etniske identiteter er aldri fullstendig fastlagt, men er hele tiden i utvikling og forandring. Dette gjelder ikke minst på Balkan, der det fortsatt pågår prosjekter av nasjonal selvdefinisjon og nasjonsbygning innenfor ”den sørslaviske familien”. Det er under førti år siden at bosnjakene ble definert som et eget folkeslag eller nasjonalitet, under navnet “muslimer i etnisk forstand” (noe som ifølge Malcolm da handlet vel så mye om at muslimene i Bosnia verken var serbere eller kroater som om positive karakteristika (Malcolm, s. 199-200, 200; MacDonald, s. 229)).⁶⁵ Media spiller en viktig mobiliserende rolle i moderne definering, bygging og styrking av etnisk identitet, ofte i tett samspill med politiske bevegelser, slik at det lett blir uklart om målsetningene mediene målbærer egentlig tjener den etniske gruppen eller de politiske bevegelsene (Riggins, s. 2, 12). I Sandžak har SDA og det bosnjakiske nasjonalrådet spilt en viktig rolle i den nasjonsbygningprosessen som skjøt fart på 1990-tallet, slik at nasjonal og politisk mobilisering i stor grad har overlappet hverandre, noe som blant annet viser seg i at politiske motstandere ofte stemples som fiender av det bosnjakiske folket (*Serbia's Sandžak: Still forgotten*, s. 7-8, 19, 21). Selv om dette ikke behøvde å være hele bakgrunnen, kunne de mange innslagene om tidligere overgrep fra serbisk politi og militære også sees som en form for politisk mobilisering som spilte på offerrollen og følelsen av å være truet utenfra for å oppfordre til samhold rundt SDA og det bosnjakiske nasjonalrådet (Wolfsfeld s. 21; Tilly, s. 142-146).

Den polariserte politiske situasjonen i Novi Pazar rammet også privateide medier, gjennom informasjonsboikott fra begge parter. Fra myndighetenes side var dette nok en taktikk for å beholde kontrollen over sin egen representasjon ved å redusere medier utenfor deres kontroll

⁶⁴ En posisjon som imidlertid stort sett er borte i Montenegro, og som er sterkt svekket også i Serbia.

⁶⁵ Andre eksempler på slik nasjonsbygning i moderne tid er de makedonske og kanskje også montenegriske etnisitetene, som i andre perioder har inngått som viktige bestanddeler i de bulgarske og serbiske nasjonsprosjektene (Mønnesland, s. 130-135). Jeg vil presisere at jeg ikke nødvendigvis anser disse prosjektene som kunstige eller illegitime av den grunn, slik enkelte har hevdet de er (MacDonald: *Balkan Holocausts*, s. 220-231).

til ”fringe media” uten tilgang til autoritative kilder (Ericson et al, s. 4-5), mens det fra opposisjonen handlet om å beskytte seg mot negativ dekning ved å hegne om selv normalt allment tilgjengelig informasjon som pressekonferanser.

I Bujanovac var derimot både albanere og serbere organisert i flere politiske partier som vekslet på å sitte med makten, og som i motsetning til det ekstremt polariserte Novi Pazar var i stand til å samarbeide i kommuneforsamlingen. Det var heller ingen tilsvarende konflikt om retten til å representere de etniske gruppene, selv om det fantes mer eller mindre etnonasjonalistiske partier også i Presevo-dalen. Dette viste seg i mindre instrumentalisering av mediene, ikke minst av den kommunale kringkasteren RTB, og i at journalistene stort sett så det som uproblematisk å arbeide for flere lokale medier, til tross for at de mente disse hadde ulikt politisk ståsted. Dette ville vært utenkelig i Novi Pazar, og var i følge en journalist også utenkelig i Kosovo-medier der mange av de albanske journalistene bidro. Samtidig forekom det en viss instrumentalisering også i Bujanovac, gjennom at de styrende partiene i hvert fall til en viss grad ble favorisert i kommunalt TV. De var også villige til å gjøre langt mer direkte bruk av stasjonen når de anså det som viktig nok, som under valget i 2007. Instrumentaliseringen av offentlige medier, ansettelsene på politisk grunnlag og truselen om suspensjon som sanksjonsmiddel mot journalister hos RTV, var alle symptomer på et politisk kultur preget av en liten grad av ”rational-legal authority”, dvs. et politisk nøytralt regelverk og byråkrati (Hallin/Mancini s. 55-59). Mangelen på dette gjorde terskelen lav for å ta i bruk kommunalt fjernsyn i politisk øyemed, kanskje hjulpet av en politisk kultur der alle medier uansett ble oppfattet som talerør for en eller annen politisk aktør (Gross, s. 104-107; Gordy, s. 100) . Den lave graden av *rational-legal authority* gikk også ut over privateide medier. Selv tildeling av lisenser til kioskdrift var noe som kunne politiseres og brukes til å presse kioskeiere til ikke å selge aviser myndighetene mislikte. Myndighetene og andre politiske aktører kunne også ty til andre represalier som konfiskering eller tyveri av utstyr. Den økonomiske konteksten var med på å styrke den politiske kontekstens betydning. Den vanskelige økonomiske situasjonen som gjorde det vanskelig for mediene å klare seg, åpnet for instrumentalisering av private medier gjennom økonomisk støtte til f.eks. trykking og kjøp og salg av sendetid. Kommersielle medier måtte også være forsiktige for å ikke støte fra seg annonsører, noe som nødvendigvis begrenset muligheten til å drive kritisk journalistikk og til å fungere som debattforum for vanskelige temaer. Hva slags temaer de måtte være forsiktige med, ble bestemt av den politiske situasjonen. I Novi Pazar gjorde den politiske splittelsen det vanskelig for mediene å holde seg mellom blokkene fordi annonsørene foretrakk å kjøpe

reklameplass hos medier med samme politiske innstilling som dem selv. Dette var et mindre problem i Bujanovac, der politikken var mindre polarisert, samtidig som annonsørene stort sett så ut til å foretrekke å kjøpe reklameplass hos ”sin” etniske gruppe. Hensyn til annonsørene var muligens også en del av forklaringen på at TV SPEKTRI ble sagt å være tilbakeholdent med å ta opp problemer rundt etnisk sameksistens. Den politiske kontekstens innflytelse ble også styrket av at politikk hadde en sentral plass i nyhetsdekningen begge steder. For mange av mediene så den politiske journalistikken ut til å være av avspeilende karakter, og å dreie seg mye om å dekke aktiviteter og uttalelser fra elitepersoner, særlig lokale og nasjonale myndigheter. Elitefokuset forsterket sannsynligvis effekten av instrumentaliseringen av de kommunale fjernsynsstasjonene. RTV hadde dessuten en definisjon av balanse der politiske aktører fikk sendetid utfra hvor stor oppslutning de hadde, noe som ville favorisere myndighetene, nasjonalrådet og miljøet rundt dem. Elitefokuset, den avspeilende og i liten grad undersøkende journalistikken gjorde også at mediene var svært avhengige av materiale fra myndigheter og andre politiske aktører, slik at de kunne rammes hardt gjennom informasjonsboikott. Det gjorde også at disse mediene lett kunne reduseres til mikrofonstativer for politikerne og dermed la seg bruke til propaganda.

På grunn av den sterke påvirkningen fra den politiske konteksten var det i stor grad den lokale politiske situasjonen som avgjorde om mediene når alt kom til alt spilte en konfliktdependende, konfliktvedlikeholdende eller konfliktopptrappende rolle. Den politiske situasjonen i Novi Pazar var preget av sterke politiske motsetninger, som gjorde at mediene lett risikerte å måtte velge mellom å ta side i konfliktene, og dermed miste troverdighet hos deler av publikum, eller å få problemer med finansiering og tilgang til informasjon, noe som ville redusere dem til ”fringe media”. Ved å angripe politiske motstandere som forrædere gjorde RTV sannsynligvis SDA-tilhengerne mer aggressive, samtidig som opposisjonen og dens tilhengere antagelig reagerte med tilsvarende frustrasjon og sinne, noe som opprettholdt eller økte spenningene i Novi Pazar. Antagelig var også selve instrumentaliseringen med å hindre utvilingen av tillit til myndighetene som nøytral tredjepart (Mansfield/Snyder, s. 18), noe de for øvrig heller ikke var. Andre medier ble også lett talerør for politiske aktører, eller i hvert fall oppfattet som dette. Dette kunne hindre dem i å utvikle troverdighet som pålitelige informasjonsformidlere, i hvert fall på tvers av de politiske skillene, og gjøre det vanskelig å fungere som troverdig debattforum. Dersom teorien om at RTV drev politisk mobilisering ved å spille på følelsen av å være truet stemte, var det all grunn til å tro at dette hindret videre reintegrering av bosnjaker i det serbiske samfunnet, og at det også risikerte å skape

tilsvarende følelser hos lokale serbere. Dette kunne få serberne til å fortsette å søke til ”sine” etniske ledere, hindre felles tillit til lokalsamfunnet og på sikt risikere å utløse etniske konflikter.

I Bujanovac var den politiske situasjonen derimot mindre politisk polarisert, noe som gjorde det lett for media å pleie kontakt med alle politiske og etniske grupper og gjorde nyhetsdekningen forholdsvis balansert. Etnisk var det tilsynelatende også stort sett stemning for forsoning i en eller annen form, både blant politikere og media. Slik intervjuobjektene beskrev det så det også ut til at RTB tok utgangspunkt i sameksistens og integrering i tråd med Čović-planen, samtidig som det var grunn til å tro at dette også var avhengig av myndighetenes politiske linje. Faren for en ny konfliktopptrapping i tråd med Manns tredje, fjerde og femte tese (Mann, s. 6) er langt større i Presevo-dalen enn i Sandžak. Uten å gå alt for mye i detalj omkring en hypotetisk utvikling er et mulig scenario at radikale elementer provoserer frem sammenstøt, for eksempel i forbindelse med en krise rundt Kosovo, eller at en slik krise øker støtten til etnonasjonalistiske partier⁶⁶. Mens mediene i Bujanovac i dag i stor grad fungerte konfliktdepende, er det dessverre stor sjanse for at dette vil endre seg i en slik situasjon. Den avspeilende journalistikken og idealet om balanse i form av like stor dekning gjør at mediene lett vil kunne bli mikrofonstativer for militante ledere. Mer uforsonlige lokale myndigheter vil antagelig også ta i bruk RTB som propagandakanal, i hvert fall vil de neppe finne seg i at stasjonen prøver å sette spørsmålstegn ved målsetningene deres. En slik propagandalinje vil antagelig også bety informasjonsboikott fra opposisjonen, og kanskje også at myndighetene bryter kontakten med andre medier. Det er heller ikke sikkert at kommersielle medier som TV SPEKTRI vil kunne motstå eventuelle sanksjoner eller la være å selge sendetid til propagandaformål.

De mediene som hadde størst sjanse for å spille en konfliktdepende rolle uavhengig av den politiske konteksten var antagelig de tre mediene med røtter i den uavhengige tradisjonen. I Novi Pazar hadde *Radio 100+* som redaksjonell linje å holde seg mellom blokkene i den polariserte politiske situasjonen, noe stasjonen også så ut til å klare. Både i Sør-Serbia og for såvidt også i Novi Pazar hadde de uavhengige mediene som tilsvarende redaksjonell linje å ikke støtte noen av blokkene når det gjaldt etnisk politikk, og så godt de kunne unngå å se situasjonen fra en enkelt gruppes ståsted, fordi dette ifølge redaktøren for Hapi Korak var med

⁶⁶ Mulige scenarioer kan også involvere en ultranasjonalistisk regjering i Beograd og /eller økt oppslutning rundt det Serbiske Radikale Partiet lokalt.

på å opprettholde nasjonalisme og etniske motsetninger.

I motsetning til andre medier i Novi Pazar så Radio 100+ også ut til å klare å holde kontakt med alle politiske aktører og få tak i nødvendig informasjon, til tross for informasjonsboikott og forsøk på hemmeligholdelse. Dette skyldtes en mer aggressiv og undersøkende linje, der de ikke gav seg før de fikk tak i informasjonen de trengte, og et godt utbygd kildenett. Mens tilsvarende boikott ikke var et like stort problem i Bujanovac eller Sør-Serbia generelt, viste problemene med å få tak i uttalelser fra bedriftseiere at dette hovedsakelig skyldtes at den politiske situasjonen for tiden var mindre polarisert, ikke at journalistene var dyktigere enn kollegene i Novi Pazar. Til sammen gjorde dette at disse mediene var langt bedre i stand til å overvåke de politiske aktørene, både når det gjaldt generelt styre og forsøk på nasjonalistisk mobilisering. Fordi de hadde som klar linje å ikke la seg bruke av noen av partene, var de også bedre i stand til å utføre informasjonsoppdraget, også under en eventuell konfliktopptrapping der korrekt informasjon kan være svært viktig for å unngå at konfliktene eskalerer ytterligere (*Assistance to Media in Tension Areas and Violent Conflict* s. 8, 11).

Samtidig var det usikkert hvor stort publikum de egentlig nådde ut til og dermed hvor stor effekt de hadde. I et område med vel 300 000 innbyggere hadde *Radio 100+* ifølge redaktøren 7-8000 lyttere hver dag. Disse var stort sett under 25 år, hadde mer enn videregående skole og var primært interessert i nyheter og informasjon. Redaktøren forklarte fraværet av eldre lyttere med at de nektet å spille såkalt ”turbofolk”, en svært populær musikkstil assosiert med en ”folkelig” smakkultur og ofte også sjåvinistiske holdninger. Å ta avstand fra ”turbofolk” inngår som regel i ”pakken” hos serbere som ikke deler disse holdningene, og er dermed en måte å posisjonere seg i kulturkampen på (Gordy, s. 125-164). Redaktørene for *Radio 100+*, *TV017* og *Hapi Korak* hadde alle på forskjellig vis vært involvert i motstanden mot Milosevic-regimet, om ikke annet gjennom å arbeide for regimekritiske medier som B92 og Nase Borba. De hadde fortsatt nær tilknytning til ulike demokrati- og fredsorganisasjoner, og i *TV017*s tilfelle også til det demokratiske partiet. Redaktørens ønskeliste over gjester var i stor grad venner og bekjente av ham, med den samme politiske bakgrunnen og holdningene. Til sammen gjorde dette at de uavhengige mediene hele tiden risikerte å hovedsakelig bli ”oppbyggelse” for publikumssegmenter som allerede var enige med stasjonene og gjestene, samtidig som andre oppfattet dem som organer for en vestligorientert og tvilsom ”elite”, og dermed indirekte for utenlandske regjeringer og organisasjoner som støttet dem med penger

og utstyr (se Gordy, s. 79-81). I TV017s tilfelle var det dermed også risiko for at forsoningslinjen gjennom å gi gruppene bedre informasjon om hverandre ville bli ansett som del av et partipolitisk prosjekt, og dermed som upålitelig.

10.3 Forholdet mellom lokal og korrespondentbasert journalistikk

Som nevnt i innledningen har tilreisende korrespondenters nyhetsdekning av konfliktområder blitt kritisert for å ha et sensasjonalistisk, distansert utgangspunkt som kan redusere konflikter til ”sportsreportasjer”, og for å være mer opptatt av enkelthendelser enn av langsiktige prosesser (Davis, s. 7-8; Howard, s. 6). Lokale journalister har derimot i følge Davis en bedre forståelse av situasjonen, og er ”stakeholders” med bakgrunn fra og personlig interesse i lokalområdet, som kan plukke opp potensielle konflikter før de bryter ut.

Mens nyhetssakene fra Sandzak og Presevo-dalen ganske riktig ofte i stor grad er retroaktive og konfliktorienterte viste undersøkelsen at flertallet av de lokale journalistene jeg snakket med også arbeidet som korrespondenter for nasjonale og til dels også internasjonale medier. Det meste av nyhetsfortellingene i både lokale, nasjonale og internasjonale medier ble derfor produsert av de samme lokale journalistene. Årsakene til at nyhetsdekningen var som den var kunne derfor ikke ligge i manglende engasjement hos tilreisende korrespondenter, men mer sannsynlig at de lokale journalistene som andre journalister la nyhetsverdier som 24-timersramme, konflikter og negative hendelser som til grunn for sakene de sendte til Beograd og videre (Galtung/Ruge, sitert av Abercrombie s. 57-58).

Mens det altså ikke var slik at lokal tilknytning i særlig grad påvirket utvalget av nyhetssaker eller engasjementet i disse var det sannsynligvis likevel verdifullt at lokale journalister var involvert i nyhetsdekningen på grunn av de sterke fordommene som eksisterer mot Sandzak og Presevo-dalen, og mot muslimer generelt, i dagens Serbia (se f.eks. Færseth, s. 56-58). Dersom lokale journalister ikke hadde vært involvert ville antagelig nyhetsdekningen vært langt mer rykte- og fryktbasert. Dette gjaldt antagelig i enda større grad deknningen av Sør-Serbia i Pristina-medier, som også kunne påvirke situasjonen lokalt fordi disse mediene var den albanske befolkningens ”riksmedier”. Nyhetene fra Sør-Serbia ble i stedet produsert av journalister som ofte arbeidet sammen i lokale medier, noe som både bidro til bedre bakgrunnsviden om hverandre og dermed til mer korrekt informasjon, og til å bringe virkelighetsoppfatningen deres og dermed rammene for nyhetsdekningen nærmere hverandre

(Mertus, s. 1-13)⁶⁷. Ifølge redaktøren for Radio 100+ gav også korrespondentrollen de lokale journalistene større ”bargaining power” overfor de politiske aktørene enn de ellers ville hatt.

Nyhetsdekningen av lokal politikk, som begge steder var en del av konfliktene og derfor hadde større betydning enn kommunepolitikk vanligvis har, så også begge steder ut til å handle mest om enkeltutspill og dekning av elitepersoners aktiviteter og var altså langt fra den proaktive og analytiske journalistikken kritikere ønsket seg. Det så også ut til at journalistenes lokale forankring gjorde at de lettere ble presset av politiske aktører til å velge side i konfliktene enn tilreisende korrespondenter ville blitt. Mens de uavhengige mediene var et unntak fra dette gjennom å være fast bestemte på å ikke binde seg til noen av blokkene, sette konfliktene i kritisk relieff og å fokusere på felles problemer var dette idealer de spesifiserte at de delte med riksmidier i samme tradisjon, slik at heller ikke dette egentlig handlet om at lokale medier som sådan var mer preget av ”fredsjournalistikk” enn nasjonale og internasjonale, men om ulike medietradisjoner og profesjonelle kulturer. I tillegg til de uavhengige mediene skal det legges til at også mange av de andre mediene så ut til å gjøre en verdifull jobb i form av advocate journalism der de på sikt hadde potensiale for å gjøre lokalsamfunnet mer tilgjengelig, og dermed mer verdt å investere i (Tilly: *Democracy*, s. 74, 80).

10.4 Noen mulige innspill til donorsamfunnet

Kumar beskriver i ”Promoting Independent Media” en rekke tiltak for å bygge opp en uavhengig mediesektor inkludert treningsprogram for journalister, økonomisk og materiell støtte til mediebedrifter, støtte til å bygge opp profesjonelle organisasjoner, og tiltak for å gjøre medieforetak mer økonomisk levedyktige inkludert privatisering av offentlig eide medier (Kumar, xi, 2).

Direkte støtte til medier kom stort sett fra utlandet, og var absolutt berettiget fordi den økonomiske og politiske konteksten gjorde det vanskelig å spille en uavhengig rolle og gi korrekt informasjon, og samtidig overleve økonomisk. Den så i dag ut til å hovedsakelig være begrunnet i behovet i bl.a. for å sikre korrekt informasjon og slik hindre opptrapping av konflikter, og i behovet for å bygge broer mellom etniske grupper. Inntrykket mitt fra denne undersøkelsen er at man til nå hovedsakelig har fokusert på serbiske medier her. Mens Hapi

⁶⁷ Med tanke på det ekstremt dårlige forholdet mellom albanere og serbere i dagens Kosovo kan selv det å bringe nyheter fra et nabo-område der gruppene klarer å leve noenlunde fredelig sammen ha verdi,

Korak kanskje på sikt kunne legge grunnlaget for en slik mediesfære manglet albanerne fortsatt et ”Radio 100+”, som kunne være svært verdifullt i Presevo-dalen. Albanske kvalitetsmedier finnes i dag både i Kosovo, Makedonia og Albania, og kan spille en rolle her i form av f.eks. internships og treningsprogram.⁶⁸

Det virket også som om det eksisterte en del forvirring og mistenksomhet rundt donororganisasjonenes agenda, som ofte så ut til å tjene flere forskjellige hensikter. Dette var ikke noe nytt. Støttetiltakene til serbiske medier kunne sees som en fortsettelse av ulike prosjekter fra 1990-tallet, som hadde to hensikter: Å felle regimet og på lengre sikt bygge en uavhengig mediesektor slik at man i liten grad skilte mellom uavhengige og opposisjonelle medier og slik at støtten til dels fikk karakter av ”public diplomacy” (Kumar, s. 76-79) Sistnevnte har vært med på å opprettholde den utbredte troen på at alle medier er talerør for en politisk aktør, i dette tilfellet de samme som bombet Serbia i 1999 og deretter løsrev Kosovo (Kumar, s. 79-80). Det eksisterer den dag i dag en utbredt tro på at Serbia er utsatt for en konspirasjon utenfra som har som mål å kolonisere landet og ødelegge dets ortodokse og serbiske identitet, og der minoritets – og menneskerettighetsorganisasjoner og medier med tilknytning til disse anses som kjøpt og betalt for å demonisere Serbia og serbere (*Human Security in an Unfinished State*, s. 90-98 og 295-297, Gordy s. 78-79)⁶⁹. Fordi disse teoriene er så utbredte, også i mainstream-media, må de tas på alvor. Ensidig utenlandsk støtte til minoritetsmedier og medier med bakgrunn fra demokratibevegelsen kan oppfattes som en bekreftelse på at alt dette stemmer til tross for at de kanskje er de mediene som er best skikket til å spille en konfliktdepende rolle. Lokalt er det derfor fristende å foreslå at ”noen” innvilger Srpski Venac en mindre økonomisk bistand til å ansette flere journalister, herunder en albaner og en roma slik redaktøren sa han ønsket å gjøre. Dette ville gi ham sjansen til å vise om han mente dette alvorlig, noe som i så fall ville bevise at ting faktisk var i ferd med å endre seg i Presevo-dalen og vekke anklagene om ”public diplomacy” eller instrumentalisering av støtten, i tillegg til at det ville gi også *Srpski Venac* en multietnisk

⁶⁸ Kildene til dette avsnittet er en telefonsamtale med en serbisk representant for Norsk Folkehjelp og email fra Sonja Biserko i den serbiske Helsinki-komiteen.

⁶⁹ Slike holdninger finnes ifølge den serbiske Helsinki-komiteen både hos deler av det politiske lederskapet, ”lojale” deler av sivilsamfunnet og hos mer nasjonalistiske nyhetsmedier. At finansiering er et nøkkelord i svertingen, og at minoriteter og sivilsamfunn slås i hartkorn, kan eksemplifiseres i beskyldninger om at disse mediene er finansiert av albansk mafia, og til gjengjeld støtter albanske krav om uavhengighet, og av utenlandske sentra for å ”utføre politiske og sikkerhetsmessige oppgaver i Raška (Sandžak) og Sør-Serbia (*Human Security in an Unfinished State*, s. 91, 98)

redaksjon⁷⁰.

Treningsprogram for journalister forekom hovedsakelig i Sør-Serbia, der mange av journalistene hadde deltatt i ulike workshops. Disse var antagelig spesielt nyttige for de albanske journalistene, som gjennomgående hadde mindre erfaring enn de serbiske og bosnjakiske. Det var mulig at opplæringen de fikk hadde vært mangelfull når det gjaldt å lære dem mer kritisk og undersøkende journalistikk, mange så ut til å praktisere en nokså tannløs form for journalistikk som grenset til ”sony journalism”. Redaktøren for TV017 – som selv hadde bakgrunn fra de alternative mediene på 1990-tallet – var svært kritisk, og mente programmene hadde produsert ”journalistiske analfabeter” som ikke holdt de nødvendige profesjonelle standardene. Samtidig mener jeg at kritikken var noe urettferdig. I tillegg til at noe opplæring var bedre enn ingen opplæring hadde disse kursene sannsynligvis vært med på å øke profesjonalismen blant journalistene på tvers av etnisitet. Ifølge en lokal representant for OSCE ville de ikke engang gå inn i samme klasserom for få år siden, mens de nå så hverandre som kolleger og var i stand til både å arbeide sammen i RTB og frilanse i hverandres medier (OSSE-representant, Bujanovac).

Kumar er tydelig skeptisk til offentlig eierskap og finansiering, både på grunn av fare for instrumentalisering og fordi det fører til en avhengighetskultur der disse mediene slipper å ta ubehagelige avgjørelser som å kutte ned på utgifter og si opp medarbeidere. Han mener også at det vanskeliggjør etablering av private og presumptivt mer uavhengige medier (Kumar, s. 20, 22). Mens det var riktig at det ikke eksisterte noen ”level playing field” (Kumar, s. 20) hverken i Novi Pazar eller Bujanovac så det ut til at de kommersielle fjernsynsstasjonene begge steder klarte seg godt, og til og med ønsket å ekspandere. Det var også et spørsmål om kommersielle medier egentlig var bedre i stand til å ivareta de demokratiske eller konfliktdempende funksjonene selv om de i utgangspunktet stod fritt i forhold til de politiske aktørene. De måtte ta hensyn til annonsørene, og den lave graden av rational-legal authority åpnet for ulike former for politisk press.

Mens begge de kommunale mediene delvis fungerte som talerør for de lokale myndighetene var usikkert om privatisering ville løse dette problemet. Den tidligere redaktøren for RTV i Novi Pazar mente at privatisering av RTV bare ville føre til at krefter tilknyttet SDA eller det bosnjakiske nasjonalrådet ville kjøpe den, noe som i så fall ville gjøre den enda mer til talerør

⁷⁰ Det skal riktig nok tilføyes at det ikke er jeg som betaler for en eventuell bistand til avisen.

for dette miljøet, en rolle som da ikke en gang kunne endres gjennom lokalt regimeskifte. SDA-myndighetene og støttespillerne ville også kunne fortsette å betale for favorisering, særlig dersom stasjonen beholdt de samme medarbeiderne. Privatisering av RTB i Bujanovac var antagelig en enda dårligere løsning. For det første ville den antagelig bli kjøpt av enten serbiske eller albanske forretningsfolk, noe som kunne skape vanskeligheter for eller til og med ødelegge dagens etniske samarbeid⁷¹. For det andre var det kommunal subsidiering som gav stasjonen råd til å ha et stort antall journalister fra begge folkegrupper, den var til og med i ferd med å ansette en eller flere journalister med roma-bakgrunn. En albansk journalist jeg snakket med beskrev situasjonen da han begynte der som første albaner slik: *”I begynnelsen var det hardt. De kjente ikke meg og jeg kjente ikke dem. Problemet var den politiske situasjonen. Hver dag spurte redaktøren: 'Hva skriver du? Hva sier du?' Jeg følte meg alene, det var 18 av dem og jeg var alene.”* (Journalist, RTB og Perspektiva). Selv om redaksjonene i dag var overbemannet hadde de fått serbiske og albanske journalister til å arbeide i samme lokaler, og hadde sannsynligvis bidratt til den profesjonelle tilliten beskrevet av OSSE-representanten. I tillegg til samarbeidet om nyhetsdekningen kunne de serbiske og albanske redaksjonene trekke veksler på hverandres kildenettverk og bakgrunnsviden. Selv den lokale lederen for det serbiske radikale partiet mente at nyhetsdekningen våren 2008 i stor grad var identisk, noe som tydet på at samarbeidet hadde brakt virkelighetsoppfatningene deres nærmere hverandre (Mertus, s. 1-13). Selv om man hadde klart å finne investorer som var villige til å fortsette denne linjen var det stor sjanse for at nedskjæringene privatiseringen ville medføre ville forrykke denne positive prosessen⁷².

⁷¹ I tillegg til at de eventuelle nye eierne kanskje ville ha politiske kontakter som i Novi Pazar, er det også mulig at ville være knyttet til organisert kriminalitet.

⁷² Se artikkelen *Serbia's Minority Media in Turmoil* for omtrent samme konklusjoner.

Litteraturliste

Abercrombie, Nicholas: *Television and Society*. Polity Press, Cambridge, 1996.

Allern, Sigurd: *Kildenes Makt - Ytringsfrihetens politiske økonomi*. Pax, Oslo, 1996.

Bajrovic, Amela: *Who runs Sandžak's Media*. BIRN, 2007
(http://www.birn.eu.com/en/1/190/7084/?tpl=30&ST1=Text&ST_T1=Article&ST_AS1=1&ST_max=1).

Biserko, Sonja: *Human Rights "in recession" in Sandžak*. B92

Bozinovic, Draga: *Searching for the Right Measure*. Media Online, 2005.

Buciek, Keld: *Fra problem til metode*. Roskilde Universitetsforlag, Gylling, 1996.

Busch, Birgitta/Kelly-Holmes, Helen (red.): *Language, discourse, and borders in the Yugoslav successor states*. Multilingual Matters Ltd, Buffalo NY, 2004.

Collin, Matthew: *This Is Serbia Calling. Rock'n'roll Radio and Belgrade's Underground Resistance*. Serpent's Tail, London, 2004.

Cottle (red.), Simon (red.): *News, Public Relations and Power*. Sage Publications, London, 2003.

Davis, Allan (red.): *Regional Media in Conflict*. Institute for War and Peace Reporting, 2000.

DeBurgh (red.): *Investigative Journalism: Context and Practice*. Routledge, London/New York, 2000.

Dimitrijevi, Nenad/Kovacs, Petra (red.): *Managing Hatred and Distrust: The Prognosis for Post-Conflict Settlement in Multiethnic Communities in the Former Yugoslavia*. Open Society Institute, Budapest, 2004.

Ericson, Richard V./Baranek, Patricia M./Chan, Janet B. L.: *Negotiating Control. A Study of News Sources*. Open University Press, Milton Keynes, 1989.

Franklin, Bob/Murphy, David (red.): *Making the Local News: Local Journalism in Context*. Routledge, London/New York, 1988.

Færseth, John: *Sandzak – Terrorrede eller eksempel til etterfølgelse?* Humanist nr. 3, 2008. Oslo.

Gerring, John: *Case study research: Principles and Practices*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Gordy, Eric: *Serbia: Shocking, yes. But is it transformative?*
(www.cceol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=37C7B415-569F-4E86).

Gordy, Eric: *The Culture of Power in Serbia: Nationalism and the Destruction of Alternatives*. Pennsylvania State University Press, University Park PA, 1999.

Gross, Peter: *Entangled Evolutions: Media and Democratization in Eastern Europe*. Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C., 2002.

Hallin, Daniel C./Mancini, Paolo: *Comparing Media Systems*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Hamilton, Denise: *How to Conduct a Multi-Ethnic Reporting Project*. Center for War, Peace and News Media, New York, 2007 (www.bu.edu/globalbeat/pubs/part1.html).

Medienhilfe Ex-Jugoslavien: *Jehona*.

(<http://archiv.medienhilfe.ch/Projekte/SER/JEHONA/2001PROJ.htm>)

Helsinki Committee for Human Rights in Serbia: *Human Security in an Unfinished State*. Årsrapport 2005. Beograd, 2006.

Helsinki Committee for Human Rights in Serbia: *Self-Isolation: Reality and the Goal*. Årsrapport 2007. Beograd, 2008.

[Holme, Idar Magne/Solvang, Bernt Krohn](#): *Metodevalg og metodebruk*. Tano, Oslo, 1996.

Howard, Ross/ Rolt, Francis/van de Veen, Hans/Verhoeven, Juliette (red): *The Power of the Media: A Handbook for Peacebuilders*. European Centre for Conflict Prevention/ European Centre for Common Ground/Institute for Media, Policy and Civil Society, 2004 (http://www.gppac.org/documents/Media_book_nieuw/a_b_contents.htm).

Howard, Ross: *Conflict Sensitive Journalism*. International Media Support/Institute for Media, Policy and Civil Society, Danmark, 2003.

International Crisis Group: *Sandzak: Calm for now*. Balkan Report 48. Sarajevo, 1998.

International Crisis Group: *Serbia: Maintaining Peace in the Presevo Valley*. Europe Report 186. Beograd/Pristina/Brussel, 2007.

International Crisis Group: *Serbia's New Constitution – Democracy going backwards*. Europe Briefing 44. Beograd/Brussel, 2006.

International Crisis Group: *Serbia's New Government – Turning from Europe*. Europe Briefing 46. Beograd/Brussel, 2007.

International Crisis Group: *Serbia's Sandzak: Still Forgotten*. Europe Report 162. Beograd/Brussel, 2005.

International Crisis Group: *Southern Serbia: In Kosovo's Shadow*. Europe Briefing 43. Beograd/Pristina/Brussel, 2006.

International Crisis Group: *Southern Serbia's Fragile Peace*. Europe Report 152.

Beograd/Brussel, 2002.

Institute for War and Peace Research: *New broadcasters pick away at the walls of prejudice*. Balkan Crisis Report, 9/12/04 (<http://archiv2.medienhilfe.ch/News/2004/SER/IWPR532.htm>).

Kjær Jensen, Mogens: *Kvalitative metoder i anvendt samfundsforskning*. Socialforskningsinstituttet, København, 1991.

Kumar, Krishna: *Promoting Independent Media: Strategies for Democracy Assistance*. Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO/London, 2006.

Kumar, Krishna (red.): *Rebuilding Societies after Civil War: Critical Roles for International Assistance*. Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO/London, 2006.

Kurspahic, Kemal: *Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace*. United States Institute of Peace Press, Washington DC, 2003.

Kvale, Steinar: *Det kvalitative forskningsintervju*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997.

[Larrabee, F. Stephen](#) (red.): *The Volatile Powder Keg. Balkan security after the Cold War*. American University Press, Washington D.C., 1994.

[Lewis-Beck, Michael/Bryman, Alan/Liao, Tim Futing](#) (red.): *The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods*. Thousand Oaks, CA, 2004.

Lynch, Jake/McGoldrick, Annabel: *Peace Journalism*. Hawthorn Press, Stroud, 2005.

MacDonald, David Bruce: *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian victim-centered propaganda and the war in Yugoslavia*. Manchester University Press, Manchester/New York, 2002.

McNair, Brian: *The Sociology of Journalism*. Arnold, London, 1998.

McNair, Brian: *An Introduction to Political Communication*. Routledge, London, 2007.

Malcolm, Noel: *Bosnia – A Short History*. Pan Books, London, 2002.

Mann, Michael: *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*. Cambridge University Press, New York, 2005.

Mansfield, Edward D./Snyder, Jack: *Electing to fight: Why Emerging Democracies Go to War*. MIT Press, Cambridge, Mass. /London, 2007.

Media Centar Beograd: *Journalism in Serbia: Degraded, humiliated...* Media Online, 2005.

Meilby, Mogens: *Idé og research. Journalistik*. Forlaget Ajour, Århus, 1989.

Mertus, Julie: *Kosovo: How Myths and Truths started a War*. University of California Press, Berkeley CA, 1999.

- Milošević: *Two Sides of the Coin*. Media Online, 2005
- Morrison, Kenneth: *Political and Religious Conflict in the Sandzak*. Defence Academy of the United Kingdom, 2008.
- Mønnesland, Svein: *Før Jugoslavia og etter*. Sypress Forlag, Blindern/Slovenia, 1999.
- Norris, H. T.: *Islam in the Balkans: Religion and Society between Europe and the Arab World*. Hurst & Company, London, 1993.
- Paris, Roland: *At War's End. Building Peace After Civil Conflict*. Cambridge University Press, Cambridge/New York, 2004.
- Phillips, John: *Macedonia - Warlords and Rebels in the Balkans*. I.B. Tauris & Co. London/New York, 2004.
- Radosavljevic, Vladan: *Media in Serbia four years after Milosevic: One step forward, two steps back*. Media Online, 2004.
- Ragin, Charles C.: *Making Comparative Analysis Count*. Revista de História Comparada volume 1, june 2007. (www.hcomparada.ifcs.ufrj.br/revistahc/vol1-n1-jun2007/ragin.pdf)
- Second report submitted by Serbia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities*. [Council of Europe: Secretariat of the Framework Convention for the Protection of National Minorities](http://www.unhcr.org/refworld/publisher.COESFCPNM,,49d1c8802,0.html). Beograd/Strasbourg, 2008. (<http://www.unhcr.org/refworld/publisher.COESFCPNM,,49d1c8802,0.html>)
- Repstad, Pål: *Mellom nærhet og distanse*. Universitetsforlaget, Oslo, 1993.
- Riggins, Stephen Harold (ed.): *Ethnic Minority Media: An International Perspective*. Sage Publications, USA, 1992.
- Slezovic, Ishak: *Human Trafficking in the Open*. Novi Pazar/BETA, 10.12.2007 (<http://www.portalargus.org/en/in-depth/8199.html>)
- Stanojevic, Zoran: *Daily Papers' Formalism and Yellow Tabloids' Sensationalism*. Media Online, 2004.
- Strauss, Anselm/Corbin, Juliet: *Basics of Qualitative Research*. Sage Publications, London, 1990.
- Taji-Farouki, Suha/Poulton, Hugh (in association with the Muslim Council): *Muslim Identity and the Balkan State*. Hurst & Company, London, 1997.
- Taylor, Steven J./Bogdan, Robert: *Introduction to Qualitative Research Methods: The Search for Meanings*. John Wiley & Sons, USA, 1984.
- Thomas, Robert: *Serbia under Milosevic*. Hurst & Company, London, 1999.

Thompson, Mark/Price, Monroe E. (red.): *Forging Peace: Intervention, Human Rights and the Management of Media Space*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 2002.

Tilly, Charles: *Identities, Boundaries & Social Ties*. Paradigm Publishers, London, 2005.
Tuchman, Gaye: *Making News - A Study in the Construction of Reality*. The Free Press/Macmillian, 1980 (Optrykt kompendie fra UNIPUB).

Tilly, Charles: *Democracy*.

UNESCO/SIDA: *Assistance to Media in Tension Areas and Violent Conflict. International Seminar in Stockholm, 25-27 may 2003*.
(unesdoc.unesco.org/images/0013/001365/136588e.pdf).

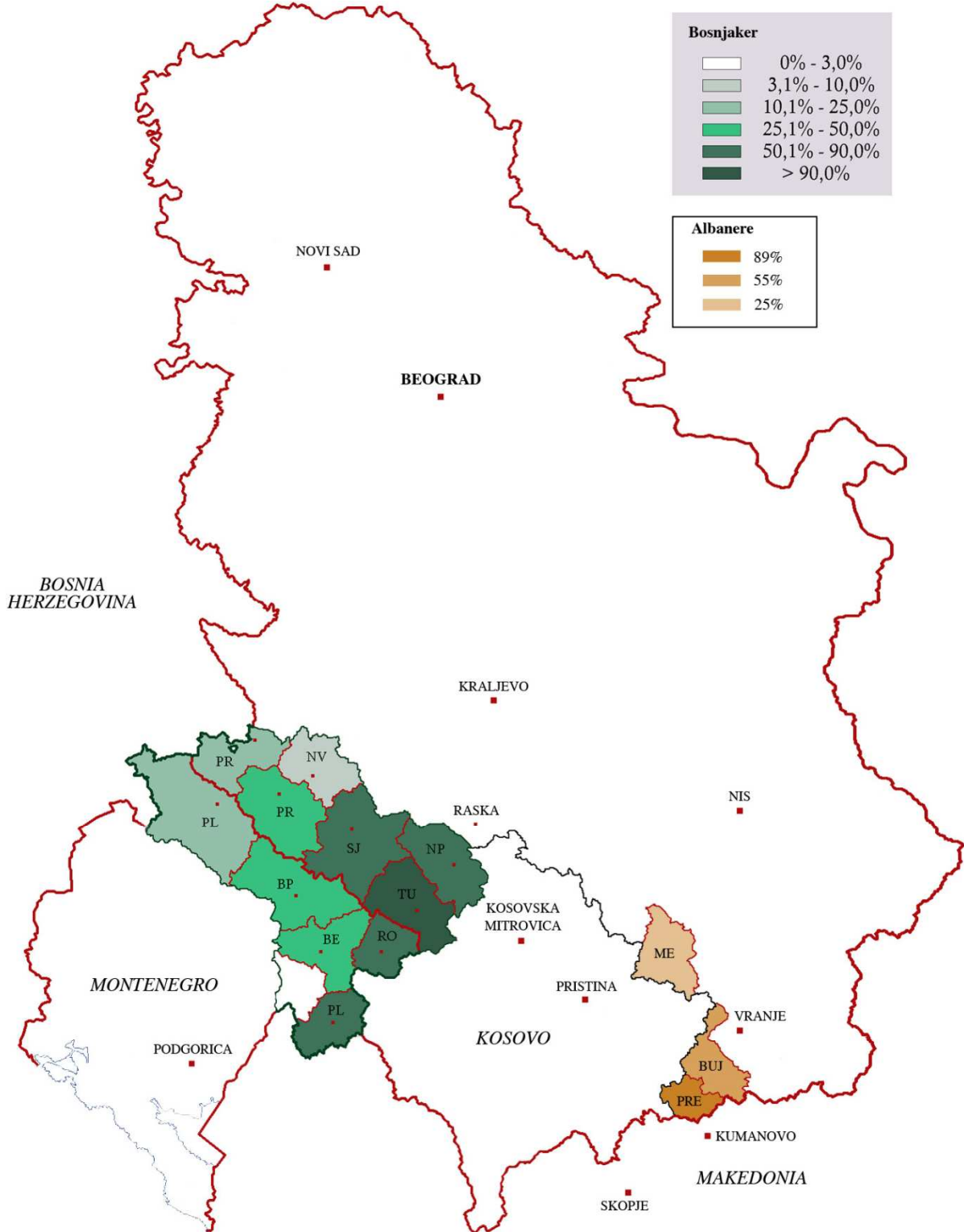
Ungersma, Mike (intervju): *Institute for journalism studies in Pristina: Open the way to the Western educational model*. Media Online, 2002 (<http://www.mediaonline.ba/en/?ID=173>)

Voltmer (red): *Mass Media and Political Communication in New Democracies*. Routledge, London, 2006.

Wolfsfeld, Gadi: *Media and the Path to Peace*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Østbye, Helge/Helland, Knut/Knapskog, Karl/Hillesund, Terje: *Metodebok for mediefag*. Fagbokforlaget, Oslo, 1997.

Appendiks 1: Kart over Serbia

Forklaringer til kartet:

Sandzak:

PR = Priboj
PL = Plevlja
NV = Nova Varoš
PR = Prijepolje
BP = Bijelo Polje
SJ = Sjenica
BE = Berane
RO = Rožaje
TU= Tutin
NP = Novi Pazar
PL = Plav

Presevo-dalen og Sør-Serbia:

ME = Medvedja
BUJ = Bujanovac
PRE = Presevo

Appendiks 2 – Analyse av nyhetstekster fra RTV

Kilder og protagonister

”Kilde” refererer hovedsakelig til kilden til nyhetssaken, ofte i form av uttalelser.

”Protagonist” refererer til den handlende parten i nyhetssaker. Muftien er for eksempel protagonist i en sak fra 22. desember 2005 som omhandler en tale han holdt til en gruppe pilgrimer på vei til Mekka. Denne saken er også et eksempel på hvordan rollene som kilde og protagonist ofte overlappet hverandre, noe som er bakgrunnen for at jeg har behandlet dem under ett.

Nyhetssaker fra perioden april 2005-mai 2006:

Kilde eller protagonist:

Lokale myndigheter, SDP eller koalisjonspartnere	10
RTV som organisasjon	3
SDA/Sulejman Ugljanin	3
Muftien/ Det Islamske Trossamfunnet	4
Andre (nyhetsbyråer, domstoler, politi og artikler uten kilde)	5
<u>Det Bosnjakiske Nasjonalrådet</u>	<u>0</u>
Til sammen	25

Artikler som inneholdt angrep eller anklager

Angrep på SDA eller Sulejman Ugljanin	8
Angrep på Det Bosnjakiske Nasjonalrådet	0
Angrep på muftien eller Det Islamske Trossamfunnet	0
Angrep på andre	4
<u>Ingen angrep</u>	<u>14</u>
Til sammen:	26

Jeg har under tvil valgt å inkludere to nyhetstekster under ”angrep på andre” selv om de også kunne vært plassert under ”ingen angrep”. I tekstene kritiserer muftien henholdsvis en parlamentariker han mener har kommet med støtende uttalelser om bosnjaker, og separatister i Kosovo som han mener kan skade muslimers stilling i Serbia. Ingen av disse omhandlet imidlertid partene i de lokale politiske konfliktene. Jeg har også valgt å inkludere to tekster om den omtalte streiken under ”angrep mot SDA”, selv om partiet ikke er nevnt i tekstene. Streiken inngikk åpenbart i den politiske maktkampen, noe publikum antagelig var klare over.

Nyhetsaker fra perioden august 2006-mai 2007

Kilde eller protagonist:

Lokale myndigheter/SDA	7
Det Bosnjakiske Nasjonalrådet	11
Myndigheter/SDA/Det Bosnjakiske Nasjonalrådet	18
Muftien/Det Islamske Trossamfunnet	1
SDP og tidligere koalisjonspartnere	0
Andre (ikke navngitt vitne, organisasjoner, politi osv.)	13
<u>Ingen</u>	<u>4</u>
Til sammen	36

”Andre” inkluderer fire artikler der kilden eller protagonisten er nystartede organisasjoner tilknyttet komplekset rundt SDA og Nasjonalrådet. Om disse telles med hadde altså 22 av 36 artikler dette miljøet som kilde eller protagonist.

Artikler som inneholdt angrep eller anklager

Angrep på Rasim Ljadic eller SDP	3
Angrep på muftien eller Det Islamske Trossamfunnet	10
Angrep på begge	6
Angrep på SDA	1
<u>Ingen angrep</u>	<u>17</u>
Til sammen:	36

Fire saker er oppført som ”ingen angrep” selv om de også kunne tolkes som rettet mot muftien og det islamske trossamfunnet. Den første omhandler opprettelsen av en ”frittstående” islamsk NGO, som det var grunn til å tro var tilknyttet nasjonalrådet, og som kort etter opprettelsen begynte å rette sterke angrep mot muftien og det islamske trossamfunnet. Den andre omhandler planer om et universitet i Novi Pazar, uten å nevne at det alt finnes et universitet i byen der muftien er rektor. De to siste tekstene omhandlet oppblomstring av islamsk fundamentalisme, noe tidligere tekster gav muftien ansvaret for.